

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos

Milla Uusi-Pietilä

UHRISTA SUBJEKTIKSI

Kertomuksia raiskauksista Bosnian sodassa

Milla Uusi-Pietilä, 66126

20.5.2008

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

UUSI-PIETILÄ, MILLA: Uhrista subjektiksi. Kertomuksia raiskauksista Bosnian sodassa

Pro gradu -tutkielma, 113 s.

Kansainvälinen politiikka

Toukokuu 2008

Tutkielmassa pohditaan, miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektiksi nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa käyttäen erilaisia kirjoittamisen tapoja. Erityisesti tarkastellaan naisiin kohdistunutta seksuaalista väkivaltaa Bosnian sodan 1990-luvulla. Tutkielmassa pyritään purkamaan kansainväliseen politiikkaan liittyviä poissulkevia käytäntöjä kolmella alueella. Ensinnäkin pyritään purkamaan kansainvälisen politiikan tutkimusagendaa hallitsevaa jakoa ”julkiseen” ja ”yksityiseen” tarkastelemalla naisiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa. Toiseksi pyritään löytämään uusia ilmaisun tapoja purkamalla fakta-tekstien ja fiktiivisten tekstien välistä erottelua. Kolmanneksi pyritään visioimaan uudenlaista, liikkuvaa subjektiutta. Tutkielman teoreettinen viitekehys perustuu postmoderniin feminismiin ja Rosi Braidottin, Teresa de Lauretiksen ja Christine Sylvesterin ajatuksiin. Lisäksi perehdytään nationalismiin ja naisiin kohdistuvaan väkivaltaan nationalistisissa konflikteissa Jean Bethke Elshtainin, Jan Jindy Pettmanin, Jill Steansin, J. Ann Ticknerin ja Nira Yuval-Davisin ajatusten pohjalta. Tutkielmassa käytetty toisin kirjoittamisen ja lukemisen metodi perustuu erityisesti Julia Kristevan ja Teresa De Lauretiksen uusstrukturalistiseen semiotikkaan sekä Phillip Darbyn ajatukseen fiktion käytöstä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa.

Tutkielma osoitti, että sukupuolittuneet mielikuvat ovat keskeinen osa nationalismia, ja yhteisönsä symboleina sekä uusintajina naiset joutuvat usein nationalistisen seksuaalisen väkivallan kohteiksi. Naisten kokemuksia ei kuitenkaan huomioida luotaessa kansallista identiteettiä. Tämä tulisi korjata nationalismin perusoletusten kuten kansakunnan yhtenäisyyden kyseenalaistamiseksi ja siten nationalismin sekä nationalismiin liittyvien väkivaltaisten käytäntöjen purkamiseksi. Myös kansainvälisen politiikan tutkimuksessa on perinteisesti vaiettu naisten kokemasta seksuaalisesta väkivallasta ja riistetty siten naisilta subjektiuus diskursiivisella tasolla. Naisten kokemukset seksuaalisesta väkivallasta olisi kirjoitettava kansainvälisen politiikan diskursiiviseen tietoisuuteen. Tällöin olisi kiinnitettävä huomiota myös ilmaisun tapoihin; oleellista on esittää naiset omien kokemustensa kertojina ja saada lukija samastumaan naisten kokemuksiin. Fiktio tarjoaa tähän mahdollisuuden henkilökohtaisen ja elämyksellisen ulottuvuutensa takia. Fakta-tekstiä ja fiktiivistä tekstiä vertaamalla tutkielmassa havaittiin, että fiktion avulla voidaan paitsi kyseenalaistaa kansainvälisen politiikan perinteiset diskurssit myös purkaa seksuaalista väkivaltaa kokeneiden naisten uhripositio ja vahvistaa naisten subjektipiitiota.

Sisältö

1. Johdanto	1
1.1. Tutkielman tavoitteet	1
1.2. Tutkimuskysymykset	2
1.3. Tutkielman rakenne	3
2. Postmoderni feminismi ja naissubjektius kansainvälisessä politiikassa	5
2.1. Naissubjekti – feministisestä empirismistä standpoint-feminismiin	5
2.1.1. Naiskriittisyys	5
2.1.2. Naiskokemus	6
2.2. Hajoava subjekti – feministinen postmodernismi	13
2.2.1. Hajoava kokemus	13
2.2.2. Hajoava sukupuoli	15
2.3. Uusi subjekti - postmoderni feminismi	19
2.3.1. Paikantunut subjekti	19
2.3.2. Liikkuva subjekti	23
3. Nationalistinen sukupuolittunut ja seksuaalinen väkivalta naissubjektien kyseenalaistajana	27
3.1. Nationalismi poissulkevana ideologiana	27
3.1.1. Valtiosuvereniteetin ja kansallisvaltion käsitteet	27
3.1.2. Yhtenäisen kansakunnan myytti	31
3.2. Seksuaalinen väkivalta nationalistisissa konflikteissa	34
3.2.1. Nationalistinen ja sukupuolittunut väkivalta	34
3.2.2. Raiskaus sotastrategiana	38
3.3. Väkivalta ja hiljaisuus subjektien kyseenalaistajana	42
3.3.1. Naisten hiljennetyt kokemukset	42
3.3.1. Raiskaus subjektien kyseenalaistajana	44
4. Semioottinen vallankumous naissubjektien mahdollistajana	47
4.1. Uusstrukturalistinen semiotiikka metodologisena lähtökohtana	47
4.1.1. Semiotiikan pragmatistiset ja strukturalistiset juuret	48
4.1.2. Strukturalistinen kooditeoria ja dekonstruktio	50
4.1.3. Uusstrukturalistinen semiotiikka ja vastaus toiminnan ongelmaan	53
4.2. Semioottinen vallankumous	54
4.2.1. Puhuva subjekti symbolisessa järjestyksessä	55
4.2.2. Nainen kielessä	58
4.2.3. Toiseus minuudessa	61
4.3. Toisin kirjoittaminen	64
4.3.1. Kirjoittaminen naisena, vallankumouksen subjektina	64
4.3.2. Eläytyvä lukija intersubjektiiivisessä verkostossa	68
4.3.3. Fiktio kansainvälisessä politiikassa	71
5. Kertomuksia väkivallasta ja naissubjektista	77
5.1. Seksuaalinen väkivalta Bosnian sodassa	78
5.1.1. Bosnian sodan tausta	79
5.1.2. Bosnian sodan kulku	83
5.1.3. Raiskaukset Bosnian sodassa	86
5.2. Fakta hegemonisena tarinana raiskauksista	88
5.2.1. Naiset väkivallan kasvottomina uhreina	88
5.2.2. Raiskaus sukupuolineutraalina rikoksena	90
5.3. Fiktio hegemonisen tarinan haastajana	92
5.3.1. Raiskattu nainen oman tarinansa kertojana	93
5.3.2. Raiskattu nainen oman kokemuksensa subjektina	96
6. Johtopäätökset	100
6.1. Kohti kokonaisvaltaisempaa subjektia	100
6.2. Kohti kokonaisvaltaisempaa ilmaisua	101
6.3. Kritiikki	102
Lähteet	106

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman tavoitteet

Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on tutkittu vähän kansainvälisen politiikan tieteenalalla. Tämä johtuu oletettavasti siitä, että naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei ole perinteisesti pidetty merkittävänä ilmiönä kansainvälisessä politiikassa eikä siten myöskään oleellisena tai tärkeänä tutkimuskohteena kansainvälisen politiikan tieteenalalla. Naisiin kohdistuvan väkivallan on katsottu olevan pikemminkin sotien ja muiden kansainvälisten konfliktien ”luonnollinen” tai ”väistämätön” sivutuote tai lieveilmiö, eikä ilmiö *per se*, joka ansaitsisi tulla tarkastelluksi erillisenä muista kansainvälisen politiikan ilmiöistä. Samalla on katsottu, että naisiin kohdistuva väkivalta on ollut naisten henkilökohtainen kärsimys ja kohtalo, joka kuuluu *yksityiselle* alueelle, eikä niinkään politiikan alaan kuuluva ilmiö, jota tulisi tarkastella osana *julkista* aluetta, saati kansainvälistä politiikkaa.

Tutkielman tavoitteena on osoittaa, että naisiin kohdistuva väkivalta on osa kansainvälistä politiikkaa ja että sitä siksi tulisi myös tutkia osana kansainvälistä politiikkaa. Lisäksi pyritään osoittamaan, että naisiin kohdistuvaa väkivaltaa tulisi tutkia ilmiönä sinänsä eikä pitää sitä ainoastaan sotien ja konfliktien sivutuotteena, ja nähdä samalla sen moninaiset ja monimutkaiset yhteydet identiteettipoliittisiin kysymyksiin ja jopa nationalismiin. Tutkielman keskeinen tavoite on analysoida naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan yhteyttä naisten subjektiuteen kansainvälisessä politiikassa ja erityisesti nationalististen konfliktien kontekstissa. Oletuksena on, että kansainvälisen politiikan, nationalistisen konfliktin ja seksuaalisen väkivallan konteksti haastaa naisten subjektiuden, sillä kyseisessä kontekstissa nainen asetetaan toistuvasti kohteen, objektin ja uhrin asemaan.

Esimerkkinä naisiin kohdistuvasta väkivallasta nationalistisessa konfliktissa tutkielmassa tarkastellaan Bosnian sodassa 1990-luvun alussa tehtyjä raiskauksia. Sodassa raiskattiin eri lähteistä peräisin olevien arvioiden mukaan 12 000–3 500 000 eri kansanryhmien edustajaa Jugoslavian entisistä liittotasavalloista Serbiasta, Bosnia-Herzegovinasta ja Kroatiasta. Naisia suljettiin myös niin sanotuille raiskausleireille, joissa naisia raiskattiin useita kertoja. Lisäksi naisia pidettiin usein leireillä, kunnes he tulivat raskaaksi. Useissa selvityksissä on todettu raiskausten ja seksuaalisen väkivallan olleen harvinaisen laajamittaista, suunnitelmallista ja järjestelmällistä. On kuitenkin tärkeää muistaa, että raiskauksia on tehty myös monissa muissa sodissa, eikä niiden esiintyminen väkivaltaisissa konflikteissa tunne ajallisia tai maantieteellisiä rajoja.

Tutkielma ei edusta kansainvälisen politiikan valtavirtaa tutkimuskohteen valinnaltaan eikä tutkimusmetodiltaan. Tutkielmassa pyritään ensinnäkin laajentamaan kansainvälisen politiikan tutkimusagendaa ”julkiselta” alueelta ”yksityiselle” tarkastelemalla naisiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa. Toiseksi tutkielmassa pyritään löytämään uusia ilmaisun tapoja käyttämällä fiktiivistä kerrontaa perinteisen fakta-tekstin lisäksi ja tukea siten naisten subjektiutta kansainvälisessä politiikassa. Tutkielmassa pyritään siis purkamaan yhtäältä kansainvälisen politiikan tutkimusta hallitsevaa jakoa yksityiseen ja julkiseen eli siihen, *mitä* tulee tutkia ja mitä ei, ja toisaalta jakoa faktaan ja fiktion eli siihen, *miten* kansainvälistä politiikkaa tulee tutkia ja miten ei.

Tutkielman laajana tavoitteena on tuoda naiset ja naisten kokemukset kansainväliseen politiikkaan ja sen tutkimukseen, tukea naisten subjektiutta sekä visioda uudenlaista subjektiutta. Samalla pyritään kyseenalaistamaan nationalismiin liittyviä poissulkevia ja väkivaltaisia käytäntöjä. On kuitenkin muistettava, että pro gradu -tutkielma on rajallinen tutkimus, ja siksi monia kysymyksiä jää avoimiksi ja ajatuspolkuja kuljettaviksi tulevaa tutkimusta varten.

1.2. Tutkimuskysymykset

Tutkielman varsinainen tutkimuskysymys on, *miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektipositioksi nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa käyttäen erilaisia kirjoittamisen tapoja*. Kysymys voidaan jakaa kolmeen osaan: (1) varsinaiseen kysymykseen: *miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektipositioksi*; (2) kysymyksen kontekstiin: *nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa*; ja (3) siihen, miten kysymystä tutkitaan: *käyttäen erilaisia kirjoittamisen tapoja*.

Ensinnäkin on kysyttävä, minkälaisia subjektipositioita kansainvälisen politiikan tutkimus ylipäättään tarjoaa naisille. Sitten on pohdittava, minkälaisia subjektipositioita nationalistisiin konflikteihin liittyvän sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimus tarjoaa naisille. Lopulta on tutkittava, minkälaisia subjektipositioita erilaiset tavat kirjoittaa naisiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta nationalistisissä konflikteissa tuottavat.

Ennako-oletuksena on, että kansainvälisen politiikan tutkimus ja varsinkin nationalistisiin konflikteihin liittyvän sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimus tarjoaa naisille useammin uhrin, kohteen ja objektin kuin subjektin position. Tämä ennako-oletus motivoi itse

tutkimuskysymyksen eli sen, miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektiposioksi nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa. Ennako-oletuksena on lisäksi, että kansainvälisen politiikan ja nationalismin tutkimuksen perinteiset diskurssit eli ilmaisun ja kerronnan vakiintuneet kulttuuris-sosiaaliset tavat toistavat ja vahvistavat naisten uhripositiota. Niiden kyseenalaistaminen on siis avain naisten subjektiposition uudelleenmäärittelyyn.

Mielenkiintoista on myös tutkia, voisiko kansainvälisen politiikan ja nationalismin tutkimuksen perinteiset diskurssit kyseenalaistamalla purkaa myös laajemmin kansainväliseen politiikkaan ja nationalismiin liittyviä poissulkevia ja väkivaltaisia käytäntöjä. Taustalla on todellisuuden näkeminen kielellisenä ja usko ilmaisun tapojen merkityksellisyyteen. Tutkielmassa pohditaankin sitä, miten perinteisistä poikkeavilla ilmaisun ja erityisesti kirjoittamisen tavoilla voidaan kyseenalaistaa perinteiset diskurssit ja siten myös luoda uudenlaisia käytäntöjä ja subjektipositioita kansainväliseen politiikkaan.

1.3. Tutkielman rakenne

Tutkielmassa edetään teoreettisen viitekehyksen ja metodin rakentamisen kautta aineiston analysointiin ja loppupäätelmiin sekä tutkielmaan mahdollisesti kohdistuvaan kritiikkiin.

Tutkielman ensimmäisessä sisältöluvussa eli luvussa 2 luodaan tutkielman teoreettinen viitekehys, joka perustuu kansainvälisen politiikan valtavirtatutkimukseen kriittisesti suhtautuvaan feministiseen tutkimukseen. Feminististä kansainvälisen politiikan tutkimusta tarkastellaan edeten sekä kronologisesti että argumentatiivisesti loogisessa järjestyksessä feministisestä empirismistä standpoint-feminismiin ja edelleen feministisen postmodernismin kautta postmoderniin feminismiin. Samalla tarkastellaan näiden eri tutkimussuuntausten näkemyksiä subjektiudesta. Postmodernia feminismiä edustavien tutkijoiden, erityisesti Rosi Braidottin, Teresa de Lauretiksen ja Christine Sylvesterin ajatuksiin perustuva subjektikäsitys muodostuu tutkielman tavoitteiden kannalta keskeiseksi tavaksi nähdä subjekti uudella, vakiintuneet käytännöt poissulkevalla tavalla.

Tutkielman toisessa sisältöluvussa eli luvussa kolme syvennetään teoreettista viitekehystä tarkastelemalla nationalismia, nationalistista identiteettipolitiikkaa ja nationalistista väkivaltaa feministisen tutkimuksen näkökulmasta ja erityisesti Jean Bethke Elshtainin, Jan Jindy Pettmanin, Jill Steansin, J. Ann Ticknerin ja Nira Yuval-Davisin ajatusten pohjalta. Luvussa avataan yhäältä

valtiosuvereniteetin, kansallisvaltion, nationalismin ja sukupuolen välisiä yhteyksiä sekä toisaalta nationalismiin, sukupuolittuneen väkivallan, hiljaisuuden ja subjektiuden välisiä yhteyksiä.

Kolmannessa sisältöluvussa eli luvussa neljä käsitellään tutkielman metodologisia lähtökohtia ja rakennetaan tutkimusmetodi. Tutkielmassa käytetty tutkimusmetodi, ”toisin kirjoittamisen ja lukemisen metodi” perustuu semiotiikkaan, ja erityisesti Julia Kristevan uusstrukturalistiseen semiotiikkaan sekä Teresa De Lauretiksen uusstrukturalistisesta semiotiikasta ammentaviin metodologisiin työkaluihin. Kristevan ja De Lauretiksen ajattelua leimaavat paitsi semioottinen uusstrukturalismi myös emansipatorinen ja vallankumouksellinen feminismi, jonka tavoitteena on luoda uudenlaisia subjektiuden määritelmiä ja subjektin paikkoja. Konkreettisena keinona tämän tavoitteen saavuttamiseksi tarkastellaan Phillip Darbyn ajatusta fiktion käytöstä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa.

Neljännessä sisältöluvussa (luku 5) analysoidaan varsinaista aineistoa luvuissa 2 ja 3 rakennetun teoreettisen viitekehysten puitteissa sekä luvussa 4 muodostetun metodin avulla. Tutkielmassa analysoidaan kahta aineistoa: YK:n pääsihteerin raporttia ”Human Rights Questions: Human Rights Situation and Reports of Special Rapporteurs and Representatives. Rapes and abuse of women in areas of armed conflict in the former Yugoslavia” (1995) ja Slavenka Drakulicin kaunokirjallista teosta ”Aivan kuin minua ei olisi” (1999). Molemmat kertovat Bosnian sodassa tehdyistä raiskauksista, YK:n raportti faktatekstin ja Drakulicin teksti fiktion keinoin. Tarkoituksena on tarkastella, millaista naissubjektiutta nämä keskenään erityyppiset tekstit tuottavat ja millä keinoin.

Tutkielman viimeinen eli kuudes luku sisältää tutkielman kannalta keskeiset johtopäätökset. Lisäksi luvussa vastataan tutkielmaan mahdollisesti kohdistuvaan kritiikkiin ja esitetään joitakin kysymyksiä myöhempää tutkimusta varten.

2. POSTMODERNI FEMINISMI JA NAISSUBJEKTIVUS KANSAINVÄLISESSÄ POLITIIKASSA

Tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodostaa kansainvälisen politiikan feministinen tutkimus ja erityisesti sen postmoderni suuntaus. Tässä luvussa tarkastellaan postmodernin feminismin ja sille ominaisen subjektikäsitteiden kehittymistä analysoimalla sekä kronologisesti että argumentatiivisesti postmodernia feminismin edeltäviä tutkimussuuntauksia eli feminististä empirismistä, standpoint-feminismin ja feminististä postmodernismia sekä näiden tarjoamia subjektikäsitteitä.

2.1. Naissubjekti – feministisestä empirismistä standpoint-feminismin

Feministinen epistemologia eli tieto-oppi keskittyy tiedon ja sukupuolen väliseen suhteeseen sekä naisiin tiedon tuottajina. Sandra Harding määrittelee epistemologian käsitteeksi siitä, mitä tieto on, mikä mahdollistaa tiedon ja miten tietoa saadaan. Harding jakaa feministisen tieto-opin kolmeen osaan: feministiseen empirismiin, joka olettaa tieteen mieskeskeisyyden olevan vain merkki tieteen "huonoudesta" ja naisten kykenevän tekemään "parempaa" tiedettä kuin miehet, standpoint-feminismin, joka ottaa naisten kokemukset tiedon lähtökohdaksi, sekä feministiseen postmodernismiin, joka suhtautuu kriittisesti ajatukseen totuuden saavuttamisen mahdollisuudesta. (Harding, 1991, 48, 308.)

Jotkut feministitutkijat vievät feministisen tieto-opin erittelyn vielä pidemmälle ja nostavat esiin postmodernin feminismin standpoint-feminismin ja feminististä postmodernismia yhdistävänä tieto-opillisena suuntauksena. Tässä luvussa käsitellään postmodernien ajattelutapojen taustalla vaikuttavia feminististä empirismistä ja standpoint-feminismin sekä niiden herättämää kysymystä siitä, mikä on naissubjektin asema tieteessä ja varsinkin kansainvälisen politiikan tutkimuksessa.

2.1.1. Naiskriittisyys

Feministinen empirismi on tuonut naiskriittisen näkökulman länsimaisen tieteen tarkasteluun. Feministisen empirismin edustajat eivät hylkää tiedettä keinona saavuttaa tietoa ja hyväksyvät myös tieteen klassiset periaatteet rationaalisuuden ja objektiivisuuden. Se ei olekaan kritisoinut tiedettä sinänsä vaan huonosti tehtyä tiedettä. Tieteen mieskeskeisyys on empiristien mukaan yksi merkki tieteen "huonoudesta": jättäessään naiset kysymyksenasettelujensa ulkopuolelle tieteen tekijät eivät

ole olleet riittävän rationaalisia ja objektiivisia, ja siksi tiede on ollut paitsi mieskeskeistä myös huonoa (Ks. esim. Harding 1991, 48, Matero 1996, 254-255; Sylvester 1994, 36).

Tämä ongelma voidaan empiristien mukaan ratkaista noudattamalla tieteen klassisia periaatteita entistä huolellisemmin, kiinnittämällä huomiota tutkimuskohteiden valintaan, tutkimuskysymysten määrittelyyn ja tutkimustulosten tulkintaan. Empiristit katsovat, että naisilla on tässä keskeinen rooli: naiset huomaavat miehiä helpommin tieteen mieskeskeisyyden ja pystyvät siten miehiä paremmin tuottamaan neutraalia ja objektiivista tietoa. Naisliikkeen keskeisenä tehtävänä onkin empiristien mukaan tuottaa lisää naistutkijoita. (Harding 1986, 24-25, 161-162.)

Feministisen empirismi on oikeassa vaatiessaan huomion kiinnittämistä siihen, miten tutkijan sosiaalinen identiteetti vaikuttaa tutkimustuloksiin. Toisaalta feministiseen empirismiin liittyy myös monia ongelmia kuten usko siihen, että naiset ryhmänä voivat tehdä parempaa tiedettä sekä tuottaa puolueettomampaa ja todempaa tietoa kuin miehet. Feministinen empirismin suurin paradoksi on, että se sekä kritisoi tiedettä sen mieskeskeisyydestä että arvostaa sen teoreettisia ja metodologisia lähtökohtia, jotka juuri tekevät tieteestä mieskeskeistä. Feminististä empirismää onkin kritisoitu sen kaksijakoisesta suhtautumisesta tieteeseen sekä sen kyvyttömyydestä nähdä tieteen ja tiedon poliittisuutta ja ideologisuutta. Feministisen empirismää ovat kritisoineet varsinkin standpoint-feministit, jotka ottavat epistemologiseksi lähtökohdakseen paitsi naiset tiedon tuottajina myös naiskokemuksen tiedon lähteenä. (Ks. esim. Harding 1986, 162; 1996, 26; Matero 1996, 255.)

2.1.2. Naiskokemus

Standpoint-feministit kritisoivat empirististä oletusta sukupuolettomasta tiedon subjektista sekä korostavat, että tutkimusta tehdään ja tietoa tuotetaan aina sosiaalisesti tuotettuina sukupuolittuneina subjekteina. Kaikki tieto on tuotettu jossakin sosiaalisessa, poliittisessä tai historiallisessa kontekstissa ja valtasuhteet, erityisesti sukupuolten väliset, ovat olennainen osa tätä kontekstia (ks. esim. Harding 1991; Matero 1996, 256; Peterson & True 1998, 15).

Standpoint-feministit ovat siis kiistäneet neutraalin ja universaalien tiedon olemassaolon ja paljastaneet tiedon sukupuolittuneisuuden: sukupuolten väliset valtasuhteet ja miesvalta vaikuttavat siihen, mitä kysymyksiä kysymme, mitä tietoa etsimme ja mitä loppujen lopuksi tiedämme. Tietomme maailmasta perustuu pitkälti miesten kokemukseen, jota on pidetty humanina, universaalina ja sukupuolettomana kokemuksena valistuksen ajoista lähtien. Perinteinen länsimainen tiede ei tee tässä suhteessa poikkeusta: se tuottaa näennäisen neutraalia ja universaalialia

ja samalla sukupuolittunutta tietoa ja luo siten puolueellisen ja vääristyneen kuvan maailmasta sulkemalla naisten kokemukset tiedon tuottamisen ulkopuolelle. (Ks. esim. Harding 1991, 48; Steans 1998, 53-54.)

Standpoint-feministien mukaan ongelmaa ei voida ratkaista ainoastaan lisäämällä naistutkijoiden määrää, kuten feministiset empiristit ovat ehdottaneet. Naisia ei standpoint-feministisen kritiikin mukaan voida suoraan lisätä kategorioihin, jotka on määritelty olennaisesti mieheyden (rationaalisuuden, tuottavuuden, autonomisuuden ja aktiivisuuden) ja samalla naiseuden (epäraationaalisuuden, uusintavuuden, riippuvuuden ja passiivisuuden) puuttumisen kautta. Tämä naiseuden poissulkeminen antaa naisille vain kaksi vaihtoehtoa, joko miesten kaltaiseksi tuleminen tai pysymisen alistetussa asemassa – joko miesten kokemukselle perustuvan tieteellisen tiedon tuottamisen tai pysymisen tieteen tekemisen ulkopuolella. (Ks. esim. Gross 1986, 192; Peterson & True 1998, 16; Pettman 1996, 8)

Standpoint-feministit ovatkin kritisoineet feminististä empirismiä mieskeskeisten normien hyväksymisestä tiedettä tehtäessä ja tietoa tuottaessa. Standpoint-feministit vaativat kiinnittämään huomiota paitsi tutkijan sukupuoleen ja tutkimuskohteiden valintaan myös tieteen teossa käytettyihin teorioihin, käsitteisiin ja tiedon tuottamista ohjaaviin periaatteisiin, kuten objektiivisuuteen, jonka mukaan on olemassa yksi todellinen maailma, joka on havaitsijasta riippumaton ja josta voidaan kuitenkin tietää jotakin, rationaalisuuteen, jonka mukaan tieto saavutetaan puhtaasti järjen avulla, empirismiin, jonka mukaan aistit toimivat järjen tukena, sekä universalismiin, jonka mukaan inhimillinen järki ja aistit toimivat aina samoin riippumatta ajasta, paikasta, kulttuurista, sukupuolesta, rodusta, luokasta, seksuaalisuudesta tai muista identiteettiä muovaavista tekijöistä (Matero 1996, 253, 256-257).

Tieteen mieskeskeisyys heijastaa feministisen kritiikin mukaan kartesiolaista jakoa rationaalisen mielen ja irrationaalisen ruumiin välillä. Tämä dikotominen jako on feministisen kritiikin mukaan sosiaalisen elämän rakenteellinen ominaisuus, joka heijastuu paitsi maskuliinin ja feminiinin myös esimerkiksi itsen ja toisen, subjektin ja objektin, järjen ja luonnon, faktan ja fiktion sekä teorian ja käytännön binaariseen erotteluun. Feministit pyrkivät purkamaan tätä vastakkainasettelevaa ja poissulkevaa ajattelua, joka antaa korkeamman arvon dikotomisen parin toiselle puoliskolle ja takaa siten mieskeskeisen järjestyksen sosiaalisessa ja poliittisessa elämässä. Miesvalta takaa sen, että miehiin rinnastettavia ominaisuuksia arvostetaan enemmän kuin naisiin rinnastettavia ominaisuuksia. Samalla mieheydestä ja miesten kokemuksesta on tullut normi, ja naiseus ja naisten

kokemus taas on nimetty "toiseudeksi". Nainen määrittyy suhteessa mieheen ja siihen, mitä mies ei ole. (Ks. esim. Braidotti 1994, 152, 235; Flax 1987, 641; Pettman 1996, 6; Steans 1998, 58.)

Feministinen tutkimus on osoittanut myös kansainvälisen politiikan tieteenalan sukupuolittuneisuuden. Kansainvälisen politiikan tieteenalaa on pitkään hallinnut poliittinen realismi, joka pyrkii tutkimaan maailmaa "sellaisena kuin se on". Realistit tutkivat ensisijaisesti valtiota, voimapolitiikkaa ja sotilaallista turvallisuutta sekä pyrkivät kehittämään rationaalista, objektiivista ja universaalia teoriaa kansainvälisestä politiikasta. Samalla realistit ovat tehneet naisista näkymättömiä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa kieltäessään sukupuolen ja sukupuolten välisten valtasuhteiden merkityksen tietoa tuottaessa, rinnastaessaan miessukupuolen universaaliin humanisuuteen ja perustaessaan näkemyksensä maailmasta vain miesten kokemukselle. Kansainvälisen politiikan tutkimus on keskittynyt perinteisesti lähinnä ulkopoliittiseen päätöksentekoon ja sotiin, joissa miehet ovat olleet pääasiallisia toimijoita – tai joissa miehet on nähty pääasiallisina toimijoina. (Ks. esim. Elshtain 1987, 212; Grant 1992, 84-86; Pettman 1996, 92; Tickner 1992, 5.) Feministinen kritikki onkin osoittanut realismin samanaikaisen sukupuolisokeuden ja mieskeskeisyyden.

Naiset ovat Christine Sylvesterin mukaan "kodittomia" kansainvälisessä politiikassa: vain miehillä on "koti" kansainvälisessä politiikassa, naiset voivat korkeintaan "vieraila" niissä¹ (Sylvester 1994, 4). Sylvester kysyy Judith Butleria lainaten, mitä tapahtuu "noilla asuinkelvottomilla sosiaalisen elämän alueilla, jotka ovat tiiviisti asutettuja, mutta joiden asukkailla ei ole subjektin asemaa"² (Butler 1993, 3). Näitä asukkaita on vaikea nähdä – naisia on vaikea nähdä kansainvälisessä politiikassa³. Silti naiset ovat kaikkialla: sotilaiden vaimoina, prostituoituina, monikansallisten yritysten halpatyövoimana, kansainvälisen ihmiskaupan ja sotaraiskausten uhreina... Sylvester korostaakin miesten kokemuksen ja mieheyden sosiaalisina rakennelmina nojautuvan viime kädessä naiseuden rakennelmaan dikotomisen vastakkainasettelun kautta. (Sylvester 1998, 58, 194-195.)

Naiset ovat Teresa de Lauretiksen mukaan samanaikaisesti ja paradoksaalisesti sekä diskurssin vankeja että diskurssin ulkopuolella; heistä puhutaan jatkuvasti mutta heitä ei kuunnella; heidät esitetään mutta heitä ei nähdä; heidän olemassaolonsa kielletään mutta samalla heidät alistetaan

---

¹ "...men have coherent homes in IR and 'women' are suited for other places from which they may venture forth to visit international relations, only in order to provide support services for 'men's' politics."

² "What happens in those 'unlivable, 'uninhabitable, zones of social life which are nevertheless densely populated by those who do not enjoy the status of the subject?'"

³ "Are they really there? That is...you see I can't see. Who?"

valvonnan alaiseksi⁴ (de Lauretis 1988, 34). Feministit ovat esimerkiksi osoittaneet naisten joutuvan usein kansallisten yhteisöjen symboleiksi nationalistisissa diskursseissa samalla, kun naisten oma ääni puuttuu näistä diskursseista (ks. esim. Yuval-Davis 1997; Enloe 1993). Naiset ovat samalla sekä läsnä- että poissaolevia.

Myös realistinen ajattelu rakentaa mieheyttä suhteessa naiseuteen, vaikka kieltääkin sukupuolen olemassaolon kansainvälisessä politiikassa. Realismi toistaa feministisen kritiikin mukaan todellisuuden dikotomista jaottelua erottamalla toisistaan valtion sisäisen ja ulkoisen tilan, valtion sisäisen järjestyksen ja kansainvälisen epäjärjestyksen eli anarkian sekä valtion harjoittaman legitiimin väkivallan ja muiden toimijoiden harjoittaman epälegitiimin väkivallan. Valtio rakennetaan realistisessa ajattelussa dikotomisen mallin mukaisesti suhteessa ulkopuolisiin "toisiin". Anarkiseen kansainväliseen tilaan jäävät "toiset" yhdistetään usein metaforisesti naisiin ja naiseuteen – kurittomaan luontoon, rationaalista miehistä maailmanjärjestystä uhkaavaan epäjärjestykseen, jota miesten tulee hallita. Jako kansalliseen järjestyksen tilaan ja kansainväliseen anarkian tilaan noudattaa siis sukupuolidikotomista ajattelua, jonka mukaan nainen on "toinen" mieheen nähden. (Ks. esim. Steans 1998, 109.)

Naisuus uhkana ja toiseutena heijastetaan itsen ulkopuolelle toisiin, jolloin naiseuden poissulkeminen rakentaa ja uusintaa tietynlaista mieheyttä. Feministit ovat osoittaneet esimerkiksi sotilaan käsitteen perustuvan naiseuden kieltämiseen – myös miehissä itsessään – ja jopa naisvihaan: naiset on nähty uhkana sotilaan mieheydelle, jota määrittävät sellaiset ominaisuudet kuin vahvuus, rohkeus, rationaalisuus ja vastuullisuus, sillä naiset ovat heikkoja, pelokkaita, päättämättömiä, epärationaalisia ja riippuvaisia. Naiset ovat kuitenkin miesten lailla osallisia tässä naiseuden poissulkemisen kulttuurissa: naiset omaksuvat dikotomisiin vastakkainasetteluihin perustuvan naiseuden osaksi omaa identiteettiään, kannustavat siten miehiä toimimaan "kuten mies" ja uusintavat samalla tietynlaista mieheyttä ja naiseutta. Naiset ovat siis jatkuvasti läsnä ja kuitenkin näkymättömiä kansainvälisessä politiikassa. (Ks. esim. Elshtain 1987, 149; Steans 1998, 113, 116; Tickner, 38-39, 40, 47.)

Ratkaisuksi tieteen mieskeskeisyyden ongelmaan standpoint-feministit tarjoavat naisten kokemusten ottamista tutkimuksen lähtökohdaksi. Painottaessaan naisena olemisen merkitystä tietoa tuotettaessa sekä kokemusta ja tunteita tiedon lähteinä standpoint-feministit kyseenalaistavat

---

⁴ "...the paradox of a being that is at once captive and absent in discourse, constantly spoken of but of itself inaudible or inexpressible, displayed as spectacles and still unrepresented, invisible yet constituted as the object and the guarantee of vision; a being whose existence and specificity are simultaneously asserted and denied, negated and controlled."

objektiivisuuden ja rationaalisuuden tiedon tuottamista ohjaavina periaatteina. Standpoint-feministit katsovat, että naisten kokemus voi synnyttää radikaalisti erilaista ja moraalisesti korkeampaa tietoa kuin miesten kokemus. Standpoint-feministit puhuvat erityisestä naiskokemuksesta, feminiinistä tavasta tietää, joka perustuisi naisen erityiseen luontosuhteeseen, naisen rooliin äitinä tai naisen alistettuun asemaan miehiin nähden. (Ks. esim. Harding 1986, 26; 1991, 48; Matero 1996, 258.)

Jotkut standpoint-feminist viittaavat myös hegeliläiseen herra ja renki -dialektiikkaan ja väittävät naisten kokemuksen sorrettuna olemisesta tuottavan moraalisesti korkeampaa tietoa kuin miesten kokemus sortamisesta. Vallassa olevat pyrkivät ylläpitämään vallitsevan järjestyksen torjumalla siihen kohdistuvan kritiikin. Naisilla ja muilla alistetuilla ryhmillä olisi taas kyky "nähdä paremmin", koska heidät on suljettu marginaaliin. (Ks. esim. Rojola 2000, 152; Ronkainen 2000, 174; Sylvester 1994, 46).

Standpoint-feminismi rinnastaakin tietämisen olemiseen. Se myös korostaa henkilökohtaisen poliittisuutta: se tekee naisten kokemukset näkyviksi ja paljastaa samalla yhteiskunnan miesvaltaisuuden. Erityisesti äitiyden, hoivan ja elämän uusintamisen kokemuksia tulisi standpoint-feministien mukaan arvostaa, ja ne olisi otettava perustaksi rakennettaessa uudenlaista moraalialue, politiikkaa ja tiedettä. Ajatukseen erityisestä naiskokemuksesta ja naisellisesta tavasta tietää sisältyykin voimakas emansipatorinen elementti: niiden varaan voidaan standpoint-feministien mukaan rakentaa parempaa tiedettä ja tulevaisuutta. (Ks. esim. Koivunen & Liljeström 1996, 274; Matero 1996, 256-258.)

Standpoint-feministit ovat tuoneet ”naisten kokemukset” myös kansainvälisen politiikan tutkimukseen. Standpoint-feministien mukaan on tutkittava sitä, miten naisten kokemukset vaikuttavat kansainväliseen politiikkaan, ja miten kansainvälisellä politiikalla on vaikutusta naisten elämään ja kokemuksiin. Naiset on myös otettava vakavasti tiedon tuottajina ja toimijoina kansainvälisessä politiikassa, jotta voitaisiin ymmärtää väkivaltaisia käytäntöjä ja luoda niiden vastaisia strategioita. (Ks. esim. Pettman 2000, 15; Tickner 1992, 144). Naiskokemus ja feminiininen tapa tietää tulisi ottaa esimerkiksi Rebecca Grantin ja Kathleen Newlandin mukaan jopa uuden, feministisen epistemologian lähtökohdaksi kansainvälisen politiikan tutkimuksessa⁵ (Grant & Newland 1991, 4).

---

⁵ “Women as a category, gender as a topic and the impact of feminism as an ideology are three powerful sources of ideas which can contribute to a new, feminist epistemology of international relations.”

Standpoint-feministit katsovat naisen äitinä olevan taipuvaisempi ylläpitämään kuin tuhoamaan elämään ja pitävät siksi naisia vähemmän taipuvaisina väkivaltaisiin konflikteihin kuin miehiä. Jotkut katsovat äitiyden johdattavan naiset omaksumaan erilaisen moraalin kuin mitä miehillä on; miesten moraalit perustuisi oikeuden etiikkaan sekä itsenäisyyden ja rationaalisuuden abstrakteille käsitteille, kun taas naisten moraalit perustuisi hoivaamisen ja vastuun etiikkaan. Tämä etiikka tekisi naisista vähemmän sotaisia kuin miehistä ja kannustaisi luomaan keskinäiseen kunnioitukseen perustuvia poliittisia suhteita. Jotkut feministit olettavatkin, että naisten poliittisen vallan lisääminen johtaisi suoraan valtioiden ulkopoliittikan muuttumiseen rauhanomaisemmaksi. (Ks. esim. Steans 1998, 119, 121; Sylvester 1994, 45.)

Standpoint-feminismin ansiona voidaan pitää sen paljastamista, että näennäisesti objektiivinen tiede itse asiassa perustuu vain miesten kokemuksille. Standpoint-feminismi on myös kiinnittänyt huomion naisiin tiedon ja tieteen subjekteina. Feministiset empiristit pohtivat, miten kansainvälisen politiikan teoria muuttuisi, jos naistutkijoiden määrää lisättäisiin; standpoint-feministit menevät pidemmälle pohtiessaan, miten kansainvälisen politiikan teoria muuttuisi, jos naisten kokemukset otettaisiin tutkimuksen lähtökohdaksi. Standpoint-feministit ovat myös kiinnittäneet huomiota kokemuksen ja yksityisen poliittisuuteen.

Standpoint-feminismiä on kuitenkin kritisoitu sukupuoliessentialismista: olettaessaan, että on olemassa erityinen naiskokemus, joka voidaan tietää ja tuntee, se käsittää naiset yhtenäisenä ryhmänä ja unohtaa naisten väliset erot. Kokemus on kuitenkin aina sosiaalisten suhteiden merkittävä ja feministinen "standpoint" aina sosiaalisesti rakennettu. Naisten identiteettejä määrittävät monet muutkin asiat kuin sukupuoli, kuten rotu, etnisuus, luokka, ikä ja seksuaalinen suuntautuminen. Eri yhteisöihin kuuluvien naisten kokemusten välillä voi olla enemmän eroja kuin samaan yhteisöön kuuluvien naisten ja miesten kokemusten välillä. (Ks. esim. de Lauretis 1988, 38; Flax 1987, 624; Grant 1992, 93; Harding 1986, 25, 163; 1991, 123; Matero 1996, 258; Sylvester 1994, 47.) Tuija Pulkkinen epäileekin standpoint-feministien luovan "yhä uusia ja tarkemmin määriteltyjä pysyviä identiteettejä" kyseenalaistamatta oletusta kiinteästä identiteetistä (Pulkkinen 1998, 153).

Korostamalla naisten erityistä luontosuhdetta, naisten roolia äitinä ja naisen kokemuksen ruumiillisuutta standpoint-feministit lisäksi vahvistavat hierarkkista sukupuolidikotomista ajattelua; he vain kääntävät hierarkian toisin päin pitämällä naisiin liitettävät ominaisuudet arvokkaampina kuin miehiin liitettäviä ominaisuuksia. Myös oikeus/hoiva ja sotaisuus/rauhanomaisuus - dikotomioiden käyttö tukee sukupuolieron käsittämistä dikotomisena. "Naisellisten hyveiden"

ylistämisen ja naisten rinnastamisen rauhaan taas vahvistaa näkemystä miehistä suojelijoina ja naisista suojeltavina, puolustuskyvyttöminä uhreina sekä kykenemättöminä toimimaan julkisella alueella. (Ks. esim. Elshtain 1987, 8; Flax 1987, 638, 641; Pettman 1996, 120; Steans 1998, 119; Tickner 1992, 59, 136.)

Naiset eivät myöskään ole välttämättä miehiä rauhanomaisempia. Naisten ja miesten aggressioiden ilmaiseminen on kulttuurisesti säädeltyä ja naisten väkivaltaisuus ilmeneekin usein eri tavoin kuin miesten väkivaltaisuus; naiset syyllistyvät esimerkiksi useammin henkiseen kuin fyysiseen väkivaltaan. Naisten vallankäyttö perustuu usein suoran väkivallan käytön sijaan yhteistyöhön ja suostutteluun, ehkä pelkästään olosuhteiden pakosta: koska naisilla ei ole ollut mahdollisuuksia käyttää pakottavaa valtaa, naiset ovat turvautuneet suostutteluun ja yhteistyöhön tahtonsa läpi viemiseksi. (Ks. esim. Flax 1987, 641; Tickner 1992, 65.)

Standpoint-feminismiä on kritisoitu myös sorron kokemuksen ottamisesta feministisen emansipaation perustaksi: sorretut eivät välttämättä tuota oikeampaa tai parempaa tietoa, eikä sorrettuna oleminen välttämättä merkitse kriittisyyttä. Standpoint-feministit tuntuvat unohtaneen, että myös naiset ovat osallisia yhteiskunnallisissa valtasuhteissa, jotka kytkeytyvät esimerkiksi rotuun, etnisyyteen, luokkaan tai seksuaaliseen suuntautumiseen. (Ks. esim. de Lauretis 1988, 38-39; Flax 1987, 642; Koivunen & Liljeström 1996, 274, 276.) Varsinkin mustat feministit ovat korostaneet sorron eri muotojen olevan yhteydessä toisiinsa, jolloin sukupuoleen perustuvaa sortoa ei tule analysoida yksioikoisesti irrallaan muista sorron muodoista (kts. esim. hooks 1984).

Naisten identiteettejä ei siksi voikaan ottaa suoraan feministisen tieto-opin lähtökohdaksi. Naisten kokemus ei myöskään voi aina palvella feminististä muutokseen tähtäävää projektia; naisena oleminen ei välttämättä merkitse feministinä olemista, eikä kokeminen välttämättä merkitse tietämistä. Naisten kokemukset tuleekin asettaa aina kontekstiinsa, ja feministisen teorian on perustuttava valintaan eri kokemusten välillä siinä missä muidenkin teorioiden. (Ks. esim. Grant 1992, 93-95; Harding 1986, 163.)

Monet feministit kuitenkin katsovat, että naisten kokemusta ei tule kokonaan hylätäkään. Esimerkiksi rauhaa rakennettaessa on mahdollista hyötyä naisten kokemuksesta hoivatyöstä sekä niistä taidoista, joita naiset ovat joutuneet kehittämään ollessaan alistetussa asemassa: taidosta neuvotella ja pyrkiä rauhanomaiseen konfliktinratkaisuun voimakeinoja käyttämättä. Naisten vallankäyttöä taas voi pitää mallina pyrittäessä määrittelemään valta kykynä tehdä yhteistyötä toisten kanssa toisten hallinnan sijaan. Valtakäsityksen muuttaminen on oleellista pyrittäessä

löytämään rauhanomaisia, yhteistyöhön sekä toisen ihmisarvon kunnioittamiselle ja mielipiteen hyväksymiselle perustuvia poliittisia käytäntöjä. (Ks. esim. Steans 1998, 120; Tickner 1992, 65.)

Naisten kokemusta ei siis tule essentialisoida, vaan on huomioitava paitsi naisten väliset erot myös kokemuksen sosiaalinen rakentuneisuus. Naisten kokemusta ei tule kuitenkaan täysin hylätä tieteen teossa; "naisten kokemuksen" sijaan on kuitenkin puhuttava naisten kokemuksista, monikossa. Naiset ja naisten kokemukset on tehtävä näkyviksi myös kansainvälisessä politiikassa, ja pyrkiä siten purkamaan kansainväliseen politiikkaan liittyviä poissulkevia ja väkivaltaisia käytäntöjä.

2.2. Hajoava subjekti – feministinen postmodernismi

Feministinen postmodernismi kritisoi sekä feminististä empirismää että standpoint-feminismää. Se purkaa niin kokemuksen kuin sukupuolenkin käsitteet ja kyseenalaistaa siten feministisen politiikan mahdollisuuden. Postmoderni ajattelu kyseenalaistaa myös modernille ajattelulle ominaisen uskon totuuteen ja eheään subjektiin. Johanna Materon mukaan postmodernissa feminismissä "varmaa on viime kädessä vain se, ettei mikään ole varmaa, ja ainoa totuus on, että totuutta ei ole" (Matero 1996, 261).

2.2.1. Hajoava kokemus

Feministinen postmodernismi kyseenalaistaa feministisen empirismin ja standpoint-feminismin jakaman uskon järkeen, edistykseen, tieteeseen, universaaliin tietoon, totuuden saavuttamisen mahdollisuuteen ja eheään subjektiin. Feministisen postmodernismin näkökulmasta sekä feministinen empirismi että standpoint-feminismi perustuvat valistuksen binaariseen logiikkaan ja kartesiolaiseen subjektikäsitteeseen. Postmodernistit väittävät, ettei standpoint-feminismi ole kyennyt purkamaan dikotomista ajattelua vaan on ainoastaan kääntänyt hierarkian toisin päin pitäessään naista miestä arvokkaampana, ruumiista mieltä arvokkaampana tiedon lähteenä ja sitoutunutta tiedettä objektiivista tiedettä arvokkaampana. Samalla, kun oikeutetaan naisten kokemuksille perustuva nais erityinen epistemologia, oikeutetaan myös miesten kokemuksille perustuva mies erityinen epistemologia, joka siis jää loppujen lopuksi kritiikin ulottumattomiin. (Ks. esim. Harding 1986, 27-28, 48; Matero 1996, 253, 259-260.)

Feministinen postmodernismi kyseenalaistaa käsityksen itsenäisestä, tietoa tuottavasta subjektista ja muistuttaa subjektin toimintaa määrävän ihmisen oman tietoisuuden ohittavat rakenteet kuten kieli, kulttuuri, historia, ideologia ja tiedostamaton. Subjektius ymmärretään diskursiivisesti tuotetuksi:

subjekti määrittyy kielen kautta ja kielessä, se on asema tai paikka, jonka kautta puhutaan. Korostaessaan kielen merkitystä feministinen postmodernismi purkaa kartesiolaisen subjektin. Kartesiolainen subjekti perustuu ruumiin ja mielen väliseen kahtiajakoon sekä tietoisuuden ylivaltaan ja takaa siten rationaalisen ajattelun mahdollisuuden. Postmodernistit ovat korvanneet kartesiolaisen rationaalisen, tietoisesti itseään ohjaavan, eheän ja muuttumattoman subjektin moninaisella, hajonneella tai jakautuneella subjektilla. (Ks. esim. Kosonen 1996, 182, 188; Matero 1996, 261.)

Feministinen postmodernismi kyseenalaistaa myös tiedon subjektin ja objektin välisen dikotomisen kahtiajaon, jolloin tutkiva subjekti ei ole enää ensisijainen tutkimuksen kohteena olevaan objektiin nähden. Tutkijan kokemukset ja tietoisuus ymmärretään erottamattomaksi osaksi tutkimusprosessia. Tutkimuksen kohdetta ei voi erottaa myöskään tutkimusongelmasta; kohteen ei voi olettaa olleen olemassa jo ennen kuin tutkija on nimennyt sen tutkimuskohteekseen. Tutkijan tehtävänä ei siis ole "tosiasioiden" paljastaminen kuten empiristit olettavat, sillä ei ole olemassa mitään "puhdasta" todellisuuskokemusta. Kokemus on aina jo tulkintaa: kokemukset ymmärretään, käsitteellistetään ja merkityksellistetään aina kielessä ja diskursseissa. (Ks. esim. Koivunen & Liljeström 1996, 272, 274, 277; Matero 1996, 261.)

Postmodernissa feminismissä kokemus siis mielletään diskursiiviseksi eikä vakaaksi ja muuttumattomaksi. Ei ole olemassa sellaista diskurssien ulkopuolista todellisuutta, jota tutkija voisi tarkastella ikään kuin ulkopuolisena ja tehdä siitä siten objektiivisia havaintoja; subjektit muodostavat jatkuvasti todellisuutta samalla kun todellisuus rakentaa subjekteja (Rojola 2000, 152).

Postmodernistit ovatkin kritisoineet poliittisen realismin edustajia siitä, että nämä olettavat voivansa päästä suoraan käsiksi todellisuuteen logiikan ja kokemuksen kautta, ja saavuttaa siten objektiivista ja universaalista tietoa maailmasta. "Kuvatessaan" todellisuutta omista lähtökohdistaan käsin realistit siis rakentavaa sitä omien lähtökohtiensa mukaiseksi ja pitäessään tietynlaista maailmanjärjestyä "todellisuutena" realistit samalla oikeuttavat tämän maailmanjärjestyksen ja ylläpitävät sitä. Realismi onkin itsessään voimakas ideologia, joka rakentaa tietynlaisen maailman ja pyrkii sitten oikeuttamaan tietynlaisen – maskuliinisen – sosiaalisen ja poliittisen maailmanjärjestyksen. Postmodernistit tuovatkin esille tiedon tuottamiseen ja tieteelliseen tutkimukseen sisältyvän vallankäytön. (Ks. esim. Koivunen & Liljeström 1996, 273; Steans 1998, 52; Tickner 1992, 36, 51).

Tiede on postmodernistien mukaan vain yksi tapa puhua maailmasta eli yksi diskurssin muoto. Tieteen tekemisessä määritellään käsitteet, laaditaan säännöt ja päätetään siitä, mikä ymmärretään

tiedoksi ja kenelle kuuluu tiedollinen auktoriteetti. Täten tiede diskurssina on aina poliittinen ja valtasuhteiden lävistämä. Postmodernistinen tiedekritiikki purkaa tieteen ja vallan yhteyksiä ja nostaa esille kysymyksiä siitä, miten valta tuottaa tieteellistä diskurssia ja miten tieteellinen diskurssi toisaalta ylläpitää valtaa. (Ks. esim. Koivunen & Liljeström 1996, 272.)

Valta ymmärretään postmodernissa ajattelussa diskursiivisena ja monimutkaisena suhteiden verkostona, monimuotoisena ja jatkuvasti muuntuvana. Siksi myös marginalisoiduilla ryhmillä – kuten naisilla – on valtaa. Empiristisen ja standpoint-feminismin joko/tai-ajatteluun verrattuna postmoderni feminismi edustaakin sekä/että-ajattelua. (Ks. esim. Matero 1996, 260, 262.) Postmoderni valtakäsitys siis tarjoaa mahdollisuuden vastarinnalle monimutkaisissa vallan verkostoissa – myös naisten vastarinnalle.

Postmodernismille onkin ominaista todellisuuden näkeminen diskursiivisena, inhimillisenä ja kielellisenä rakennelmana, joka on altis vastarinnalle ja muutoksille. Feministisen postmodernismin tavoitteena on paitsi purkaa myös luoda uusia tapoja ymmärtää totuus, tieto, valta, identiteetti, subjekti, sukupuoli ja kieli sortumatta binaariseen, hierarkkiseen ja poissulkevaan ajatteluun. Postmodernissa ajattelussa merkitykset eivät rakennu binaarisen mallin mukaan toisiinsa hierarkkisessa suhteessa oleville ja toisensa poissulkeville vastakohtapareille vaan ovat jatkuvan uudelleenmäärittelyn kohteena. (Ks. esim. Flax 1987, 622, 624; Matero 1996, 260-261.) Feministisessä postmodernismissä on siis keskeistä paitsi purkaminen myös muutoksen ja uudelleen määrittelyjen mahdollisuuden osoittaminen.

2.2.2. Hajoava sukupuoli

Feministinen postmodernismi purkaa myös sukupuolen käsitteen. Se korostaa sukupuolen, sukupuoli-identiteettien ja sukupuolittuneiden subjektipositioiden olevan *sosiaalisia ja historiallisia rakennelmia* (ks. esim. Sylvester 1994), eivät siis annettuja ja essentialistisesti olemassa olevia. Sukupuoli *moninaistuu* samalla, kun pyritään ylittämään binaarinen ajattelu: sukupuoli, sukupuolen merkitys ja sukupuolten määrä käyvät epävarmoiksi, kun postmoderni feminismi osoittaa niiden olevan mielivaltaisia ja neuvoteltavissa olevia asioita. Esimerkiksi "nainen" ja "subjektius" tulevat Materon sanoin "häilyviksi ja epävakaaiksi, eräänlaisiksi hetkellisiksi illuusioiksi, prosessuaalisiksi ja avoimiksi". (Matero 1996, 261-262.) "nainen" ei olekaan enää kiinteä ja selkeästi määritelty identiteetti, kuten feministiset empiristit ja standpoint-feministit olettivat.

Postmodernissa ajattelussa huomio kiinnittyy eroihin ja moninaisuuksiin. Feministisessä postmodernismissä tämä tarkoittaa sitä, että pyritään ottamaan huomioon paitsi naisten ja miesten väliset erot myös naisten väliset erot ja yksittäisen naisen sisäiset erot. Sukupuolta ei teoretisoida enää yksilotteisesti vain naisten ja miesten välisenä erona. (Ks. esim. Braidotti 1994, 160-161; de Lauretis 1987, 2; Matero 1996, 262).

Rosi Braidottin mukaan naissubjekti muodostuu kaikilla näillä eron tasoilla. Ensimmäisellä tasolla tehdään ero naisten ja miesten välillä korostaen naisten kokemuksen erityisyyttä. Tältä eron tasolta nousee tarve luoda uudenlaisia, nais erityisiä subjektiuden malleja, jotka perustuisivat positiivisen eron tunnustamiselle. (Braidotti 1994, 160-161.) Positiivisuus merkitsee sitä, että naiseutta ei nähdä enää puutteena tai toiseutena, vaan jonain, joka voi merkittävällä tavalla muuttaa käsitystämme todellisuudesta esimerkiksi purkamalla dualistista ajattelua. Samalla tunnustetaan naisten kokemuksen tärkeys tieto-opillisena lähtökohtana.

Eron toisella tasolla keskitytään naisten keskinäisiin eroihin, jolloin Nainen Toisena suhteutetaan historiallisiin toimijoihin ja keskenään erilaisiin naisiin. Nainen on yleiskäsite, joka kokoaa yhteen erilaisia naisia, erilaisia kokemuksia ja erilaisia identiteettejä. Haasteena on luoda uudenlaisia nais-subjektiuden muotoja lankeamatta kuitenkaan relativismiin. On erotettava toisistaan ”nainen” ja ”feministi”; koska nais-subjektiuus rakentuu suhteessa moniin erilaisiin ja usein keskenään ristiriitaisiin diskursseihin ja merkityksiin, ”olla nainen” ei riitä enää feministisen poliittisen projektin pohjaksi. Kriittisestä suhtautumisesta ”naiseen” marginaalisuutena ja toiseutena – eikä essentialistisena olemuksena – tulee feministisen tietoisuuden edellytys. (Braidotti 1994, 105, 162-163.) Naiseus ei siis merkitse enää yhtenäistä olemusta, eikä ”nainen” välttämättä tarkoita ”feministiä”. Feministisen tieto-opin lähtökohdaksi ei tule ottaa ”naisten kokemusta” – sillä sitä ei ole – vaan se kriittisyys, joka nousee naisten historialliseen asemaan liittyvästä marginaalisuudesta ja toiseudesta.

On tärkeätä ymmärtää, että siinä missä ”nainen” ei vastaa ”feministiä”, ”Nainen” ei vastaa suoraan ”naisia”: ”Nainen” merkitsee naiseutta diskursiivisena rakennelmana, ”nainen” taas viittaa naisiin historiallisina olentoina. De Lauretiksen sanoin naiset ”eivät voi määrittää diskursiivisten muodostumien ulkopuolella” mutta heidän ”materiaalinen olemassaolonsa on yhtä kaikki varmaa”⁶ (de Lauretis 1984, 5-6; myös 1987, 114). ”Naiseus” siis määrittää kaikkia naisia diskursiivisena

---

⁶ “By women,... I will mean the real historical beings who cannot as yet be defined outside of those discursive formations, but whose material experience is nonetheless certain.”

rakennelmana ja kulttuurisesti vallitsevana tapana ymmärtää se, mitä on olla nainen. ”Naisuus” ei kuitenkaan ole essentiaalinen tai muuttumaton olemus.

Eron toinen taso liittyy kiinteästi eron kolmanteen tasoon, jolla otetaan huomioon naisen sisäiset erot. Identiteetit ovat aina moninaisia ja sisäisesti ristiriitaisia rakennelmia, ja nais-subjektikin rakentuu suhteessa moniin muihin eron tasoihin. Yksilön kokemukseen sukupuolesta vaikuttavat aina myös muut identiteettiä määrittävät tekijät kuten rotu, etnisuus, luokka, ikä ja seksuaalinen suuntautuminen (ks. esim. de Lauretis 1987, 137; Flax 1987, 624).

Kaikki naiset elävät Braidottin mukaan kuitenkin suhteessa Naiseen, joka on naisidentiteetin kulttuurisesti hallitseva muoto. Koska Nainen on vallitsevassa kulttuurissa Toinen, naisilta kielletään subjektiuus ja naiset suljetaan yksityiselle alueelle. Feministinen subjektiuus edellyttääkin Naisen – representaation – ja todellisten naisten – kokemusten – erottamista toisistaan. ”Nainen” merkityksenä rakentuu binaarisille oppositioille; ”feministi” taas rakentuu ”Naisen” sosiaalisesti ja historiallisesti rakentuneen luonteen tunnustamiselle. Feministisen postmodernin projektin tavoitteena onkin purkaa ”Nainen” kulttuurisesti hallitsevana ja poissulkevana naissubjektin muotona. Purkaminen tarkoittaa Braidottin mukaan ”Naisen” diskursiivisten merkitysten työstämistä. (Braidotti 1994, 164, 200, 235.)

Feministinen postmodernismi synnyttää merkittävän ristiriidan: miten voidaan samalla sekä puhua naisista että purkaa Nainen⁷? Miten voidaan samalla sekä esittää naiset kollektiivisina poliittisina ja tieto-opillisina toimijoina että välttää essentialisoimasta Naisuutta? Miten voidaan sekä muodostaa yhteyksiä naisten välille että tunnustaa naisten väliset erot? Voiko naisten poliittinen toimijuus olla olemassa myös ilman Nais-identiteettiä? Jos subjekti hajoaa moninaiseksi ja liikkuvaksi subjektiksi, kenen puolesta feminismi taistelee? Voidaanko postmoderni hajonneen subjektin ajatus sovittaa yhteen feministisen politiikan kanssa? (Ks. esim. Braidotti 1994, 105, 257; Ferguson 1991, 322-333; Pulkkinen 1998, 153; Rojola 2000, 153.)

Kun purkamisen kohteena on naiskokemuksen lisäksi ”naisen” käsite, on ”nainen” vaarassa purkautua kokonaan. Tällöin on vaikea puhua niin (N)aisista ja naisliikkeestä kuin feministisestä politiikastakin. Postmodernismi näyttääkin vievän pohjan feministiseltä politiikalta, naisten kollektiiviselta toiminnalta ja naisliikkeeltä painottaessaan naisten välisiä ja naisen sisäisiä eroja.

---

⁷ “Expressions of women's voice usually call for respect for differences among women...but the logic of the search for a founding experience tends to elide difference nonetheless.”

(Ks. esim. Kosonen 1996, 198; Matero 1996, 263.) Postmoderni tieto-oppi saattaa lisäksi johtaa relativismiin, jossa Sanna Rojolan sanoin ”kaikki tieto on yhtä arvokasta, kaikki erot ovat samanarvoisia, kuka tahansa voi tuottaa mitä tahansa tietoa, tiedon todenperäisyydestä ei ole mitään taetta, eikä tarvitsekaan olla” (Rojola 2000, 153).

Monet feministitutkijat katsovatkin edelleen, että henkilökohtaisen ja kokemuksellisen tiedon tulee olla feministisen tutkimuksen keskiössä. Esimerkiksi Nancy K. Millerin mukaan naissubjektuutta tulisi pohtia hylkäämättä naisten (ainakin jossain määrin jakamaa) kokemusta toiseudesta ja marginaalissa olemisesta. (Miller 1988, 106.) Sandra Hardingin mukaan sukupuolettoman ajattelun omaksuminen ei ole mahdollista ennen naiskeskeisen ajattelun omaksumista ja sen osoittamista, että naiseus ja sukupuolten väliset suhteet ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneita (Harding 1986, 138). Myös Braidottin mukaan Nainen täytyy ”ottaa haltuun” naisten identiteettiä määrittävänä rakennelmana ennen sen purkamista (Braidotti 1987, 170). ”Naista” ei siis voi kokonaan purkaa ennen kuin ”naiset” on huomioitu kansainvälisessä politiikassa ja sen tutkimuksessa.

Sylvester korostaa, että naisten kokemuksia ei voida hylätä myöskään kansainvälisen politiikan tutkimuksessa ennen kuin niitä on ylipäättään huomioitu⁸. Hän tarjoaa *postmodernia feminismiä* käsitteelliseksi ratkaisuksi postmodernin ajattelun synnyttämään hajoavan subjektin ongelmaan. Postmodernin feminismin avulla naiset ja naisten kokemukset voidaan tehdä näkyviksi kyseenalaistaen samalla näennäisen vakaat sukupuoli-identiteetit; postmoderni feminismi on standpoint-feminismin ja feministisen postmodernismin välistä ”neuvottelua”⁹. (Sylvester 1994, 12, 52, 59, 63, 158, 215). Mm. Harding yhtyy Sylvesterin ajatukseen postmodernista feminismistä ratkaisuna hajoavan subjektin ongelmaan. Hänen mukaansa on seurattava standpoint-feminismin viitoittamaa tietä postmodernille aikakaudelle samalla sekä kyseenalaistaen että säilyttäen naisten kokemuksen feministisen teoretisoinnin lähtökohtana¹⁰. (Harding 1991, 49.)

---

⁸ “If we throw out even false homes before searchong through their spaces for hidden treasures, there is a possibility that we throw out those excluded ways of knowing before we have considered their merits and demerits for IR.”

⁹ “[Postmodern feminism is] a combination of the feminist standpoint effort to interpret the subject women, and the postmodern effort to examine how specific subjects came to be (or not) and what they have to say. It combines interest in continuities of 'women' over time and in the discontinuities that mark moments of resistance to dominant discourse. It looks for differences in voices and standpoints and marks the connections that may exist across the differences. It looks for new forms and mobilities of subjectivity that can replace single-subject categories, inherited homes, without denying, non-recognizing, the currently existing subject. -- [Postmodern feminism] is postmodernism with a standpoint bent. -- ...destructionists keep the standpointers honest by reminding them that the subject 'women' is constructed and must be decolonized; meanwhile, the standpointers give the deconstructionists a direction to land political action and moral claims in a postmodern world.”

¹⁰ “I follow the logic of standpoint approaches into postmodernist terrains, while trying, en route, to refashion familiar but incompetent conceptual ustensils into useful ones for everyday work in the sciences.”

Tällöin syntyy tarve määritellä (nais)subjektius uudella tavalla, joka kattaisi moninaiset, samanaikaiset ja keskenään ristiriitaisetkin erot ja marginalisoinnin muodot eikä siis perustuisi binaariselle, hierarkkiselle ja poissulkevalle ajattelulle (ks. esim. Braidotti 1994, 166; Flax 1987, 622; Matero 1996, 260). Näin määritelty subjektius paitsi tunnustaisi erot myös takaisi mahdollisuuden naisten kollektiiviselle poliittiselle toiminnalle.

2.3. Uusi subjekti – postmoderni feminismi

Braidottin mukaan postmodernille feminismille on ominaista positiivisuus ja luovuus, päinvastoin kuin usein kyynisyyteen ja nihilismiin taipuvalle muulle postmodernille tutkimukselle (Braidotti 1994, 109). Postmodernit feministit Rosi Braidotti, Teresa de Lauretis, Donna Haraway ja Christine Sylvester ovatkin luoneet uudenlaisia subjektiuden malleja, joita voidaan kutsua yhteisnimellä ”postmoderni feministisubjekti”. ”Postmoderni feministisubjekti” syntyy standpoint-feminismin ja feministisen postmodernismin rajapinnalla, kieltäen sukupuoliessentialismin ja kiinnitetyymisen yhteen identiteettiin mutta korostaen samalla subjektin ja tiedon paikantuneisuutta.

2.3.1. Paikantunut subjekti

Virginia Woolf on ollut ensimmäisiä *feministisen internationalismin* puolestapuhujia: ”Naisena minulla ei ole maata. Naisena minä en halua maata. Naisena minun kotini on koko maailma.”¹¹ (Woolf 1938). Monet feministit ovat kritisoineet Woolfin universalistista ajatusta naisten ”maattomuudesta”, ”kodittomuudesta”, ”ulkopuolisuudesta” tai ”maanpakolaisuudesta”; kaikki naiset eivät ajattele kuten Woolf, eivätkä halua luopua ”maastaan” (ks. esim. Braidotti 1994, 21; Elshtain 1987, 236; Grant 1992, 96). Lisäksi on kyseenalaista olettaa, että kukaan *voisi* täysin luopua maastaan ja irrottautua omaa olemassaoloaan määrittävästä kontekstista.

Postmodernien feministien mukaan pitää kiinnittää huomiota naiskokemuksen *paikantuneisuuteen*. Paikantuminen merkitsee sitä, että naisia ei nähdä yhtenäisenä ryhmänä vaan tunnustetaan naisten väliset erot ja kiinnitetään huomiota siihen paikkaan, josta käsin puhutaan. Ajattelu ei ole koskaan objektiivista, universaalista tai irrallista vaan paikantuu aina johonkin kokemukseen – elettyyn kokemukseen, joka on välttämättä osittainen. Eletty kokemus rakentuu aina jossakin sosiaalisessa, kulttuurisessa ja poliittisessä kontekstissa. Postmodernissa feminismissä ei olekaan kyse ”naisen” purkamisesta kokonaisuudessaan vaan sen tarkentamisesta, kenestä ja millaisista naisista on kyse.

---

¹¹ “As a woman, I have no country. As a woman I want no country. As a woman my country is the whole world.”

Paikantunut (nais)subjekti on abstraktin ja universaalien (mies)subjektin vastakohta; se tunnistaa ja tunnustaa ne moninaiset erot ja eron kontekstit, joissa se rakentuu. (Ks. esim. Braidotti 1994, 21, 163, 237-238; Flax 1987, 641; Koivunen & Liljeström 1996, 287; Kosonen 1996, 186.)

Donna J. Haraway, yhdysvaltalainen yhteiskuntatieteilijä ja naistutkija, kannustaa ottamaan *paikantumisen politiikan* tiedon tuottamisen perustaksi. On oltava jossakin, paikantunut johonkin, jotta voisi nähdä – ja tietää. Haraway siis hylkää valistuksen ajalta periytyvän katseen, joka ”jumalan lailla katsoo maailmaa sen ulkopuolelta eli ei mistään”. Haraway hylkää myös standpoint-feministisen katseen, joka pyrkii olemaan kaikkialla yhtä aikaa. Vaikka olisi alistettu, se ei tarkoita sitä, että voisi olla yhtä aikaa kaikissa alistetuissa asemissa, joita esimerkiksi sukupuoli, rotu, luokka tai etnisuus jäsentää. Paikantuminen merkitsee Harawaylle moninaisuuden arvostamista ja sen ymmärtämistä, että ei ole olemassa yhtä feminististä standpointia. Se ei kuitenkaan merkitse relativismia eli olemista ei missään ja samalla tasa-arvoisesti kaikkialla. Relativismi tarkoittaisi vastuun ja kriittisyyden kieltämistä ja estäisi naisten välisten yhteyksien ja poliittisten liittojen rakentamisen. Harawaylle sekä universalismi että relativismi ovat ”jumala-temppuja” (god-tricks), jotka pyrkivät häivyttämään tiedon (maskuliinin) subjektin ja esittämään tiedon neutraalina. (Haraway 1991, 188-193, 195-196.)

Haraway ymmärtää tiedon tuottamisen *liikkuvaksi paikantumiseksi*: olla jossakin erityisesti avaa mahdollisuuden yhteyksien luomiseen. Postmodernissa feminismissä onkin Harawayn mukaan kyse osittaisten näkökantojen yhdistämisestä kollektiiviseen subjektipositioon. Paikantuminen merkitsee Harawaylle tietoista ”osittain näkemistä”, ”rajoitetun äänen kuulumista” ja ”ruumiillisuuteen perustuvaa näkökulmaa”. Paikantumisen politiikka luo paikantunutta ja osittaista tietoa, joka ei sulje pois muita tietoja tai tietämisen tapoja. Haraway kutsuu paikantunutta ja osittaista tietoa *feministiseksi objektiivisuudeksi*. Objektiivisuutta ei tule Harawayn mukaan hylätä, sillä kaikki tarinat eivät ole yhtä ”tosia”; eroilla on merkitystä. Feministinen objektiivisuus huomioi erot ja luo paikantunutta tietoa hylkäämättä kuitenkin yhteyksien ja liittoutumien mahdollisuutta. Feministinen tieto perustuu ”kuvitteellisille yhteyksille ja vaikeasti saavutettaville käytännön liittoumille”, jotka ovat osittaisia ja hetkittäisiä, eivät universaaleja ja historiattomia. Ne eivät siis ole sama asia kuin vakaa identiteetti, jolle standpoint-feminismi perustuu. (Haraway 1991, 107, 190-193, 196.)

Harawayn mukaan paikantumisen siis itse asiassa luo mahdollisuuden uskottavalle feministiselle politiikalle feministisen objektiivisuuden kautta. Feministinen objektiivisuus tunnustaa tiedon paikantumisen ja osittaisuuden eikä pyri häivyttämään eroja. Silti feministinen objektiivisuus ei

sorru relativismiin vaan korostaa, että feministisen projektin on perustuttava tiedon kriittiselle ja vastuulliselle kokemusten valikoinnille ja analysoinnille. Feministiseen objektiivisuuteen kuuluu olennaisesti myös pyrkimys löytää yhteyksiä, vaikka ne olisivatkin hetkellisiä. Feministinen objektiivisuus kieltää paitsi relativismin myös universalismin ja essentialismin.

Paikantumisen ymmärtämiseksi on tarkasteltava *kokemuksen* käsitettä. De Lauretis kytkee *kokemuksen* käsitteen yksilöllisten elämysten sijaan kulttuurisiin merkityksenannon ja subjektiksi tulemisen prosesseihin. Kokemus on de Lauretiksellä prosessi, jossa subjektiivinen eli omakohtaiseksi mielletty kokemus subjektina olemisesta muotoutuu. Kokemuksessa ”sisäpuolinen” ja ”ulkopuolinen”, yksilöllinen ja kulttuurinen tai yhteisöllinen yhdistyvät: kokemuksessa nainen ymmärtää subjektiivisiksi ne materiaaliset, taloudelliset ja naisten ja miesten väliset suhteet, jotka ovat sosiaalisia, kulttuurisia ja historiallisia, ja paikantuu siten sosiaaliseen todellisuuteen. Subjektius rakentuu siis jatkuvasti kokemuksissa, jotka kiinnittävät yksilön merkityksellisiin käytäntöihin, diskursseihin ja instituutioihin. Ruumis on de Lauretiksellä se paikka, jossa yksilön suhde sosiaaliseen todellisuuteen materialisoituu ja todentuu. (De Lauretis 1984, 159, 182-183.)

De Lauretis on luonut *eksentrisen subjektin* malliksi postmodernin ajan subjektiudelle. Eksentrisyys viittaa subjektin olemiseen yhtä aikaa viiteryhmänsä sisä- ja ulkopuolella; naissubjekti on samalla sekä nainen että Nainen. Naisen henkilökohtainen identiteetti kokoo monia erilaisia subjektiivisia ja diskurssiivisia positioita eli paikantumisia sosiaaliseen todellisuuteen ja valtasuhteisiin. Kaikkia naisia yhdistää kuitenkin Nainen. Yksittäisen naisen ja viiteryhmän Nainen välinen suhde on de Lauretiksellä jatkuvasti uudelleen määrittävä valtasuhde, jossa subjektiuos muotoutuu. (De Lauretis 1987, 18, 114; 1988, 35, 42, 44.) Subjektius on siis de Lauretiksellä kulttuurisesti ja sosiaalisesti välittyntä: se muotoutuu prosessissa, jossa sosiaalisesta tulee subjektiivista, julkisesta henkilökohtaista, yleisestä yksityistä ja diskurssista elettyä ja koettu (Koivunen 2000, 91).

Eksentrisen subjekti tunnistaa naisten väliset erot viemättä kuitenkaan mahdollisuutta feministiseltä politiikalta. Päinvastoin, juuri erojen tunnistaminen on edellytys feministiselle politiikalle, sillä se nostaa tietoisuuteen naisen ja Naisen välisen ristiriidan. Eksentrisen näkökulma on de Lauretiksen mukaan myös feminismin elinehto, sillä feminismi ei voi olla yksi ja yhtenäinen vaan ainoastaan monta ja moninainen. Feministisen teorian tulee jatkuvasti tarkastella kriittisesti omia lähtökohtiaan, tavoitteitaan ja teorianmuodostustaan. Kriittisellä tarkastelulla de Lauretis tarkoittaa turvallisten positioiden hylkäämistä – fyysisesti, emotionaalisesti, kielellisesti ja epistemologisesti – sekä itsen *uudelleenpaikantumista* (self-displacement) eli siirtymistä kohti tuntematonta, toista. Uudelleenpaikantuminen merkitsee aktiivista liikettä yksilöllisen ja

yhteiskunnallisen, sisäisen ja ulkoisen, henkilökohtaisen ja poliittisen välillä sekä itsen ja toisen välillä. (De Lauretis 1988, 44.)

De Lauretis pyrkii eksentrisen subjektin avulla määrittelemään uudella tavalla sorron ja vastustamisen sekä toimijuuden väliset suhteet. Hegemonisten diskurssien marginaaliin sisältyy de Lauretiksen mukaan mahdollisuus rakentaa sukupuoli ja subjektius toisella tavalla, mikropoliittisella tasolla paikallisen vastustamisen kautta, jolloin feministisen politiikan mahdollisuus sijoittuu henkilökohtaiselle tasolle subjektiuteen. (De Lauretis 1987, 18, 114; 1988, 35, 42, 44.) Postmodernissa ajattelussa valta määritelläänkin uudella, vähemmän poissulkevalla tavalla, kuten joukkona erilaisia valtasuhteita ja vastarinnan paikkoja. Siten myös naisilla on valtaa: naissubjekti osallistuu naisen ja Naisen välisen valtasuhteen määrittelyyn yksilöllisen vastustuksen kautta.

Braidotti määrittelee identiteetin ja subjektiuden tiedostamattoman ja tietoisien käsitteiden kautta: identiteetti liittyy tiedostamattomaan kun taas poliittinen subjektius on tietoinen, tavoitteellinen ja tahdonalainen positio. Identiteetti viittaa identifikaatioiden joukkoon ja subjektius poliittisiin vastustamisen paikkoihin. Poliittisuus merkitsee Braidotille subjektiuden ja vallan välisten yhteyksien tiedostamista sekä pyrkimystä hegemonisten käytäntöjen vastustamiseen. Identiteetti ja subjektius kietoutuvat Braidottin mukaan yhteen subjektiposition määrittelyn prosessissa, jossa tiedostamaton yhdistyy tiedostettuun ja yksilölliset ja ruumiilliset sukupuolittuneet identiteetit poliittiseen subjektiuteen (Braidotti 1994, 22, 30, 35, 166, 196). Kososen tulkinnan mukaan identiteetti määräytyy Braidottin ajattelussa ulkoapäin ja sisältää kulttuurissamme olevia tiedostamattomia aineksia. Subjektius taas viittaa tietoiseen, poliittiseen toimintaan. (Kosonen 1996, 205.) Subjektipositio paikantuu aina ruumiillisiin, sukupuolittuneisiin, paikallisiin ja yhteisöllisiin identiteetteihin.

De Lauretis, Haraway ja Braidotti korostavat kaikki subjektin *ruumiillisuutta*. Useimpien feminististen subjektiuden uudelleenmäärittelyjen lähtökohtana onkin Braidottin mukaan *uudenlainen materialismi*, joka korostaa paitsi ruumiillisuutta myös paikantuneisuutta. Braidotti itse puhuu ”antiessentialistisesta ruumiillisuudesta” tai ”strategisesti essentialisoidusta ruumiillisuudesta”. Subjekti paikantuu ensisijaisesti ruumiiseen: subjekti ei ole abstrakti entiteetti vaan materiaallinen ja ruumiillinen. Ruumis taas on yhtä aikaa sekä biologinen että sosiaalinen, kulttuurinen ja kielellinen; se on anatomian ja kielen kohtauspaikka sekä pinta, jolla merkitykset muodostuvat. (Braidotti 1994, 3-4, 14, 99, 157-158, 171, 198, 238, 243.)

Subjektius siis muotoutuu yksityis–ruumiillisen ja yhteisöllis–kielellisen vuorovaikutuksessa. Subjektius perustuu subjektiiviseen kokemukseen, joka on samalla sekä materiaalista että diskursiivista ja yhteiskunnallisten valtasuhteiden läpäisemää. Ruumis on viime kädessä myös poliittisten projektien ja vastustuksen syntymisen paikka. Uudelleenpaikantuminen eli liikkuminen itsen ja toisen sekä toisten kokemuksiin samastuminen on naisten välisten yhteyksien ja feministisen poliittisen projektin ennakkoehto.

2.3.2. Liikkuva subjekti

Paikantumisen ja liikkuvuuden vaatimusten välillä näyttää olevan perustavanlaatuinen ristiriita. Postmodernistit feministit ovat kuitenkin pyrkineet ratkaisemaan tämän ristiriidan rakentamalla teoreettisia subjektiuden malleja.

Braidotti on kehittänyt ”nomadisen naisfeministisubjektin” eli ”nomadin”, tieto-opillisen ja poliittisen näkökulman, joka on yhtä aikaa sekä paikantunut että liikkuva ja vuorovaikutteinen. Nomadinen subjekti ei puhu Naisena vaan ”ikään kuin naisena”. Puhua ”ikään kuin” ei ole vain matkimista tai toistamista vaan välitilojen (in-between spaces) avaamista uusille subjektiuden muodoille. Välitilat kumoavat jaon ruumiin sisäiseen ja ulkoiseen tilaan; ne merkitsevät sekä etäisyyttä että läheisyyttä ja yhteyksiä ruumiiden välillä. Keskeistä välitilassa onkin toisen läsnäolo ja yhteyden luominen toiseen oman subjektiuden uudelleen määrittelemiseksi. Välitila luo subjektien välille diskursiivisen tilan, jossa naisfeministisubjekti voi puhua. Nomadisuus merkitsee paitsi paikantuneisuutta ja erojen tunnustamista myös yhteyksiä ja läheisyyttä, kykyä liikkua kokemuksista toisiin kokemuksiin, antaa ääni toisille (naisille) ja kuunnella niitä. (Braidotti 1994, 4, 5, 16, 28, 31, 33, 35-38, 202, 204, 243.)

Myös Sylvester kiinnittää huomiota nais-identiteetin moninaisuuteen ja pyrkii luomaan teoreettisen mallin liikkuvasta subjektiudesta. Sylvester käyttää homesteading-käsitettä kyseenalaistaessaan perinteiset subjektipositiot ja niiden pysyvyyden. Homesteading-käsite purkaa niitä käytäntöjä, joiden kautta tietyt ihmiset ja tietyt kokemukset yhdistetään tiettyihin paikkoihin – kuten miehet ja miesten kokemukset on yhdistetty julkiseen tai naiset ja naisten kokemukset yksityiseen. Homesteading-käsitteen kautta Sylvester pyrkii tekemään subjekteista ”kodittomia” ja liikkuvia.

”Kodittomat” ja liikkuvat subjektit kieltäytyvät kiinnittymästä pysyvästi yhteen paikkaan ja identiteettiin.¹² (Sylvester 1994, 2-3, 59, 213.)

Ronkainen muistuttaa, että on mahdollista vaihtaa paikkoja ja *paikantua toisin*, vaikka kaikki tieto onkin paikantunutta. Ronkainen määrittelee toisin paikantumisen asettumiseksi toiseen positioon, viivähtämiseksi toiseudessa, asennoitumiseksi toisin ja toisena; ei riitä, että vain kuvitellaan, millaisena todellisuus näyttäytyy jostakin toisesta sosiaalisesta paikasta katsottuna. Jos haluaa tulla paremmaksi tietäjäksi, on tiedostettava oman tietämisensä rajoitukset ja uskallettava ylittää ne – paikantua toisin ja toisena. Ronkaisen sanoin postmoderni feministisubjekti ”ei ole tiedon lähde, ei sen omistaja, ei nivoudu kenenkään tai minkään ryhmän tietoisuuteen, eikä ole irrallaan objektista tai muista subjekteista” (Ronkainen 2000, 176, 178-179, 182.)

Postmoderni feminisismi pyrkii purkamaan poissulkevia identiteettejä tekemällä ne ”kodittomiksi”. Sekä Sylvester että Braidotti kuitenkin korostavat, että ”kodittomuus” ei merkitse kuitenkaan täydellistä kodittomuutta vaan kykyä kotiutua mihin vain jäämättä silti pysyvästi mihinkään (Braidotti 1994; Sylvester 1994, 60). Nomadisuus tai feministinen kodittomuus eivät siis ole sama asia kuin Woolfin internationalismi; ne eivät ole täydellistä kodittomuutta, maattomuutta tai maanpakolaisuutta. Sylvester korostaa kodittomuuden olevan poliittisesti saavutettu standpoint; se ei ole eksistentiaalinen tila vaan keino saavuttaa tietoa¹³ (Sylvester 1994, 214).

Braidottin mukaan nomadisuus ei kiellä identiteetin ja yhteisöön kiinnittymisen mahdollisuutta, mutta nomadi ei omaksu mitään identiteettiä, kuten kansallista identiteettiä, pysyvästi. On oltava paikantunut pystyäkseen sanomaan jotain yleistä. Nomadi onkin läpikulkumatkalla paikantuneesta kokemuksesta tai identiteetistä toiseen. Nomadisuus ei ole rajattomuutta vaan rajojen kyseenalaistamista; se on kriittisyyttä yleisesti hyväksytyjä ajattelu- ja käytösmaalleja kohtaan sekä poissulkevien käytäntöjen vastustamista. Braidotti kutsuu tätä nomadiseksi matkailuksi ja postmodernia subjektia aktiiviseksi nomadiksi, matkailijaksi ja vastustajaksi. (Braidotti 1994, 5, 16, 22-23, 33, 35-37, 204.)

Koditon subjekti tai nomadi voi siis kyseenalaistaa poissulkevat kansalliset identiteetit. Yksilö on toki paikantunut tiettyyn kansakuntaan kieltämättä, yhteisöön ja kulttuuriin, mutta samalla yksilön

---

¹² “...occupy a variety of landscapes simultaneously rather than defend one homeplace as the true site of all identity”; “the emphasis on multiple standpoints, on being ontologically several things at once in a prismatic postmodern world ... and, therefore, being homeless as a single-identity knowing self...”

on mahdollista kyseenalaistaa kyseenalaistaa oman olemisensa ja identiteettinsä perusta ja rajat. Naisten mahdollisuutta toimia sosiaalisen vallankumouksen subjekteina saatetaan kritisoida siksi, että naiset ovat osa yhteisöä ja omaavat yhteisöllisen identiteetin siinä missä yhteisön miespuoliset jäsenetkin. Toisaalta juuri yhteisön sisältä käsin on mahdollista kyseenalaista yhteisöllinen kulttuuri ja yhteisölliset identiteetit.

”Kodittomuus” on poissulkevien identiteettien purkamisen edellytys sikäli, että se mahdollistaa subjektien välisen vuorovaikutuksen. Sylvesterin mukaan vain ”kodittomat” ja liikkuvat subjektit kykenevät keskinäiselle kunnioitukselle perustuvaan empaattiseen yhteistyöhön Erilaisuuden ja Toisten kanssa. Empaattinen yhteistyö postmodernin feminismin metodina on Sylvesterin määrittelemänä jatkuvaa toisten ”elettä materiaalista todellisuutta” koskevien tarinoiden kuuntelemista ja tunnustamista¹⁴ sekä keskustelua ja neuvottelua tiedosta. Empaattisuus merkitsee Sylvesterille kykyä ja halua eläytyä johonkin tunteeseen ja arvostaa sitä. Empaattinen yhteistyö mahdollistaa Sylvesterin mukaan myös kansainvälisen politiikan sukupuolittuneiden subjektipositioiden kyseenalaistamisen¹⁵ ja on siis keskeinen edellytys uudenlaisen (nais)subjektiuden luomiselle kansainvälisessä politiikassa (Sylvester 1994, 14, 62, 96, 213-215).

Kodittomuus tai nomadius ovat tieto-opillisia positioita, jotka sallivat liikkumisen monien eri eron tasojen välillä. Ne ovat ensinnäkin yksilöiden välisen vuorovaikutuksen, kokemuksesta toiseen liikkumisen ja ”empaattisen vuorovaikutuksen” edellytyksiä. Lisäksi ne toimivat myös muilla tasoilla purkaen toiseutta ja poissulkevia käytäntöjä. Sylvesterille kodittomuus merkitsee kansainvälisen politiikan tutkimuksessa niiden alueiden huomioimista, joita ei ole perinteisesti huomioitu, kuten naisten kokemukset kansainvälisessä politiikassa (Sylvester 1994, 124). Braidottin mukaan nomadius sallii liikkumisen tieteellisten diskurssien välillä rikkoen tieteenalojen historiallisesti määrittynyt rajat (Braidotti 1994, 32-33). Braidotti lisäksi huomauttaa, että nomadius on paitsi moniäänistä myös monikielistä (Braidotti 1994, 37); se on erilaisten puhe- ja esittämistapojen välisten rajojen ylittämistä.

Postmodernissa feministisessä tieto-opissa on keskeistä tiedon paikantuneisuuden tunnustaminen ja intressittömän tiedon olemassaolon kieltäminen. Samalla postmoderni feminismi tarjoaa

---

¹³ “Feminist homelessness is an achieved standpoint that homesteads assigned places through a life politics of empathetic cooperation with difference. -- A politically achieved standpoint of homelessness must supplement any existential condition of homelessness. That is, homelessness must be valorized as a venue for knowing and being.”

¹⁴ “Postmodern feminists recognize and listen to others telling their stories about lived material realities. They can become empathetically related to those stories in an identity-refracting way that reveals repositories of exclusion in our subjectivities.”

mahdollisuuden moniääniselle tieteelle ja on siksi emansipatorista. Se on myös keino luoda kansainväliseen politiikkaan uudenlaisia subjektipositiioita, jotka eivät perustuisi poissulkeville käytännöille. Postmodernille feminismille ominainen tapa ymmärtää subjekti liikkuvana on välttämätön yhtä lailla sukupuolittuneiden käytäntöjen purkamiseksi ja uudenlaisen naissubjektiuden luomiseksi kuin kansalliseen identiteettipolitiikkaan liittyvien poissulkevien ja väkivaltaisten käytäntöjen purkamiseksi. Postmoderni feminismi tarjoaa käsitteelliset välineet purkaa toiseutta, joka liittyy niin kansalliseen identiteettipolitiikkaan kuin sukupuolten välisiin hierarkioihinkin. Se on keino saattaa subjektit empaattisen yhteistyöhön toiseuden ja erilaisuuden kanssa sekä auttaa subjekteja paikantumaan toisin ja toisena.

---

¹⁵ “The empathetic cooperative gaze can divest IR’s nostalgic gender settlements of power by infusing them with the knowledges that come from listening to and engaging canon-excluding and canon-including subjectivities.”

3. NATIONALISTINEN SUKUPUOLITTUNUT JA SEKSUAALINEN VÄKIVALTA NAISSUBJEKTIUDEN KYSEENALAISTAJANA

Tässä luvussa käsitellään nationalismia, siihen liittyvää sukupuolittunutta ja seksuaalista väkivaltaa, seksuaaliseen väkivaltaan liittyvää hiljaisuutta sekä näiden yhteyttä naissubjektiuteen. Mikä on naisen asema nationalistisissa diskursseissa? Entä naisten rooli nationalismiin liittyvissä väkivaltaisissa käytännöissä? Miten naisten asema nationalistisissa diskursseissa ja naisten rooli nationalismin väkivaltaisissa käytännöissä suhteutuu naisten subjektiuteen?

3.1. Nationalismi poissulkevana ideologiana

Feministisessä nationalismin tutkimuksessa tarkastellaan nationalistisen ajattelun ja sukupuolen välisiä yhteyksiä sekä nationalistisen väkivallan sukupuolierityistä luonnetta. Feministitutkijat ovat huomanneet nationalismin ja nationalistisen väkivallan hyödyntävän sukupuolta sekä samalla rakentavan ja uusintavan tiettyjä tapoja ymmärtää sukupuoli, naiseus ja mieheys. Feministinen tutkimus pyrkii myös purkamaan nationalistista ajattelua ja nationalismiin liittyviä väkivaltaisia käytäntöjä sekä visioimaan vaihtoehtoisia yhteisöllisyyden muotoja feministisistä lähtökohdista käsin. Nationalismin ja nationalistisen väkivallan purkamiseksi on ensin tarkasteltava nationalismin taustalla vaikuttavien valtiosuvereniteetin ja kansallisvaltion käsitteitä sekä myyttiä yhtenäisestä kansakunnasta.

3.1.1. Valtiosuvereniteetin ja kansallisvaltion käsitteet

Realistinen maailmanjärjestys perustuu oletukseen suvereenien valtioiden olemassaolosta. Thomas J. Bierstekerin ja Cynthia Weberin määritelmän mukaan valtiosuvereniteetti on normatiivinen käsite, joka yhdistää toisiinsa auktoriteetin, alueen ja väestön. Suvereniteetti perustuu valtiiovallan ulkoiseen tunnustamiseen eli siihen, että muut valtiot tunnustavat valtion oikeuden vallankäyttöön sen omien rajojen sisäpuolella. (Biersteker & Weber 1996, 3, 12, 14-15.) Valtiosuvereniteetti perustuu viime kädessä myös valmiuteen puolustautua voimakeinoin ulkoista uhkaa vastaan (ks. esim. Pettman 1996, 4).

Suvereenin valtion perustuu sisäisen, kansallisen tilan erottamiselle ulkoisesta, kansainvälisestä tilasta. Realistisessa maailmanjärjestyksessä kansainvälistä tilaa hallitsee epäjärjestys, laittomuus, pelko, turvattomuus ja suvereenien valtioiden välinen taistelu vallasta. Oletus kansainvälistä tilaa hallitsevasta anarkiasta oikeuttaa valtiosuvereniteetin: suvereenin valtion tulee paitsi taata järjestys

rajojensa sisäpuolella myös suojella kansalaisiaan ulkoiselta uhalta. Suvereeni valtio rakennetaan Jill Steansin mukaan dikotomisen mallin mukaisesti suhteessa ulkopuolisiin ”toisiin”. Anarkiseen kansainväliseen tilaan jäävät ”toiset” yhdistetään usein metaforisesti naisiin ja feminiinisyteen – kurittomaan luontoon, rationaalista miehistä maailmanjärjestystä uhkaavaan epäjärjestykseen, jota miesten tulee hallita. Jako kansalliseen järjestyksen tilaan ja kansainväliseen anarkian tilaan noudattaa siis sukupuolidikotomista ajattelua, jonka mukaan nainen on ”toinen” mieheen nähden. (Steans 1998, 76, 109.)

Valtiosuvereniteetti on feministisen kritiikin mukaan sukupuolittunut rakennelma, joka perustuu tietynlaiseen käsitykseen mieheydestä. 1700-luvulla syntyi miehinen tiedekäsitys, jonka mukaan tieteen tulee pyrkiä objektiivisuuteen, rationaalisuuteen, itsenäisyyteen ja hallintaan (ks. esim. Tickner 1992, 64). Nämä ihanteet rakentavat keskeisesti ajatusta riippumattomasta, rationaalisesta, itsenäisestä ja niin ulkoista kuin sisäistäkin tilaansa hallitsevasta suvereenista valtiosta. Feministinen kritiikki on siis osoittanut sekä vallitsevan tiedekäsityksen että valtiosuvereniteetin käsitteen miehisyys: ne perustuvat tietynlaiseen käsitykseen miesluonnosta, johon liittyy suvereenisuuden, rationaalisuuden ja itsenäisyyden ihanteet sekä oikeus vallankäyttöön (ks. esim. Steans 1998, 46; Tickner 1992, 37).

Realistinen oletus valtiosta itsenäisenä ja suvereenina toimijana perustuu oletukseen siitä, että valtiolla on oma vakaa ja yhtenäinen identiteetti. Ollakseen itsenäinen ja suvereeni toimija valtion tulee luoda yhtenäinen kansallinen identiteetti ja nousta paitsi yksilön korkeimmaksi auktoriteetiksi myös yksilön identiteetin ensisijaiseksi määrittäjäksi. Realistisen ajattelun mukaan valtiossa ruumiillistuvat kansan yhteisöllinen identiteetti ja ”kansan tahto” tai ”kansallinen etu”. Suhteet toisiin ovat valtion välittämiä, ja kaikki identiteetin muodostamiseen vaikuttavat suhteet kuten konfliktit sisältyvät valtioiden välisiin suhteisiin. Realistinen ajattelu yhdistää yksilön, kansakunnan ja valtion kansallisvaltion käsitteen alle turvatakseen itsenäisen ja suvereenin valtion olemassaolon. Kansaa yhdistävät kansallinen identiteetti ja kansallinen etu oikeuttavat kansallisvaltion poliittisen olemassaolon ja sen puolustamisen niitä ulkoisia vihollisia vastaan, jotka uhkaavat sen poliittista ja alueellista koskemattomuutta sekä erillistä identiteettiä. (Ks. esim. Elshtain 1992, 149, Pettman 1996, 4-5; Steans 1998, 62.) Valtio tarvitsee yhtenäisen kansallisen identiteetin paitsi ulkoisen myös sisäisen suvereniteettinsa turvaamiseksi, sillä pelkkä yksinoikeus väkivallan käyttöön ei riitä takaamaan valtion sisäistä järjestystä.

Valtio tarvitsee siis kansallista identiteettipolitiikkaa ennen kaikkea oman olemassaolonsa oikeuttamiseksi ja turvaamiseksi. Tätä kansallista identiteettipolitiikkaa voidaan kutsua myös

valtiolliseksi nationalismiksi. Valtio on keskeinen maailmaa järjestävä elementti realistisessa ajattelussa ja siksi valtion säilyminen on korkein moraalinen päämäärä. Tämän päämäärän saavuttamiseksi realistinen ajattelu tarvitsee tuekseen nationalismia. Feministinen kritiikki on osoittanut, että suvereeni valtio on oleellinen osa paitsi realistista myös nationalistista ajattelua; se paitsi rakentaa keskeisesti nationalistisia diskursseja myös rakentuu niissä aina uudelleen. Nationalismi perustuukin pitkälti realistiseen ajatteluun ja käsitykseen suvereenista valtiosta. Nationalismi myös uusintaa jatkuvasti suvereenin valtion käsitettä ja siten realistista ajattelua.

Nationalismi ideologiana on syntynyt samanaikaisesti modernin eurooppalaisen valtiojärjestelmän ja kansallisvaltion käsitteen kanssa 1600-luvulla. Kansallisvaltion käsite perustuu oletukseen valtion ja kansan rajojen yhdenmukaisuudesta, vaikka kansojen rajat ovat tuskin koskaan yhdenmukaisia valtioiden rajojen kanssa: valtio saattaa sisältää useita kansoja tai kansa saattaa olla levittäytynyt yli valtiollisten rajojen useampien valtioiden alueille. Nykyään nationalismi ei olekaan läheskään aina valtiollista vaan separatistista. Separatistiset liikkeet ovat Nira Yuval-Davisin määritelmän mukaan useimmiten ”sorrettujen vähemmistöjen etnisiä projekteja”, joiden tavoitteena on parantaa vähemmistön asemaa yhteisössä. Separatistiset liikkeet pyrkivät vahvistamaan kansallisen tai ”etnisen” ryhmän rajoja, identiteettiä sekä sosiaalista, taloudellista ja poliittista itsenäisyyttä. (Yuval-Davis 1997, 3, 11, 54.)

Samalla kun etnisyys-käsitteen merkitys tieteessä on vähentynyt, sitä käytetään yhä enemmän politiikassa ja politiikan diskursseissa. Aiemmin vallalla olleen primordialistisen näkemyksen mukaan etnisyys on ”sosiaalinen tosiasia”, joka kuvastaa sosiaaliselle ryhmälle olennaista tai synnynnäistä piirrettä. Instrumentalistit taas katsovat ryhmän jäsenten luovan etnisyyden ryhmän sisäisen yhtenäisyyden ylläpitämiseksi ja ryhmän mobilisoimiseksi tavoittelemaan poliittisia päämääriä. Etnisyys syntyy siis tämän usein konstruktivistisena pidetyn näkemyksen mukaan tiettyjen olosuhteiden vaikutuksesta.

Osa tutkijoista erottaa lisäksi kolmannen tavan ymmärtää etnisyys. Kolmas tapa, jota esimerkiksi David Campbellin näkemys etnisyydestä edustaa, yhdistää piirteitä sekä primordialismista ja instrumentalismista. Campbell katsoo etnisyyden olevan tietyissä olosuhteissa syntyvä mutta toisaalta universaalisti potentiaalinen voimavara. Etnisyys liitetään useimmiten muihin kuin eurooppalaisiin kansoihin ja se synnyttää ajatuksen takapajuisuudesta, barbaarisuudesta, sivistymättömyydestä, erilaisuudesta, vieraudesta ja toiseudesta. (Campbell 1998, 88.) Etnisyys saattaa Campbellin edustman näkemyksen mukaan kuitenkin ”mobilisoitua” missä päin maailmaa tahansa tahansa, jos olosuhteet vain ovat otolliset.

Campbell määrittelee etnisyyden historiallisesti rakentuneeksi sosiaaliseksi rakennelmaksi, joka ei viittaa mihinkään pysyvään vaan määrittyy aina uudelleen identiteettiä ja eroa koskevissa valtasuhteissa. Campbell kyseenalaistaa esimerkiksi käsityksen siitä, että jokin myötäsytyninen ”etnisuus” olisi ollut suurin syy Bosnian sotaan. Sen sijaan Campbell painottaa identiteettipolitiikan merkitystä ja katsoo, että väkivaltaisuuksien taustalla eivät vaikuttaneet niinkään itsenäisten ja vakiintuneiden identiteettien väliset ristiriidat kuin poliittiset pyrkimykset luoda erillisiä ja poissulkevia identiteettejä. Luonnollistettu etnisuus taas on keino siirtää kysymykset identiteetistä ja eroista pois politiikan kentältä. (Emt. 1998, 90, 92-93.)

Campbellin näkemyksen mukaan etnisuus ei siis ole annettua mutta ei myöskään täysin tietoisesti ”keksittyä” ja rakennettua. Campbell pitää etnisyyttä pikemminkin universaalina inhimillisenä mahdollisuutena, joka voi aktualisoitua tiettyjen poliittisten, sosiaalisten ja kulttuuristen olosuhteiden vallitessa. Etnisyyttä voidaan pitää syynä esimerkiksi Bosnian sodan kaltaiseen nationalistiseen konfliktiin siinä määrin, kuin siitä *tehtiin* syy ja sen *uskottiin* olevan syy. Taustalla vaikutti pitkälti poliittisen johdon levittämä propaganda, joka pyrki luonnollistamaan ja mobilisoimaan etnisyyden omien päämääriensä saavuttamiseksi. Bosnian sodassa ei siis ollut kyseessä niinkään joistakin alueelle ja sen kansoille ominaisesta etnisyydestä vaan yleismaailmallisesta ilmiöstä, joka aktualisoitui otollisten olosuhteiden vallitessa.

Yuval-Davis määrittelee etnisyyden kulttuurisia resursseja ja identiteettikertomuksia valikoiden hyödyntäväksi, tiettyjen identiteettien luonnollistamiseen pyrkiväksi sekä ”meidän” ja ”muiden” välisiä rajoja rakentavaksi poliittiseksi projektiksi. Yuval-Davis muistuttaa, että etnisuus ei ole ominaista vain vähemmistöryhmille, sillä etnisten projektien tavoitteena on useimmiten sen edustamien sosiaalisten ja kulttuuristen rakennelmien luonnollistaminen siten, että niistä tulee vallitsevaa kulttuuria. (Yuval-Davis 1997, 44, 67.) Etnisyydestä voi siis tulla valtiollista nationalismia. Valtiollinen nationalismi on useimmiten etnisen enemmistön nationalismia, mutta kuten Jan Jindy Pettman huomauttaa, muuttuessaan liian poissulkeväksi ja määrääväksi se helposti synnyttää vastustusta etnisissä vähemmistöissä ja luo siten uusia, vähemmistöjen nationalismeja (Pettman 1996, 47).

Nationalismia tai etnisyyttä ei voi määritellä tyhjentävästi, sillä ne saavat vaihtelevia ilmenemismuotoja ajasta ja paikasta riippuen. Yuval-Davisin mukaan kaikille nationalismeille on kuitenkin yhteistä vaatimus saada yhteisölle oikeus erilliseen poliittiseen edustukseen. Tämä liittyy usein vaatimukseen saavuttaa kansallinen autonomia tai jopa luoda oma kansallisvaltio.

Kansallisvaltion käsite onkin Yuval-Davisin mukaan edelleen nationalismin perusta. (Yuval-Davis 1997, 11, 16, 21.) On siis tarkasteltava kansallisvaltion, valtion ja kansan käsitteitä nationalismin ymmärtämiseksi.

3.1.2. Yhtenäisen kansakunnan myytti

Feministinen kritiikki kohdistuu realistiseen oletukseen vakaan ja yhtenäisen identiteetin omaavasta suvereenista valtiosta, jolle kansallisvaltion käsite ja valtiollinen nationalismi perustuvat – ja jota ne toisaalta myös uusintavat. Feministinen kritiikki kohdistuu myös kansallisvaltion taustalla olevaan ajatukseen yhtenäisen identiteetin omaavasta kansakunnasta, joka voidaan määritellä ja erottaa muista kansoista ”kansallisen edun” käsitteen avulla. Feministitutkijat ovat kyseenalaistaneet ”kansallisen edun” käsitteen.

Feministisen kritiikin mukaan mukaan mitään ”kansallista etua” ei ole konkreettisesti olemassa sen enempää kuin ”suvereenia valtiotakaan”. ”Kansallinen etu” ja ”suvereeni valtio” ovat sosiaalisesti ja historiallisesti rakennettuja: niitä tuotetaan ja uusinnetaan niissä sosiaalisissa käytännöissä, joissa erotetaan sisäinen, kansallinen tila ulkoisesta, kansainvälisestä tilasta. Samalla rakennetaan rajoja ja poissulkevia identiteettejä kansakunnan vahvistamiseksi ja valtiiovallan oikeuttamiseksi. (Ks. esim. Steans 1998, 109.) ”Kansallisen edun” käsite perustuu sekin ajatukseen vakaan ja yhtenäisen identiteetin omaavasta suvereenista valtiosta. Samalla kansallisen edun käsite uusintaa ajatusta vakaan ja yhtenäisen identiteetin omaavasta valtiosta uskottelemalla, että on olemassa koko kansaa yhdistävä kansallinen etu, jota koko kansan on oman hyvänsä eteen tavoiteltava.

Feministitutkijat ovat lisäksi syttäneet keinotekoiseksi realistiselle ajattelulle ominaista jakoa kansalliseen ja kansainväliseen, valtion sisä- ja ulkopuoliseen tilaan, jolle perustuu myös ajatus ”meistä” ja muista, ja siten myös ajatus poissulkevista kansallisista identiteeteistä. Esimerkiksi Pettman muistuttaa kansallisten identiteettien syntyvän kiinteässä suhteessa kansainväliseen, sillä ne ovat sidottuja kansainvälisiin valtion ja kansakunnan muodostamista koskeviin prosesseihin (Pettman 1996, 21-22). Feministisen kritiikin mukaan kansallisvaltion ja yhtenäisen kansakunnan käsitteet sekä niihin perustuvat kansalliset identiteetit rakentuvatkin dikotomisten erottelujen ja toiseuden kautta.

Myös nationalistinen ajattelu perustuu poissulkeville käytännöille; se perustuu myytille yhtenäisestä kansakunnasta ja kansallisesta identiteetistä, joka määrittyy eron, toiseuden ja ulkopuolisuuden kautta. Samalla nationalismi myös uusintaa näitä myyttejä. Niin kauan kuin suvereenin valtion

käsite on kansainvälisten suhteiden teorioiden keskiössä, nämä teoriat tuottavat R. B. J. Walkerin mukaan jatkuvasti uudelleen kansallisen ja kansainvälisen sekä itsen ja toisen väliseen jakoon perustuvaa dikotomista ja poissulkevaa maailmankuvaa (Walker 1992, 196).

Paul Parin on pohtinut itsen ja toisen tai meidän ja muiden väliseen erotteluun liittyviä psyykkisiä prosesseja. Yhteisöllisen identiteetin rakennusprosessin ja siihen liittyvän väkivallan kannalta oleellista on Paul Parinin mukaan *projektio*, jossa ihminen siirtää omat pelon ja vihan tunteensa itsen ulkopuolelle toisiin. Tällöin ”minä itse” nähdään hyvänä ja oma toiminta oikeana, toinen taas pahana ja toisen toiminta vääränä. Parin kutsuu tätä prosessia projektiiviseksi identifikaatioksi. (Parin 1993, 49-50.) Parin siis vetää hieman kyseenalaisella tavalla ryhmää – kansaa – koskevia johtopäätöksiä lapsen identiteetin kehittymistä tarkastelevan psykoanalyttisen yksilöpsykologian perusteella.

Parinin mukaan aikuiset voivat kuitenkin joissakin olosuhteissa taantua ja alkaa nähdä maailman kehittyvän lapsen tapaan kaksijakoisena. Parin ei halua kieltää ”todellisuuden havainnoinnin” merkitystä vaan korostaa sisäisen projektion merkitystä ”ulkoisen” havainnoinnin ohella. Käytännössä näitä eri prosesseja lienee viholliskuvien rakentumisessa mahdoton erottaa. Parin korostaakin, että projektiiviset identifikaatiot ovat sosiaalisesti rakennettuja, eivät annettuja tai etukäteen määrättyjä yksilöllisiä prosesseja. (Parin 1993, 50.) Vihollinen rakennetaan ihmismielessä ”projektiivisen identifikaation” kautta siten, että toiseus siirretään itsen ulkopuolelle, ja tätä taipumusta voidaan manipuloida ja käyttää hyväksi yhteisön tasolla yhteisöllisten – poliittisten – päämäärien saavuttamiseksi. Parinin projektiiviseksi identifikaatioiksi kutsumat yhteisölliset identiteetit nähdään kuitenkin helposti annettuina ja luonnollisina.

Pettmanin mukaan nationalismi luonnollistaa kansakunnan ja peittää siten sen sukupuolittuneisuuden ja poliittisuuden (Pettman 1996, 48). Myös nationalismin tutkijat ovat perinteisesti syyllistyneet luonnollistamiseen korostaessaan objektiivisia seikkoja kuten yhteistä kieltä, uskontoa ja aluetta kansakuntaa määriteltäessä tai pitäneet kansoja sukulaisuussuhteiden luonnollisina laajentumina (ks. kritiikistä esim. Connor 1994, 196; Yuval-Davis 1997, 14). Objektiivisia seikkoja on kuitenkin alettu pitää riittämättöminä kansakuntaa määriteltäessä (ks. esim. Connor 1994, 196) ja niiden sijaan on alettu korostaa psykologisia ja sosiaalisia tekijöitä. Benedict Anderson kuvaa kirjassaan ”Imagined Communities” (1991) kansaa kuviteltuna yhteisönä, joka on syntynyt tietyn historiallisen kehityksen tuloksena ja joka ei siis ole ikuinen tai muuttumaton. Anderson kuitenkin korostaa ihmisten tuntevan jäsenyytensä luonnolliseksi, ei

valituksi. Siksi kansa voi myös vaatia jäseniltään uhrauksia, myös niin äärimmäisiä uhrauksia kuin tappaminen ja kuoleminen.

Walker Connorin mukaan kansakunnan syvimmän olemuksen muodostaa tiedostamaton ja epärationaalinen kokemus psykologisesta siteestä, joka perustuu uskoon ryhmän yhteisestä alkuperästä ja erillisestä kehityksestä ja siten sekä yhdistää tietyn ihmisryhmän ihmisiä että erottaa ihmisryhmän muista ihmisryhmistä. Connor painottaa, että oleellista ei ole se, "mitä on" vaan se, "mitä havaitaan olevaksi". Kyseessä on tunnettu tai kuviteltu (*felt*) historia tosiasioihin perustuvan (*factual*) historian sijaan, kun puhutaan kansakunnan yhteisestä alkuperästä. (Connor 1994, 196-197.) Myös monet feministit ovat omaksuneet näkemyksen kansasta kuviteltuna yhteisönä, joka perustuu uskomukseen ryhmän jäsenten yhteisestä alkuperästä tai verisukulaisuudesta ja on siis pikemminkin psykologinen ja sosiaalinen kuin objektiivisin kriteerein määriteltävissä oleva ilmiö (ks. esim. Elshtain 1992, 149).

Nationalismin taustalla vaikuttaa myös myytti kansan jakamasta yhteisestä kulttuurista. Kulttuuri on Yuval-Davisin määritelmän mukaan merkityksiltään rikas sosiaalinen rakennelma, jota käytetään valikoiden erilaisissa poliittisissa projekteissa erilaisista valtasuhteiden määrittämistä lähtökohdista käsin. Identiteetit ovat Yuval-Davisin mukaan kulttuuristen tarinoiden erityisiä muotoja, jotka luovat yhtäläisyyksiä ja eroja itsen ja muiden välille, kanavoivat poliittisia pyrkimyksiä, muuttavat merkityksiä ja luovat uuden tulkinnan maailmasta päämääränään muuttaa sitä. (Yuval-Davis 1997, 43-44, 67.) Identiteetit kulttuurisina tarinoina ovat siis politiikan teon välineitä; ne eivät ole neutraaleja tai "autenttisia", annettuja ja muuttumattomia, vaan valtasuhteiden lävistämiä ja valtasuhteiden mukaan muuttuvia.

Jill Steansin mukaan valtasuhteilla on keskeinen merkitys identiteettien muodostamisessa. Tämä korostuu nationalistisissa liikkeissä, joissa kansallinen identiteetti ja kulttuuri mobilisoidaan nationalistisen politiikan tukemiseksi. (Steans 1998, 65.) Käsitystä kansakunnan jakamasta yhteisestä kulttuurista ja siihen perustuvia kansallisia identiteettejä hyödynnetään kansakunnan nationalistisen tietoisuuden luomisessa. Poliittiset johtajat taas voivat käyttää nationalistista tietoisuutta poliittisten päämääriensä saavuttamiseksi. Kansallinen identiteetti ja sitä hyödyntävä ja rakentava nationalismi kannustavat paitsi sitoutumaan "meihin" myös erottautumaan "muista". Nationalistisella symboliikalla – kuten lipulla, musiikilla, valuutalla tai historialla – on suuri merkitys rakennettaessa yhtenäistä kansallista identiteettiä sekä pyrittäessä erottautumaan muista. Nationalismi osana yksilöllistä identiteettiä paitsi rohkaisee sosiaalista sitoutumista kotimaahan ja

sen kansalaisiin myös nostattaa pelkoa ja vihaa muita maita ja niiden kansalaisia kohtaan (Elshtain 1992, 148).

Nationalistinen tietoisuus luodaan suhteessa toisiin ja toiseuteen erottautumalla muista, rakentamalla rajoja ”meidän” ja ”muiden” välille. Feministit katsovat nationalistisen politiikan olevan rajanvedon politiikkaa, joka hyödyntää naisia sukupuolittuneiden mielikuvien kautta. Esimerkiksi Pettmanin mukaan naisruumiitta käytetään konkreettisesti ”meidän” ja ”muiden” välisten rajojen merkitsemisessä ja siten myös poliittisten ja yhteisöllisten identiteettien muodostamisessa (Pettman 1996, 7, 21-22, 45; 2000, 13-14). Yuval-Davis puhuu kulttuurisista ”rajavartioista”, joiden avulla kansakunnan identiteettiä ja yhtenäisyyttä rakennetaan ja ylläpidetään. Sukupuolisymboliikalla on näiden kulttuuristen ”rajavartioiden” määrittelyssä keskeinen rooli. Varsinkin naiset joutuvat kantamaan ”esittämisen taakkaa” (*burden of representation*): naiset symboloivat kansakunnan olemassaoloa, yhtenäisyyttä, kunniaa ja häpeää, sekä merkitsevät kansakunnan rajoja. (Yuval-Davis 1997, 1-3, 23, 45, 116.)

Yuval-Davis katsoo (nais)sukupuolen keskeisen aseman nationalistisissa diskursseissa liittyvän ensisijaisesti kansakunnan uusintamiseen: kansakunnan uusintaminen on sekä fyysisesti että kulttuurisesti ja symbolisesti naisten vastuulla. Kansakunnan kulttuurinen uusintaminen perustuu elämäntapojen siirtämiseen sukupolvelta sukupolvelle, missä kodilla ja siksi naisilla on erityinen tehtävä. (Emt., 45). Kansakunta on siis paitsi fyysinen ilmiö myös kulttuurinen, historiallinen ja sosiaalinen rakennelma, joka tulee jatkuvasti uusintaa paitsi fyysisesti myös kulttuurisesti. Naisilla on keskeinen rooli tässä kansakunnan uusintamisessa, mikä on tärkeää huomioida tutkittaessa nationalismiin vaikuttavia juuri naisia.

3.2. Seksuaalinen väkivalta nationalistisissa konflikteissa

Feministitutkijat ovat osoittaneet, että sukupuoli on keskeinen tekijä rakennettaessa kansallisvaltiota, kansakuntaa ja kansallista identiteettiä dikotomisten erottelujen ja toiseuden kautta. Niin kansakunta ja kansallisvaltio kuin näihin käsitteisiin nojaava nationalismikin ovat sukupuolittuneita rakennelmia. Lisäksi feministitutkijat ovat kiinnittäneet huomiota yhteisöllisen identiteetin rakentamiseen ja suojelemiseen liittyvien väkivaltaisten käytäntöjen sukupuolittuneisuuteen.

3.2.1. Nationalistinen ja sukupuolittunut väkivalta

Feministisen kritiikin mukaan sukupuoli liittyy keskeisesti kansakunnan rakentamiseen ja siksi myös nationalismiin ja nationalistiseen väkivaltaan. Nationalistinen väkivalta on usein lisäksi seksuaalista, ja nationalistisiin konflikteihin liittyy usein raiskauksia. Raiskaukset saattavat olla hyvinkin laajamittaisia ja jopa järjestelmällisiä. Yhteisönsä symboleina sekä uusintajina varsinkin naiset joutuvat usein nationalistisen seksuaalisen väkivallan kohteiksi. Feministinen tutkimus onkin pyrkinyt osoittamaan paitsi nationalismiin liittyvän rajanvedon politiikan sukupuolittuneisuuden myös nationalismin konkreettiset ja *ruumiilliset* vaikutukset naisiin.

Ruth Seifert selittää naisiin konflikteissa kohdistuvan seksuaalisen väkivallan maskuliinisuuden käsitteen kautta. Seifert näkee sotilaiden tekemät järjestelmälliset raiskaukset joukkoraiskauksina, joissa keskeistä on miesten keskinäinen maskuliinisuuden osoittaminen ja vahvistaminen. Seifert myös analysoi muita tapoja selittää konflikteissa tapahtuvia raiskauksia. Seifert painottaa raiskauksen *merkityksen* olevan muuttuva; raiskauksella ei ole mitään ajasta ja paikasta riippumatonta merkitystä, vaan sen merkitys riippuu aina historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista. Seifert erottaa kuitenkin neljä eri tapaa selittää konfliktien yhteydessä tapahtuvia raiskauksia. Ensimmäisen näkemyksen mukaan raiskaukset ovat osa sodan ”sääntöjä”. Tämä näkemys perustuu havaintoon siitä, että sodissa on aina ollut raiskauksia. Seifertin mukaan tämä voi kuitenkin johtua jo pelkästään siitä, ettei koskaan olla tosissaan edes yritetty estää sodissa tapahtuvia raiskauksia. (Seifert 1993, 56-57.) Tämän näkemyksen mukaan raiskaukset ovat ikään kuin ”luonnollinen” osa sodankäyntiä.

Toisen selityksen mukaan raiskaukset ovat seurausta armeijan osin tietoisestakin maskuliinisuuden korostamisesta sodan aikana. Länsimaisissa kulttuureissa maskuliinisuus liitetään lähes poikkeuksetta heteroseksuaalisuuteen ja valtaan, ja armeija käyttää hyväkseen tätä käsitystä maskuliinisuudesta pyrkiessään saamaan sotilaat käyttäytymään tietyllä tavalla. Militarismi sotilaallisen väkivallan oikeuttavana ideologiana nojaakin pitkälti sukupuolisuhteisiin sekä käsityksiin naiseudesta ja mieheydestä. Samalla militarismi kannustaa raiskauksiin, sillä raiskaaminen entisestään vahvistaa länsimaista käsitystä heteroseksuaalisesta ja vallan omaavasta miehestä tai sotilaasta. Seifert kuitenkin painottaa, että raiskaus ei ole välttämätön seuraus armeijan olemassaolosta: kaikki sotilaat eivät välttämättä raiskaa, mutta sotilaan sosiaalinen rakennelma ja armeijan sotilaalle tarjoama identiteetti suosivat seksuaalista väkivaltaa. Käyttäytymiseen vaikuttaa kuitenkin aina myös historiallinen ja kulttuurinen konteksti. (Emt., 59-61.) Mitä patriarkalisempi yhteisön kulttuuri on, sitä suuremmalla todennäköisyydellä sen miespuoliset jäsenet syyllistyvät naisiin kohdistuvaan – usein seksuaaliseen – väkivaltaan.

Kolmannen selityksen mukaan raiskaus tähtää miespuolisen vastustajan äärimmäiseen häpäisemiseen: toiseen kansakuntaan kuuluvien naisten raiskaaminen osoittaa, ettei yhteisö (ja ennen kaikkea sen miesjäsenet) pysty suojelemaan naisiaan ja siten koko kansakuntaa. Raiskaus on tällöin äärimmäinen tapa loukata miesten maskuliinisuutta. Lisäksi raiskauksen uhan aiheuttama pelko vaikuttaa jo sinällään yhteisöön, vaikka raiskauksia ei varsinaisesti tapahtuisikaan. Neljännen näkemyksen mukaan raiskauksilla pyritään tuhoamaan vastustajan kulttuuri. Kun pyrkimyksenä on tuhota vastustajan kulttuuri, naiset ovat yhteisöllisen kulttuurin symboleina sekä kunnian ja häpeän kantajina keskeisiä väkivallan kohteita. Kolmas ja neljäs selitysmalli liittyvät keskeisesti toisiinsa. Niitä yhdistää ajatus siitä, että naisten raiskaaminen sodassa on tietoista sotilaallista toimintaa, taktiikkaa, joka tähtää yhteisön fyysiseen ja henkiseen tuhoamiseen. (Emt., 57-59, 62-64.) Raiskaukset nöyryyttävät ja tuhoavat paitsi uhrinsa myös tämän perheen ja koko yhteisön. Samalla raiskaukset ja niiden uhka levittävät pelkoa ja saavat ihmiset pakenemaan kotiseuduiltaan. (Kts. esim. Folnegovic-Smalc 1993, 175; Stiglmayer 1993, 84.)

Monet feministitutkijat selittävätkin naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan nationalistisissa konflikteissa naisten symboliarvon ja nationalismiin liittyvien sukupuolittuneiden mielikuvien kautta. Kotimaa naisena, jonka vihollinen yrittää raiskata ja joka siksi vaatii puolustusta, ja vihollinen miehenä, joka pyrkii turmelemaan kotimaan ja sen kansakunnan, ovat yleisiä mielikuvia nationalistisissa diskursseissa. Maa, jonka alueellinen koskemattomuus on uhattuna, esitetään naisena, jota uhkaa raiskaus ja jonka poikien täytyy taistella hänen kunniansa puolesta. Hyökkäyksen kohteena ollut tai valloitettu maa taas esitetään häpäistynä naisena. Suojellessaan naisten koskemattomuutta miehet suojelevat myös kansakunnan koskemattomuutta; raiskauksilla taas todistetaan miesten kyvyttömyys suojella naisiaan ja siten koko kansakuntaa. Raiskausten kautta hyökätään toisten miesten kunniaa vastaan ja rikotaan naisten ylläpitämän kansakunnan sekä fyysinen jatkuvuus että moraalinen järjestys. (Ks. esim. Enloe 1993a, 239; Pettman 1996, 49; Pettman 2000, 12-13; Steans 1998, 67, 68.)

Naisiin kohdistuva väkivalta nationalistisissa konflikteissa perustuu siis pitkälti mielikuvaan yhtäältä naisista kansakunnan ja kotimaan symboleina ja toisaalta kansakunnan kunnian ja häpeän kantajina. Kansakunnan suojeleminen edellyttää naisten suojelemista. Suojelun kohteina naisista tulee kuitenkin myös yhteisön sisäisen valvonnan ja joskus jopa väkivallan kohteita. Nationalistisen mobilisaation aikana naisten seksuaalisuutta, avioliittoja ja lasten hankintaa usein valvotaan varsinkin yhteisöissä, joissa syntyperä on täysivaltaiseksi jäseneksi tulemisen kriteeri. Lisäksi ”väärin” käyttäytyviä naisia saatetaan syrjiä, heihin saattaa kohdistua väkivaltaa tai heidät saatetaan sulkea kokonaan yhteisön ulkopuolelle. (Ks. esim. Enloe 1993a, 237-239; Pettman 1997, 51; Steans

1998, 67; Yuval-Davis 1997, 2, 22, 26-27, 116.) Nationalistinen identiteettipolitiikka voikin monella tapaa vaarantaa naisten turvallisuuden sekä fyysisen ja henkisen koskemattomuuden.

Nationalismiin ei kuitenkaan välttämättä liity yhteisön ulkopuolisiin kohdistuvaa väkivaltaa (ks. esim. Enloe 1993b, 240). Onkin kysyttävä, miten ihmiset saadaan hyväksymään väkivalta ja jopa kannattamaan sitä valtion tai kansakunnan edun nimissä. Nationalistista väkivaltaa tukevien poissulkevien käytäntöjen kuten samanlaisuuden ja erilaisuuden erottelun sekä niihin perustuvien kansallisten identiteettien täytyy Pettmanin mukaan tulla merkityksellisiksi ihmisille, jotta ”ihmiset sitoutuisivat, vihaisivat, tarttuisivat väkivaltaan ja uhraisivat itsensä nationalistisissa konflikteissa”. Sukupuolella sekä käsityksillä hyvästä mieheydestä ja naiseudesta on keskeinen rooli tässä merkityksellistämisen prosessissa: nationalismi hyödyntää ja uusintaa sukupuolittuneita tapoja ymmärtää kunnia ja häpeä. Samalla se luo sukupuolittuneiden identiteettien kautta yhteyden yksilön ja yhteisön välille. Sukupuoli onkin Pettmanin mukaan keskeinen tekijä niin poliittisten identiteettien rakentamisessa kuin sodan ja rauhan kulttuureissa ja käytännöissä. (Pettman 2000, 9, 10, 12, 14, 17-18.)

Nationalismissa kansakunta ja yksilö rinnastuvat toisiinsa nimenomaan sukulaisuuden ja kodin sukupuolittuneiden käsitteiden kautta. Kansakunta kuvataan kansakunnan jäsenten muodostaman suuren perheen kotina. Nationalismin voima perustuu sen kykyyn vedota ihmisten tunteeseen kuulumisesta johonkin tai ”kotona olemisen” tunteeseen. Naisten rinnastaminen yksityiseen alueeseen, kotiin ja perheeseen taas tukee kansakunnan rinnastamista naiseen tai äitiin (sekä fyysisesti että henkisesti). Kansalaisten – miesten – oletetaan olevan valmiita puolustamaan kansakuntaa – äitiä, kotia, perhettä – ja jopa kuolemaan sen puolesta. Nationalismille tyypillisiä sukupuolittuneita representaatioita ovatkin suojelua tarvitseva nainen ja suojelua antava mies. Enloe puhuu ”naisistajalapsista” (*womenandchildren*), joiden puolesta miehet lähtevät sotaan. Naiseuden representaatiot ovat siten oleellisia mieheyden ihanteiden ja väkivaltaisten käytäntöjen ylläpitämiselle. (Elshtain 1987, 149; 1992, 148; Enloe 1993b, 166; Pettman 1996, 49; 2000, 9; Steans 1998, 67; Yuval-Davis 1997, 111.)

Elshtain nostaa uhrauksen nationalististen diskurssien keskeiseksi teemaksi. Uhraus on Elshtainille tärkeä yksilöä ja yhteisöä yhdistävä tekijä: kun identiteettimme yhdistyy valtioon, myös halusta uhrata itsemme valtion edun nimissä tulee tärkeä osa identiteettiämme. Miehet eivät menekään Elshtainin mukaan sotaan niinkään tappaakseen, vaan kuollakseen, uhratakseen ruumiinsa yhteisön hyväksi, joka kuvataan usein naiseksi. Elshtain katsoo äidin olevan keskeinen kansallistunteen ja kuolemissa innostaja. Hän viittaa spartalaisista naisista kertoviin tarinoihin, joiden mukaan

nämä kasvattivat poikansa nimenomaan uhrattavaksi sodassa yhteisön edun nimissä. (Elshtain 1992, 141-142, 144, 148.) Sukupuolisuus on siis tärkeä osa uhrauksen teemaa, joka taas on tärkeä osa nationalistisia diskursseja. Yhteisön poliittinen olemassaolo vaatii uhrauksia yhteisön jäseniltä – samoin kuin valtion olemassaolo vaatii isänmaallisia uhrauksia kansalaisiltaan. Nationalismi onkin keino saada yhteisön jäsenet uhrautumaan yhteisönsä puolesta.

Nationalismin ja nationalistisen väkivallan vastustamiseksi on Pettmanin mukaan horjutettava kansallisen identiteetin ja kansallisten erojen välistä suhdetta (Pettman 2000, 10). Feministit ovatkin purkaneet nationalistista ajattelua vastustamalla poissulkevaa ja dikotomista ajattelua, joka leimaa koko länsimaisen ajattelun historiaa ja jolle myös kansalliset identiteetit dikotomisina ja poissulkevinä käytäntöinä rakentuvat. Feministit ovat myös kyseenalaistaneet nationalismin taustalla olevan myytin kansakunnan yhtenäisyydestä ja osoittaneet naisten ja miesten sijoittuvan eri tavoin suhteessa kansakunnan diskurssiin. Feministit ovat osoittaneet niin nationalismin kuin siihen usein liittyvän militarisminkin sukupuolittuneisuuden: ne hyödyntävät ja rakentavat sukupuolittuneita rooleja ja identiteettejä sekä ensisijaistavat miesten kokemuksen.

3.2.2. Raiskaus sotastrategiana

Vaikka raiskauksia on aina tapahtunut laajasti sodissa ja muissa konflikteissa, raiskauksia on käsitelty kansainvälisen politiikan tutkimuksessa lähinnä yksittäisinä ilmiöinä tai sodankäynnin sivutuotteina, ei niinkään tietoisena ja säännönmukaisena sodankäynnin taktiikkana.

Catherine A. MacKinnon on pohtinut sitä, miksi raiskauksia niiden yleisyydestä huolimatta usein vähätellään. Se, mitä naisille tehdään, nähdään usein joko erityisenä naisille tai paradoksaalisesti liian yleisenä ollakseen erityistä naisille. Naisiin kohdistuva väkivalta on joko liian nais erityisistä ollakseen inhimillistä tai liian inhimillistä ollakseen nais erityisistä. MacKinnon pääättelee, että ”inhimillinen” ja ”nais erityinen” ovat toisensa poissulkevia käsitteitä; ei voi olla sekä nainen että ihminen samanaikaisesti. Usein lisäksi muistutetaan, että miehiä pahoinpidellään monin samoin tavoin kuin naisia, ja myös miehiä raiskataan. MacKinnon vastaa tähän huomauttamalla, että naisia pahoinpidellään kuitenkin myös monin tavoin, joilla miehiä ei pahoinpidellä tai joilla miehiä pahoinpidellään huomattavasti harvemmin. Monet näistä sukupuolierityisistä tavoista liittyvät seksuaalisuuteen ja lisääntymiseen. (MacKinnon 1993, 184.)

Vaikka raiskaus on nimellisesti ”seksuaalirikos”, on ymmärrettävä, että sillä ei ole mitään tekemistä seksuaalisuuden saati ”miehisten viettien” kanssa. Monet tutkijat painottavat, että raiskaus ei ole

seksuaalisuuden aggressiivinen ilmentymä vaan väkivallan seksuaalinen ilmentymä. Raiskaajan mielessä raiskaus ei liity seksiin tai seksuaalisuuteen vaan vihaan, väkivaltaan ja haluun hallita ja nöyryyttää toista. Myös raiskauksen uhri kokee raiskauksen pikemminkin äärimmäisen nöyryyttävänä väkivaltana kuin seksuaalisena tekona. Raiskauksen uhri joutuu lisäksi usein kärsimään paitsi fyysisistä myös vakavista henkisistä vaurioista. (Kts. esim. Folnegovic-Smalc 1993, 175; Seifert 1993, 55-56.)

Raiskausta voidaan pitää erityisen traumatisoivana väkivallan muotona. Väkivalloin toisen ruumiiseen tunkeutuminen on monien feministitutkijoiden mukaan vakavin mahdollinen hyökkäys ihmisarvoa sekä ihmisen koskemattomuutta ja identiteettiä kohtaan. Esimerkiksi Rhonda Copelon ja Ruth Seifert rinnastavat raiskauksen kidutukseen; raiskaus aiheuttaa fyysisistä kipua ja häpeää sekä merkitsee fyysisen itsemääräämisoikeuden menettämistä. Erityisen vakavaksi kidutuksen muodoksi raiskauksen tekee sen ”henkilökohtaisuus”; ihmisen henkilökohtainen identiteetti liittyy olennaisesti ihmisen seksuaaliseen identiteettiin, ja siksi seksuaalinen väkivalta on pahin mahdollinen hyökkäys ihmisen henkilökohtaista identiteettiä kohtaan. (Copelon 1993, 202; Seifert 1993, 55-56.)

Raiskausten yhteyttä sukupuolten välisiin valtasuhteisiin ei ole myöskään huomioitu, vaikka raiskaukset useimmiten kohdistuvat juuri naisiin ja näiden rooliin yhteisöjen henkisinä ja fyysisinä uusintajian. (Kts. esim. Copelon 1993, 197; Seifert 1993, 66-67.) Monien feministitutkijoiden mukaan raiskaus on osa tietoisista sotastrategiaa monissa väkivaltaisissa konflikteissa ja liittyy kiinteästi mielikuviimme mieheydestä ja naiseudesta. Raiskauksen strateginen merkitys ja suhde sukupuolittuneisiin representaatioihin tulevat hyvin ilmi myös nationalistisissa diskursseissa.

Nationalistisissa konflikteissa raiskaus on tehokas väline pyrittäessä ”etnisesti puhdistamaan” jokin alue eli karkottamaan jokin kansanryhmä tai yhteisö asuinsijoiltaan. Raiskausten uhka ja pelko saavat ihmiset pakenemaan asuinsijoiltaan jo ennen kuin raiskauksia on välttämättä edes tapahtunut. Raiskausten avulla ihmiset saadaan myös lähtemään lopullisesti; raiskauksen uhri ja uhrin perhe leimataan usein yhteisössä niin, etteivät nämä enää voi koskaan palata takaisin. (Ks. esim. Folnegovic-Smalc 1993, 175-176; Stiglmyer 1993, 85.) Tilannetta pahentaa se, että usein raiskauksiin syyllistyvät tutut miehet, entiset naapurit ja työtoverit, jotka vain sattuvat kuulumaan toiseen kansalliseen ryhmään. Tämä moninkertaistaa uhrin trauman ja vähentää entisestään halua palata myöhemmin entiselle asuinseudulle. (Kts. esim. Copelon 1993, 206; Salzman 1998, 8.)

Kun raiskauksia käytetään niin kutsuttujen ”etnisten puhdistusten” järjestelmällisenä välineenä, niiden voidaan katsoa jopa täyttävän kansanmurhan¹⁶ tunnusmerkit (ks. esim. MacKinnon 1993, 190). Kansanmurhaan tähtäävä raiskaus on Copelonin määritelmän mukaan useimmiten joukkoraiskaus, se on erityisen brutaali, ja se tehdään julkisesti tai uhrin perheenjäsenten nähden. Naiset saatetaan sulkea ”raiskausleireille”, jossa heidät raiskataan toistuvasti ja järjestelmällisesti. Kansanmurhaan tähtäävään raiskaukseen liittyy usein lisäksi pyrkimys saattaa uhri raskaaksi. Tällöin naiset pidetään usein vangittuina ja heidät raiskataan toistuvasti, kunnes he ovat raskaana. Joissakin tapauksissa heitä pidetään vangittuina, kunnes raskautta ei voi enää keskeyttää. Näin uhrin edustama etninen ryhmä tuhotaan myös konkreettisesti, kun naiset pakotetaan synnyttämään vihollisen siittämiä lapsia. (Copelon 1993, 203, 205.)

Copelonin vaatii käsittelemään raskaaksi saattamista raiskauksesta erillisenä hyökkäyksenä naista ja hänen ruumistaan kohtaan. Raskaaksi saattaminen loukkaa erityisen vakavalla tavalla naisen koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta. Se myös lisää raiskaukseen liittyvää henkistä kärsimystä ja jättää jälkensä uhrin koko loppuelämään. Vastustajan lapsen synnyttäminen aiheuttaa monissa tiukasti etniset rajansa määrittelevissä yhteisöissä erityisen suurta häpeää, ja nainen joutuu erittäin suurella todennäköisyydellä perheensä ja yhteisönsä hylkäämäksi. Raskaaksi saattamista ei tulisikaan tarkastella ainoastaan yhteisön näkökulmasta, jolloin korostuu yhteisön konkreettisen olemassaoloon uhanalaistuminen, vaan myös yksittäisen naisen, uhrin näkökulmasta. (Copelon 1993, 203, 206-207.)

Yhtäältä sodissa tapahtuvat raiskaukset tulee siis nähdä suunnitelmallisena ja järjestelmällisenä osana sotastrategiaa, eikä vain miesten hallitsemattoman käytöksen seurauksena. Seifert korostaa, että naisiin konflikteissa kohdistuvaa väkivaltaa voidaan pyrkiä ehkäisemään vasta, kun se nähdään poliittisena, se tuodaan julkisuuteen ja sitä analysoidaan itsenäisenä ilmiönä eikä vain sodan tai muun konfliktin sivutuotteena (Seifert 1993, 68-69). MacKinnon lisää, että niin kauan kuin raiskaus nähdään ”yksityisenä” eikä poliittisena, raiskausta ei voida myöskään käsitellä ihmisoikeusloukkauksena, joka vaatisi kansainvälistä tuomitsemista (MacKinnon 1993, 193). Copelan taas muistuttaa, että toisaalta raiskaus on nähtävä myös yksittäisen naisen näkökulmasta unohtamatta sitä tosiasiaa, että raiskaus on ennen kaikkea väkivaltaa *naista* ja naisen ruumista, koskemattomuutta ja identiteettiä kohtaan. (Copelon 1993, 205.)

---

¹⁶ Kansanmurha eli joukkotuhonta on jonkin tietyn etnisen, kielellisen, uskonnollisen tai muun ryhmän (yleensä vähemmistön) järjestelmällistä tuhoamista. Englanninkielisen termin *genocide* on keksinyt oikeustieteen professori Raphael Lemkin vuonna 1943 kuvaamaan armenialaisten kansanmurhaa ensimmäisen maailmansodan aikana sekä juutalaisten kansanmurhaa toisen maailmansodan aikana.

Copelonin mukaan naisia ei raiskata sodissa ainoastaan siksi, että he kuuluvat vihollisyhteisöön tai siksi, että he ovat naisina välttämättömiä yhteisön olemassaololle. Naisia raiskataan, koska he ovat naisia, ja naisia on totuttu esineellistämään ja alistamaan miesvaltaisessa kulttuurissa. Copelonin mukaan itse asiassa vasta raiskausten tuomitseminen vainona sukupuolen perusteella ja siten rikoksina ihmisyyttä vastaan toisi naisiin kohdistuvan väkivallan julkiselle – ja kansainväliselle – alueelle. (Copelon 1993, 206-208, 212-213.) Vaikka ei mentäisikään yhtä pitkälle kuin Copelon ja rinnastettaisi väkivaltaisissa konflikteissa tehtyjä järjestelmällisiä raiskauksia naisiin kohdistuvana vainona, on muistettava raiskausten sukupuolierityinen luonne sekä kaiken sukupuolierityisen väkivallan yhteys yhteisössä vallitseviin sukupuolten välisiin valtasuhteisiin.

Marita Husso huomauttaa, että puhuttaessa väkivallasta naisen ja miehen välisessä parisuhteessa pahoinpitelijöitä – ja myös pahoinpideltäviä – pidetään usein häiriintyneinä ja pahoinpitely torjutaan toiseudeksi, joka ei koske ”normaaleja ihmisiä” (Husso 1995, 131). Samoin raiskauksiin syyllistyviä sotilaita pidetään usein häiriintyneinä yksittäistapauksina, joiden käytös ei kerro mitään vallitsevasta sukupuolikulttuurista. Tällöin kuitenkin unohdetaan, että naisiin kohdistuva väkivalta on ennen kaikkea kulttuurista ja se liittyy kiinteästi vallitseviin sukupuolisuhteisiin. Husso painottaa, että naisiin kohdistuva väkivalta ei ole mikään poikkeusilmiö vaan osa laajempaa valtakulttuuria, jossa vahvemman valta heikompaan ja miehen valta naiseen hyväksytään, samoin väkivalta keinona ylläpitää valtasuhteita (emt., 131, 140). Raiskausten pitäminen ”epänormaaleina” ja poikkeuksillisina – niin sodan kuin rauhankin aikana – estää niiden käsittelemisen järjestelmällisenä osana paitsi sotastrategiaa myös naisiin kohdistuvaa vainoa heidän sukupuolensa perusteella sekä osana vallitsevaa sukupuolikulttuuria.

Sodassa tehdyt raiskaukset tulisi siis yhtäältä nähdä tietoisena, suunnitelmallisena ja järjestelmällisenä osana sotastrategiaa. Nationalistisissa tai etnisissä konflikteissa ne ovat usein osa niin kutsuttuja ”etnisiä puhdistuksia”. Jotta raiskauksia voitaisiin ehkäistä, ne tulisi nähdä poliittisina, ne pitäisi tuoda julkisuuteen ja niitä tulisi käsitellä itsenäisenä ilmiönä eikä vain väkivaltaisen konfliktin sivutuotteena. Raiskauksen näkeminen yksinomaan symbolisena tekona naisten ja naisruumiiden symboloimaa feminisoitua kansakuntaa kohtaan estää kuitenkin näkemästä sitä, että raiskaus on ennen kaikkea erityisen julmaa väkivaltaa yksilöä kohtaan tämän sukupuolen perusteella. Raiskaus on ennen kaikkea väkivaltaa *naista* sekä naisen ruumista ja identiteettiä kohtaan.

Haasteellista onkin käsitellä raiskausta samalla sekä yksityiselle ihmiselle äärimmäistä kärsimystä aiheuttavana rikoksena että julkisen, poliittisen ja kansainvälisen alueelle kuuluvana strategisena rikoksena sekä ihmisyyttä että uhrin yhteisöä vastaan. Raiskauksen ”monitahoisuudesta” rikoksena saattaa johtua, että siihen on suhtauduttu ristiriitaisesti esimerkiksi kansainvälisessä politiikassa ja kansainvälisessä oikeudessa, tai siihen ei ole osattu suhtautua ollenkaan. Tällöin raiskauksista on usein vain vaiettu.

3.3. Väkipolta ja hiljaisuus subjektiivien kyseenalaistajana

Seksuaalisen väkivallan logiikka perustuu pitkälti hiljaisuuteen: häpeään, torjuntaan ja vaikeuteen puhua seksuaalisen väkivallan kokemuksista. Tämä koskee yhtä lailla väkivallan uhrina kuin uhrin yhteisöäkin. Seksuaalista väkipoltaa verhoava hiljaisuus vahvistaa entisestään väkivallan tuhoavaa vaikutusta. Feministitutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, miten naisten kokemukset seksuaalisesta väkivallasta nationalistisissa konflikteissa pyritään hiljentämään ja mitätöimään. Samalla suojellaan yhteisöä seksuaalisen väkivallan uhrin subjektiivien kustannuksella.

3.3.1. Naisten hiljennetyt kokemukset

Yksilön nationalistinen tietoisuus, jota voidaan kutsua myös nationalistiseksi identiteetiksi, luodaan vetoamalla tiettyihin mielikuviin sekä kertomalla tiettyä kertomusta kansasta ja sen historiasta. Feministit ovat osoittaneet sukupuolen olevan oleellinen tekijä tämän nationalistisen tietoisuuden rakentamisessa. He ovat kiinnittäneet erityistä huomiota naisten, seksuaalisuuden ja perheen symboliseen merkitykseen kansakunnan ja sen rajojen rakentamisessa ja uusintamisessa sekä tutkineet sukupuolittunutta symboliikkaa ja mielikuvia, joita käytetään kerrottaessa tarinoita kansasta ja sen historiasta.

Nationalistinen identiteettipolitiikka sekä hyödyntää että rakentaa ja uusintaa sukupuolittuneita rooleja ja identiteettejä. Nationalistisen identiteettipolitiikan sukupuolittuneisuutta tutkittaessa on feministitutkijoiden mukaan oleellista tarkastella ”representaatioiden politiikkaa” – sitä, miten erilaiset identiteetit esitetään ja kuka niiden puolesta puhuu. Representaatiot eivät ole koskaan neutraaleja, vaan ne luovat tietynlaisia – esimerkiksi sukupuolittuneita – identiteettejä ja ovat siten vallankäytön välineitä. Nationalismin sukupuolittuneet diskurssit ja kansakunnan sukupuolittuneet representaatiot osoittavat naiselle tietynlaisen ”paikan” yhteisössä ja sen sosiaalisessa ja poliittisessa järjestelmässä. (Ks. esim. Linker 1997; Pettman 2000, 9, 13; Steans 1998, 67)

Nationalistisen mobilisaation aikana naiset joutuvat esimerkiksi tahtomattaan symbolisoimaan kansakuntaa – Yuval-Davisin sanoin kantamaan ”esittämisen taakkaa” – sekä vastaanottamaan miesten ja yhteisön ”suojelun”, ilman että heidän omia mielipiteitään tai kokemuksiaan ”kuunneltaisiin” tai huomioitaisiin (Yuval-Davis 1997, 45). Nationalistiset diskurssit ja nationalistinen politiikka hyödyntävätkin naisia ja naisten ruumiita antamatta kuitenkaan ääntä naisten kokemuksille.

Nationalistisia diskursseja voidaan pitää eräänlaisina tarinoina kansasta sekä sen menneisyydestä ja tulevaisuudesta. Nationalismi paitsi hyödyntää menneisyyden tarinoita myös luo uusia tarinoita. Esimerkiksi nationalistisen liikkeen mobilisaation päättymistä seuraa usein tarinoiden ja myyttien luominen. Tällöin naiset ja miehet taistelevat siitä, kenen kokemukset tulevat osaksi näitä tarinoita ja tulevat siten määrittelemään yhteisöllistä ja kansallista identiteettiä. Nationalismia voidaankin pitää prosessina, jossa naiset ja miehet taistelevat kansakunnan luomisesta – siitä, mikä loppujen lopuksi on kansa ja mikä sitä määrittää. (Ks. esim. Enloe 1993a, 232, 237, 239; Pettman 2000, 10.) Oleellinen on myös kysymys siitä, *kuka* pääsee määrittämään kansakuntaa.

Kansallinen historia on Enloen sanoin ”sukupuolittuneiden muistojen merkitsemä” (Enloe 1993a, 237). Historiankirjoituksesta puuttuu usein arjen ja naisten elämänpiirin kuvaus, sekä muistot naisiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta ja raiskauksista. Sotiin liittyvä muu väkivalta kuten taistelut, joihin miehet useimmiten osallistuvat, muistetaan taas hyvinkin tarkasti. Raiskaukset eivät ole kansallisen kulttuurin ja kansallistunteen rakennusaineita. Niitä on joko pidetty sodankäynnin välttämättömänä sivutuotteena tai niistä on häpeillen vaiettu. Myös nationalistiseen identiteettipolitiikkaan liittyy usein pyrkimys hierarkisoida ja arvottaa kokemuksia, jolloin vähemmän tärkeinä pidetyt kokemukset vaiennetaan. (Ks. esim. Brownmiller 1993, 182; Koivunen & Liljeström 1996, 276; Tickner 1992, 43.)

Feministinen tutkimus on paitsi kritisoinut yhteisöllisten identiteettien näennäistä epähistoriallisuutta, epäpoliittisuutta ja sukupuolettomuutta myös pyrkinyt löytämään vaihtoehtoja nationalistiselle identiteetille yhteisöllisen identiteetin muotona. Tavoitteena ei ole niinkään kieltää kansallisten identiteettien olemassaoloa kuin muuttaa niitä vähemmän poissulkeviksi ja vähemmän toiseudelle rakentuviksi. Samalla pyritään vähentämään kansallistunteen synnyttämää väkivaltaa. Keskeinen edellytys tämän tavoitteen saavuttamiseksi on horjuttaa kansakunnan käsitettä osoittamalla, että kansakunnat eivät olekaan niin yhtenäisiä ja yhtenäisen identiteetin omaavia, kuin usein ajatellaan.

Pettman katsoo, että siirtyminen joidenkin identiteettien ensisijaisuuden korostamiseen toisten identiteettien kustannuksella ja väkivaltaan näiden poissulkevien identiteettien nimissä ei ole välttämätöntä; esimerkiksi feministiset ja pasifistiset identiteetit voivat auttaa vastustamaan nationalismin vetovoimaa ja vähentämään siten myös nationalistista väkivaltaa (Pettman 2000, 10). Pettmanin viittaa feministiseen identiteettiin identiteettinä, joka vastusta poissulkeva käytäntöjä ja pyrkii löytämään vaihtoehtoisia tapoja muodostaa yhteisöllinen tai kansallinen identiteetti. Pasifistinen identiteetti taas vastustaa identiteetin rakentamiseen liittyviä väkivaltaisia käytäntöjä.

On muistettava, että nationalistisen liikkeen muuttuminen väkivaltaiseksi kohtaa aina vastustusta myös kansan sisällä – vaikka väkivaltaisten nationalististen liikkeiden sisällä syntyvät rauhanliikkeet tuomitaankin usein toivottomiksi. Nationalistisen liikkeen muuttuminen väkivaltaiseksi tapahtuu Enloen mukaan siksi, että joidenkin ihmisten pelkoja kuunnellaan ja niiden perusteella laaditaan poliittisia ja sotilaallisia agendoja samalla, kuin toisten pelot hiljennetään. (Enloe 1993a, 246, 248, 250.) Nationalismi väkivaltaistuu, kun kuunnellaan ensisijaisesti (miesten) pelkoa siitä, että kansakunnan (fyysisiä tai henkisiä) rajoja loukataan. Tämä pelko perustuu oletukselle siitä, että uhka tulee yhteisön ulkopuolelta. Naiset joutuvat kuitenkin kansallisen kunnian kantajina sekä yhteisön ja sen miesten ”suojelemina” kohtaamaan myös yhteisön sisältä tulevia uhkia kuten yhteisön sisäistä väkivaltaa ja valvontaa. Herääkin kysymys, voisiko nationalismiin liittyviä väkivaltaisia käytäntöjä purkaa kuuntelemalla naisten kokemuksia?

3.3.2. Raiskaus subjektuuden kyseenalaistajana

Ruth Seifert katsoo, että raiskauksista vaikenemalla kyseenalaistetaan naisten subjektuus yhteisöllisen kulttuurin tasolla. (Seifert 1993, 67). Naisten kokemukset seksuaalisesta väkivallasta usein sivuutetaan kansallisessa muistissa, jolloin naisten ääni ei kuulu eikä naisten kokemuksia ei huomioida myöskään luotaessa kansalliselle muistille perustuvaa kansallista identiteettiä. Nationalistinen tietoisuus taas käyttää rakennusaineinaan kansallista muistia ja kansallista identiteettiä, jolloin naisten kokemuksista ei tule osa nationalistista tietoisuutta. Nationalistinen tietoisuus on siis poissulkeva paitsi suhteessa yhteisön ulkopuolisiin toisiin myös yhteisön sisäisiin toisiin eli naisiin. Samalla se riistää naisilta subjektuuden vaikenemalla naisten kokemuksista.

Lisäksi nationalistisissa diskursseissa naista ja naisruumiita käytetään symboloimaan kansakuntaa sekä rajoja ”meidän” ja ”muiden” välillä antamatta kuitenkaan ääntä naisten kokemuksille, mikä entisestään etäännyttää naista subjekti-asetusta. Nationalistiset diskurssit liittävät toimijuuden ja vallan mieheyteen ja häviämisen ja valloitetuksi tuleminen naiseuteen korostaen yhtäältä miesten

subjektiutta ja toisaalta naisten asemaa objektina, toiminnan kohteena. Nationalistisissa diskursseissa nainen ei ole toimija eikä subjekti vaan symboli ja objekti – suojelun kohde tai väkivallan uhri.

Raiskauksen voimaa subjektiuden kyseenalaistajana lisää siihen liittyvä häpeä ja hiljaisuus. Peittely ja vaikeneminen ovat Marita Husson mukaan olennainen osa seksuaalisen väkivallan prosessia. Husson sanoin "väkivalta ja pahoinpitely kuuluu nimeämättömälle ja ilmaisemattomalle alueelle, vierauteen ja toiseuteen, aukkoihin ja hiljaisuuteen, jossa konkreettiset subjektit ja objektit katoavat aihepiirin mykkyyteen" (Husso 1995, 131, 136-139). Raiskauksista ei haluta puhua, eikä niistä myöskään *osata* puhua aiheen vaikeuden takia. Usein seksuaalinen väkivalta nähdäänkin täysin poikkeavana ja "epänormaalina" toimintana. Raiskausten pitäminen "toiseutena" ylläpitää kuitenkin osaltaan raiskauksiin liittyvää hiljaisuutta.

Raiskauksiin syyllistyviä sotilaita pidetään usein häiriintyneinä yksittäistapauksina, joiden käytös ei kerro mitään vallitsevasta sukupuolikulttuurista. Tällöin kuitenkin unohdetaan, että naisiin kohdistuva väkivalta on ennen kaikkea kulttuurista ja se liittyy kiinteästi vallitseviin sukupuolisuhteisiin. Husso painottaa, että naisiin kohdistuva väkivalta ei ole mikään poikkeusilmiö vaan osa laajempaa kulttuuria, jossa vahvemman valta heikompaan ja miehen valta naiseen hyväksytään, samoin väkivalta keinona ylläpitää valtasuhteita (emt., 131, 140). Raiskausten pitäminen "epänormaaleina" ja poikkeuksillisina estää niiden käsittelemisen järjestelmällisenä osana paitsi sotastrategiaa myös vallitsevaa sukupuolikulttuuria.

Hiljaisuuden rikkomiseksi Enloe vaatii kuuntelemaan sotaraiskausten uhreja toimijoina omissa yhteisöissään, joita määrittävät monimutkaiset sukupuolittuneet valtasuhteet (Enloe 1993a, 224). Tällöin olisi pyrittävä näkemään naiset ja naisruumiit konkreettisesti väkivallan uhreina, eikä symbolisesti kansallisen yhtenäisyyden ylläpitäjinä tai kansallisen kunnian ja häpeän kantajina. Olisi annettava naisille oikeus puhua kokemuksistaan. Puhuminen merkitsee tässä naisten – ruumiillisten – kokemusten oikeuttamista antamalla niille ääni, sen sijaan että niistä vaiettaisiin tai niitä peiteltäisiin tai hävettäisiin.

Naisten kokemus tulisi ottaa osaksi kansallista muistia, joka on nationalistisen tietoisuuden keskeinen rakennusaine. Naisten kokemuksen mukaanottaminen saattaisi kyseenalaistaa nationalismin perusoletukset kuten kansakunnan yhtenäisyyden sekä tuoda esiin yhtenäinen kansakunta -diskurssin sekä nationalismin ja nationalistisen väkivallan taustalla voimakkaasti

vaikuttavat sukupuolittuneet valtasuhteet, mielikuvat ja roolit. Niitä purkamalla voitaisiin ehkä vähentää nationalismin voimaa sekä nationalismiin liittyvää väkivaltaa.

4. SEMIOOTTINEN VALLANKUMOUS NAISSUBJEKTIUDEN MAHDOLLISTAJANA

Tutkielmassa käytetty tutkimusmetodi perustuu yhtäältä ”kristevalaiseen” uusstrukturalistiseen semiotiikkaan ja toisaalta postmodernille feminismille ominaiseen ajatukseen liikkuvasta subjektista. ”Kristevalainen” uusstrukturalistinen semiotiikka viittaa Julia Kristevan kehittämään feministiseen ja emansipatoriseen versioon uusstrukturalistisesta semiotiikasta, joka korostaa marginaalisuutta kielessä ja kielellistä vallankumousta. Kristevalaisen uusstrukturalistisen semiotiikan pohjalta kehitetään Teresa de Lauretiksen ja muiden postmodernin feminismin edustajien ajatuksia hyödyntäen *toisin kirjoittamisen ja toisin lukemisen metodi*. Lopuksi metodologia täydennetään Phillip Darbyn ajatukseen fiktion käyttämisestä kansainvälisessä politiikassa.

Uusstrukturalistisen semiotiikan ymmärtämiseksi on tutustuttava ensin semiotiikkaan, sen pragmaattisiin ja strukturalistisiin juuriin sekä Jacques Derridan kehittämään dekonstruktioon.

4.1. Uusstrukturalistinen semiotiikka metodologisena lähtökohtana

Semiotiikka eli merkkioppi tarkoittaa peruserkityksessään merkkien kuten sanojen semantiikkaa eli merkkien merkitystä tutkivaa tiedettä. Keskeinen käsite semiotiikassa on semioosi eli merkitysten muodostumisprosessi. Semioosi käsitteenä kattaa kaikki ne toiminnan muodot, jotka sisältävät merkkejä ja merkityksentuotantoa. Käsitteen on luonut semiotikko Charles Sanders Peirce kuvatakseen prosessia, jossa merkkejä tulkitaan viittaamalla merkkien kohteisiin eli esineeseen tai asiaan, jota merkki tarkoittaa tai kuvaa.

Risto Heiskala laajentaa semiotiikan perusmääritelmää ja määrittelee semiotiikan *yhteiskunnallista* todellisuutta merkkien virtana tutkivaksi tieteksi. Heiskalan määritelmä lähestyy ”semiologiaa”, joka on yhteisnimitys joillekin merkkeihin ja merkityksenantoprosesseihin keskittyville teorioille. Semiologia on saanut alkunsa ranskalainen kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren tutkimuksista. Saussuren mukaan on mahdollista laajentaa kielentutkimusta koskemaan myös muita merkitysjärjestelmiä kuin ”luonnollista puhuttua kieltä”, esimerkiksi kirjoitusta. Saussure luonnosteli siten laajempaa semiologiaksi kutsumaansa kulttuuritiedettä, joka tutkii merkkien roolia osana yhteiskunnallista elämää. (Ks. esim. Heiskala 2000, 127, 212.)

Tässä tutkielmassa käytetään käsitettä semiotiikka semiologian sijaan, lainaten semiotiikkaan kuitenkin semiologialle ominaisia piirteitä. Semiotiikka nähdään pelkän kielitieteen sijaan kulttuuri- ja yhteiskuntatieteenä, jonka tutkimuskohteensa voi olla kielen lisäksi koko yhteiskunnallinen todellisuus. Metafyysisenä oletuksena tällöin on, että todellisuus rakentuu pitkälti kielessä ja perustuu siis kielellisiin käytäntöihin.

4.1.1. Semiotiikan pragmatistiset ja strukturalistiset juuret

Peircen ja Saussuren kautta semiotiikalla on juurensa sekä pragmatismissa että strukturalismissa. Peirce on tutkinut semiotiikkaa pragmatismista näkökulmasta, Saussure taas strukturalismin näkökulmasta.

Heiskalan mukaan keskeistä Peircen semiotiikassa on ”tavan” käsite: ”[tapa merkitsee] usein toistettua samantyyppistä käyttäytymistä, joka tapahtuu samanlaisten havaintojen ja kuvitelmiä yhteydessä, tuottaa taipumuksen – tavan – tosiasiallisesti käyttäytyä samalla tavalla samanlaisissa olosuhteissa tulevaisuudessa”. Semioosi taas merkitsee Heiskalan mukaan Peircelle ”jatkuvaa merkitysten virtaa” eli muotoa, jossa ”tavanvarainen toiminta tulee tiedostetuksi sekä kommunikativissa ja muutettavissa olevaksi”. Semioosi on siis pohjimmiltaan ihmisten välisen kommunikoinnin ja oman olemisen tiedostamisen ennakkoehto. Laajemmin se on Peircelle koko kulttuurin toteutumisen tapa. Merkitykset ovat yhteiskuntaan semioosissa vakiintuneita tulkinnan tapoja, joita pitää yllä jatkuva toisto. Tämä semioosissa tapahtuva toisto selittää sen, miksi yhteiskuntaan voi vakiintua suhteellisen pysyviä merkitysrakenteita – ja miksi merkitysrakenteita voidaan myös muuttaa. (Heiskala 2000, 106, 108, 112-113.)

Merkitykset kansainvälisen politiikan tieteenalalla syntyvät – Peirceä mukaillen – yhtä lailla semioosissa. Semioosissa syntyy tulkinnan tapoja, joista toiston kautta muodostuu pysyviä merkitysrakenteita kansainvälisessä politiikassa ja sen tutkimuksessa. Näin semioosi mahdollistaa ihmisten välisen kommunikaation (puheen ja kirjoittamisen) myös kansainvälisen politiikan alueella – keskustelusta tulee merkityksellistä, kun puhujia yhdistää samat tulkinnan tavat ja edellytykset.

Tällaisia merkitysrakenteita ovat esimerkiksi yhtäältä valtiosuvereniteetin ja anarkian, toisaalta kansan, kansansuvereniteetin, kansallisvaltion ja kansallisen intressin käsitteet. Nämä käsitteet määrittävät pitkälti sitä, miten kansainvälisestä politiikasta puhutaan, mitkä ovat keskustelun ja samalla koko kansainvälisen politiikan olemassaolon ennakkoehdot. Yhteisen ymmärryksen mukaan kansainvälistä politiikkaa esiintyy suvereenien valtioiden välillä, ja suvereenien valtioiden

välistä tilaa määrittää ensisijaisesti anarkia; jokainen ihminen kuuluu jollakin tietyllä, muuttumattomalla (usein synnynnäisellä) perusteella johonkin kansaan, ja kansoille kuuluu suvereniteetti, oikeus päättää omista asioistaan – ja oikeus muodostaa suvereneja (kansallis)valtioita kansainvälisen anarkian vallitessa. Toiston kautta näistä tulkinnoista syntyy merkitysrakenteita, jotka ohjaavat meitä tulevaisuudessakin yhdistämään valtiosuvereniteetin käsitteen johonkin maa-alueeseen, ja kansan sekä kansansuvereniteetin käsitteet johonkin ihmisryhmään.

Tällaisia toiston kautta syntyviä ja vahvistuvia merkitysrakenteita voidaan kuitenkin myös muuttaa. Se, että merkitysrakenteiden synty ja olemassaolo riippuvat toistosta, osoittaa, että nämä rakenteet eivät ole essentiaalisesti ja ikuisesti olemassa olevia vaan riippuvaisia inhimillisestä toiminnasta; ne rakentuvat aina uudelleen inhimillisessä toiminnassa toiston kautta. Kun kyse on inhimillisistä rakenteista, myös muutos ja toisin rakentaminen ovat mahdollisia. Esimerkiksi kansan, kansansuvereniteetin, kansallisvaltion ja kansallisen intressin käsitteet oikeutetaan aina uudelleen puheessa, tekstissä tai teoissa, jotka eivät kyseenalaista itse käsitteitä vaan rakentavat argumentaationsa niiden varaan tai perustelevat itsensä niiden perusteella. Käsitteitä ja siten niille perustuvia käytäntöjä on kuitenkin mahdollista tarkastella kriittisesti.

Merkitysten tulkinta on Heiskalan mukaan Peircelle luova prosessi. Heiskala kuitenkin muistuttaa, että merkitysten tulkinnalla on Peircen mukaan myös ehtonsa: ”[merkitysten tulkinta] voi rakentaa maailman useammalla kuin yhdellä tavalla, mutta se ei silti ole vapaa tekemään minkälaisia konstruktioita tahansa”. Tulkinta on aina sidoksissa materiaaliseen todellisuuteen ja sitä ympäröivään kulttuuriin, jonka tulkitsijalle välittää koko hänen ”semioosin historiansa”. Kaikki todellisuutta koskevat konstruktioimme syntyvät tajunnassamme vaikuttavista tulkinnan tavoista kuten tiedoista, uskomuksista ja tavoista, joista osa on tietoisia ja osa tiedostamattomia. (Heiskala 2000, 133-134.)

Luovaa ajattelua rajoittavat siis monet tekijät: henkinen kulttuuri, fyysinen tai materiaallinen ympäristö, koko yhteiskunnan semioosin historia – eli yhteiskuntaan toiston kautta vakiintuneet tulkinnan tavat ja merkityksenannot – ja lopulta ihmisen henkilökohtainen semioosin historia – eli ihmisen henkilökohtaiset tulkinnan tavat ja merkityksenannot, jotka ovat syntyneet toiston kautta vuorovaikutuksessa henkiseen ja fyysiseen ympäristöön.

Myös kansainvälisen politiikan merkitysrakenteiden muuttaminen on haasteellista. Kun pyritään muuttamaan kansainvälisen politiikan merkitysrakenteita, on huomioitava kaikki ne tieteenalalla

vakiintuneet tulkinnan tavat, jotka vaikuttavat tajuntaamme ja sitä kautta kansainvälisen politiikan todellisuutta koskevien käsitystemme rakentumiseen. Tulkinta on sidoksissa koko kansainvälisen politiikan ”semioosin historiaan”. Kansainvälisen politiikan historialliset ajattelu- ja tulkintatavat on siis ensin tiedostettava ja sen jälkeen niitä on tarkasteltava kriittisesti, jotta voitaisiin luoda uusia ajattelu- ja tulkintatapoja. Myös uudet tavat ovat aina jossain määrin rajoittuneita, mutta rajoitukset voidaan pyrkiä tiedostamaan ja tuomaan julki.

Käytännössä on ensinnäkin tiedostettava, että esimerkiksi valtiosuvereniteetti, anarkia, kansa, kansansuvereniteetti ja kansallisvaltio eivät ole olemassa essentiaalisesti tai annettuina vaan inhimillisinä konstruktioina, jonka olemassaolon oikeutamme aina uudelleen kommunikoidessamme toisten kanssa. Purkaaksemme näitä ajattelumme paitsi mahdollistavia myös rajoittavia merkitysrakenteita meidän on tarkasteltava niitä kriittisesti eli pohdittava, minkälaisessa historiallisessa kontekstissa ne ovat syntyneet, miksi ja miten ne ovat vakiintuneet ja kuinka hyödyllisiä ja totuudenmukaisia ne sen hetkessä historiallisessa tilanteessa ovat. Lisäksi on pohdittava, miten ne ohjaavat suhtautumistamme ympäristöömme ja toimintaamme siinä – miten ne yhtäältä mahdollista toimintaamme ja toisaalta rajoittavat sitä.

Kuten edellä on osoitettu, kyseiset merkitysrakenteet rakentuvat pitkälti eron käsitteen varaan, joka taas synnyttää usein poissulkevia ja jopa väkivaltaisia käytäntöjä. Näiden käytäntöjen purkamiseksi on pohdittava *eron* käsitettä. Saussuren kehittämässä strukturalistisessa semiotiikassa keskeistä on juuri eron – eli negaation – käsite. Eron käsitettä pohditaan erityisesti *strukkturalistisessa kooditeoriassa*, joka on Saussuren seuraajien kehittämä versio Saussuren strukturalistisesta semiotiikasta.

4.1.2. Strukturalistinen kooditeoria ja dekonstruktio

Strukturalistiset kooditeoreetikot katsovat, että merkeillä on keskinäisten erojen – siis negaation – kautta määrittyvä identiteetti, ja lisäksi kielentutkimuksen antamaa mallia voidaan soveltaa myös muiden kulttuuristen rakenteiden tutkimukseen. Kooditeorian ytimen muodostavat Heiskalan sanoin ”ajatus kielellisistä ja muista kulttuurisista rakenteista koodeina... sekä merkkien välisten erojen tulkinta binaarisina eli kaksiarvoisina oppositioina” ja ”eron tulkinta hierarkiana, jossa toinen termeistä on etuoikeutettu oletusarvo ja toinen siitä johdettu termi”. Merkit saavat siis identiteettinsä suhteessa toisiinsa, ja jokainen merkki on sitä, mitä muut merkit eivät ole. (Heiskala 2000, 125, 128.)

Strukturalistisen kooditeorian mukaan merkitykset määrittyvät siis vastakohtiensa kautta paitsi kielessä myös laajemmin kulttuurissa. Vastakohtiensa kautta merkityksensä saavia käsitteitä ovat esimerkiksi *mies/nainen*, *sielu/ruumis*, *järki/tunteet*, *itse/toinen*, *fakta/fiktio*, *teoria/käytäntö*. Nämä käsitteet ovat ”binaarisia eli kaksiarvoisia oppositioita”, joista toinen on ”etuoikeutettu oletusarvo ja toinen siitä johdettu termi”. Kuten tutkielman ensimmäisessä luvussa todettiin, feministitutkijoiden mukaan tällainen dikotominen ajattelu on ominaista länsimaiselle ajattelulle, ja heijastaa pohjimmiltaan maskuliinin ja feminiinin välistä erottelua ja hierarkiaa. Korkeamman arvon antaminen dikotomisen parin toiselle puoliskolle takaa siten mieskeskeisen järjestyksen yhteiskunnassa.

Strukturalistisen kooditeorian ydinväite on Heiskalan mukaan seuraava (Heiskala 2000, 133):

”...kielen rakenteet ja niiden tavoin muodostuneet muut kulttuuriset rakenteet ovat koodeja, jotka määräävät puhuntaa ja toimintaa. Tämän näkemyksen mukaan kielen rakenne edeltää puhuntaa ja tarjoaa koodin, joka määrittää kaiken mikä kielessä voidaan sanoa... -- ...kieli toimii kuin auton öljyvalo, joka on kaksiarvoinen koodi: se joko palaa tai ei pala. Välitiloja se ei ilmaise. Vastaavasti ravintolassa on mahdollista syödä vain ne ateriat, jotka on mahdollista yhdistellä listalla olevista ruokalajeista. -- ...kielen ja kulttuurin koodi ovat paitsi mahdollistava rakenne myös 'kielen vankila'¹⁷ ja subjekti on koodin alamainen. Kaikki koodiin sopimaton leikkautuu pois, jää mykäksi eikä voi tulla subjektien välillä kommunikoiduksi.”

Strukturalistisen kooditeorian mukaan siis kaikki ”puhunta ja toiminta” perustuvat kielen rakenteisiin ja niiden tavoin muodostuneisiin kulttuurisiin rakenteisiin. Nämä rakenteet paitsi mahdollistavat puhunnan ja toiminnan myös rajoittavat niitä. Puhunnan ja toiminnan subjekti joutuu puhumaan ja toimimaan näiden rakenteiden asettamissa rajoissa, ja vastaavasti kaikki rakenteen ulkopuolinen jää myös puhunnan ja toiminnan ulkopuolelle. Muutokset puhunnassa ja toiminnassa ja viime kädessä inhimillisessä todellisuudessa ja kanssakäymisessä perustuvat kielen ja kulttuurin rakenteessa tapahtuviin muutoksiin.

Strukturalistisen kooditeorian ongelmana on Heiskalan mukaan se, että se ei osaa selittää struktuurin muutosta, ja toiseksi se, että se ei voi antaa ”mielekästä tulkintaa koodattujen merkitysten tilannekohtaisesti luovalle käytölle”. (Heiskala 2000, 135.) Strukturalistinen kooditeoria ei siis osaa selittää kielen ja kulttuurin rakenteen muutosta, eikä siis myöskään muutoksia puhunnassa ja toiminnassa. Strukturalistinen kooditeoria ei myöskään pysty selittämään puhunnassa ja toiminnassa tapahtuvia poikkeamia tai ”luovia ratkaisuja”.

---

¹⁷ Ks. Jameson, Frederic (1972), *The prison-House of language. A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*. Princeton: Princeton University Press 1972.

Ratkaisua Heiskalan esittämiin ongelmiin on pyritty löytämään strukturalistisen kooditeorian sisällä metaforisesta ja poeettisesta kielestä. Esimerkkinä tästä on Heiskalan mukaan Julia Kristevan pyrkimys tulkita runous ”vallankumouksen kielenä” teoksessaan *Révolution du langage poétique* (1974). Heiskalan mukaan Kristevan ajatuksena on, että ”poeettinen kieli ja metafora sekoittavat ’kielen vankilan’ koodin ja tuottavat näin tehdessään jotain uutta”. Ne tarjoavat siten mahdollisuuden luovuuteen ja muutokseen. Tästä huolimatta ne tarjoavat Heiskalan mukaan suhteettoman kapean perspektiivin, ja siksi on syytä tarkastella sitä, miten strukturalistisen kooditeorian oletuksia on purettu dekonstruktiossa ja myöhemmin uusstrukturalistisessa semiotiikassa. (Heiskala 2000, 135.)

Jacques Derridan, ranskalaisen kirjallisuuskriitikon ja filosofin kehittämä dekonstruktion teoria avaa Heiskalan mukaan mahdollisuuden kritisoida strukturalistista kooditeoriaa ja samalla koko länsimaisen filosofisen perinteen läsnäolon metafysiikkaa (Heiskala 2000, 126, 135-136). Derridan ajattelussa keskeinen käsite on ero, *différance*: ”Kutsun *différance*ksi sitä liikettä, jossa kieli, tai mikä tahansa muu koodi, ylipäättään mikä tahansa viittausten järjestelmä, muotoutuu ’historialliseksi’ erojen kudokseksi” (Derrida 1971, 104, nootti 31). Derrida viittaa tässä strukturalistiseen kooditeorian ajatukseen siitä, että merkitykset muodostuvat suhteessa toisiinsa historiallisen kielen ja kulttuurin rakenteen asettamissa puitteissa. Dekonstruktion avulla Derrida pyrkii purkamaan tätä ”erojen kudosta” tai kielen ja kulttuurin rakennetta, joka määrittää kaikkea puhuntaa ja toimintaa.

Dekonstruktiiivinen strategia on Heiskalan mukaan aina kolmivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa etsitään hierarkkinen oppositio, kuten *mies/nainen*, *sielu/ruumis*, *järki/tunteet*, *järjestys/anarkia*, *me/muut*, *kirjaimellinen/metaforinen*¹⁸. Toisessa vaiheessa opposition hierarkia käännetään yläläisiksi, jotta johdannainen termi ”vapautuisi”. Kolmannessa vaiheessa tehtäväksi asettuu kirjoittaa tästä käännetystä perspektiivistä filosofisten käsitteiden genealogiaa eli polveutumishistoriaa osoittaen ”läsnäolon metafysiikan paikkoja”. (Heiskala 2000, 138.)¹⁹ Derridan

---

¹⁸ Esimerkit ovat tutkielman kirjoittajan omia.

¹⁹ Feministisen teorian kehitys feministisestä empirismistä standpoint-feminismiin ja edelleen feministiseen postmodernismiin sekä postmoderniin feminismiin seuraa mielenkiintoisella tavalla Derridan dekonstruktivistisella strategialla. Feministinen empirismi kiinnitti huomiota tieteen mieskeskeisyyteen ja käänsi mies/nainen-hierarkian toisinpäin esittämällä, että naiset tekevät parempaa tiedettä kuin miehet. Standpoint-feministit jatkoivat tätä Naisen vapauttamista ottamalla ”naisten kokemuksen” tiedon lähtökohdaksi. Postmodernistit taas purkivat niin empiristien uskon tieteeseen kuin standpoint-feministien uskon naiskokemukseenkin ja kyseenalaistivat koko Naisen olemassaolon. Postmodernit feministit taas ovat pyrkineet löytämään uudenlaisia ”läsnäolon metafysiikan paikkoja” kehittämällä ajatuksen liikkuvasta (nais)subjektista. On kuitenkin huomioitava, ettei kehitys ole ollut näin suoraviivaista – edelleen elämän ja tieteen eri aloilla palataan feministisen empirismin ja standpoint-feminismin ajatuksiin ja edelleen niiden ajatusten kyseenalaistamiseen. Dekonstruktio on jatkuva projekti, joka alkaa aina uudelleen.

dekonstruktion strategiaa ja sen muunnoksia on käytetty laajasti kriittisessä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, muun muassa feministisessä tutkimuksessa.

Dekonstruktiiivinen strategia tarjoaa keinon tarkastella kriittisesti puhunnan ja toiminnan mahdollistavia rakenteita ja vastaa siten jossain määrin strukturalistisen kooditeorian keskeiseen haasteeseen eli kyvyttömyyteen selittää muutosta. Heiskala katsoo, että dekonstruktiiivinen strategia ei kuitenkaan täysin ratkaise toiminnan käsitteeseen liittyvää ongelmaa käytettäessä strukturalistisista teoriaa yhteiskuntatieteissä. Toiminta ei tule näkyviin esimerkiksi Derridan metafysiikan tasolla liikkuvassa teoriassa. Itse asiassa strukturalismilla ei Heiskalan mukaan ole mitään sanottavaa toiminnasta – usein jopa katsotaan, että strukturalismi dekonstruoi koko käsitteen ja osoittaa siten toiminnan mahdottomaksi. Heiskala näkee uusstrukturalistisessa semiotiikassa ratkaisun siemenen strukturalismille ominaiseen toiminnan ongelmaan. (Heiskala 2000, 139-140.)

4.1.3. Uustrukturalistinen semiotiikka ja vastaus toiminnan ongelmaan

Uustrukturalistinen semiotiikka ottaa Heiskalan mukaan Derridan ja muiden teoreetikkojen esittämän strukturalismin kritiikin vakavasti, ilman että se yhtäältä jäisi ”dekonstruktion vangiksi” tai toisaalta hylkäisi kokonaan Saussuren avaaman näkökulman strukturalismiin. Heiskala käyttää tietoisesti Manfred Frankin keksimää termiä ”uusstrukturalismi”²⁰ termin ”jälkistrukturalismi” sijaan. Tämän hän perustelee sillä, että termi ”jälkistrukturalismi” on harhaanjohtava: jälkistrukturalismi ei tule Saussuren strukturalismin vaan strukturalistisen kooditeorian jälkeen. (Heiskala 2000, 140, 144.)

Strukturalismiin liittyy Heiskalan mukaan ajatus siitä, että syntagmaattiset²¹ suhteet määritellään struktuurin ulkopuolella puhunnan alueeksi ja kielijärjestelmän ulkopuolisiksi siten, että struktuuri koostuu pelkistä pragmaattisista (eli erojen kautta määrittyivistä) suhteista (Heiskala 2000, 133-134, 141). Heiskala pyrkii luomaan laajemman kielellisen rakenteen käsitteen (Heiskala 2000, 141):

”... kuten merkin identiteettiä assosiatiivisissa suhteissa määrittävät kaikki merkkiin assosioituvat poissaolevat merkit, samoin sen identiteettiä määrittävät syntagmaattisesti paitsi ne merkit, joihin se tietyllä hetkellä on reaalisesti ketjuuntunut, myös kaikki ne merkit, joiden kanssa se voisi ketjuuntua muodostaen merkitystä kantavan syntagman. ... [tässä esityksessä] ajatellaan syntagmaattisten suhteiden sisältyvän merkin identiteettiin potentiaalisena ketjuuntumismahdollisuutena ja olevan näin tietyssä ajallisessa struktuurin tilassa läsnä (samassa mielessä kuin Saussure ajatteli assosiatiivisten suhteiden olevan). [Tämä] johtaa struktuurin käsittämiseen huomattavan laajana ja monimutkaisena käsitteellisenä verkostona, joka paradigmaattisten oppositioiden lisäksi sisältää myös toiminnallisia skeemoja.”

²⁰ Ks. Frank, Manfred (1984), *What is Neostructuralism?* Minneapolis: Minneapolis University Press 1989.

²¹ ”Syntagma” muodostuu merkkien joukosta, niiden yhdistelmästä ja niiden muodostamasta kokonaisuudesta. Kirjoitetussa ja puhutussa kielessä virke muodostaa syntagman eli merkityksen kannalta oleellisen kokonaisuuden. Virkkeen sanojen poistaminen tai lausejärjestyksen muuttaminen saattaa muuttaa koko virkkeen merkityksen. (Ks. esim. Fiske 1992.)

Heiskala siis katsoo, että merkin merkitys syntyy merkkien välisten pragmaattisten suhteiden lisäksi myös merkkien välisistä *jo aktualisoituneista* syntagmaattisista suhteista ja lisäksi *mahdollisista* syntagmaattisista suhteista. Tällöin puhunnan ja toiminnan mahdollistava rakenne ei ole koskaan absoluuttisen rajoittava vaan sisältää myös mahdollisuuksia käyttää kieltä toisin ja siten muuttaa merkityksiä *mahdollisten* syntagmaattisten suhteiden kautta. Johtopäätöksenä on, että rakenne sallii myös ”poikkeavan” toimijuuden ja lopulta muutoksen.

Heiskala listaa neljä toimijuuden – tai tekijyyden, kuten Heiskala ilmiötä kutsuu – perustasoa: ensinnäkin tavanvarainen tekijyys, toiseksi sellainen tavanvarainen tekijyys, johon liittyy tietoinen reflektio uskomuksina, kolmanneksi tälle rakentuva ”projektinvarainen” tulevaisuuden suunnittelu, joka tekee rationaalisen valintakäyttäytymisen mahdolliseksi, ja viimeiseksi luova toiminta, kaikkein vaativin toimijuuden muoto, joka kehittää uusia ratkaisuja tavanvaraisen tekemisen, uskomukset ja projektit kriisiin saattavissa tilanteissa. (Heiskala 2000, 120.)

Luova toiminta on keskeinen toimijuuden muoto, kun pyritään rakenteen muuttamiseen, ja siten myös mielenkiintoisin toimijuuden muoto feministisen emansipatorisen projektin kannalta. Luovan toiminnan avulla voidaan muuttaa rakenteita, jotka rajoittavat puhuntaa ja toimintaa ja rakentavat siten erilaisia käytäntöjä ja kulttuureja. Luovaa toimintaa on tutkinut esimerkiksi Julia Kristeva, syntyperältään bulgarialainen ja sittemmin Ranskassa vaikuttanut kielitieteilijä, psykoanalyttikko ja feministi.

4.2. Semioottinen vallankumous

Julia Kristeva on merkittävällä tavalla kehittänyt uusstrukturalistista semiotiikkaa (tai jälkistrukturalistista, mitä käsitettä Kristevan yhteydessä useimmiten käytetään). Kristevan semiotiikassa keskeisiä teemoja ovat marginaalisuus kielessä ja kielellinen vallankumous. Semiotiikkaansa hän yhdistää uusstrukturalistisen kritiikin strukturalistista essentialismia kohtaan.

Kristevan suhde feminismiin nähdään usein ongelmallisena; Kristevan feminismi perustuu naiseuteen marginaalisuutena eikä annettuna olemuksena, mikä on johtanut monenlaisiin tulkintoihin. Tässä tutkielmassa Kristeva nähdään kuitenkin feministisenä ajattelijana, jonka uusstrukturalistista semiotiikkaa voidaan pitää paitsi feministisenä myös emansipatorisena sen vallankumoushakuisuuden takia.

Kristevan uustrukturalistinen semiotiikan tutkimus voidaan jaotella tämän työn kannalta kolmeen keskeiseen osa-alueeseen: pohdintaan siitä, mikä on puhuvan subjektin asema symbolisessa järjestyksessä, mikä on naisen ja feminiinisuuden asema kielessä, ja miten minuus rakentuu toiseuden kautta. Näiden osa-alueiden sisällä keskeisiä teemoja ovat symbolisen ja semioottisen välinen erottelu, symbolisen ja semioottisen välinen suhde ja vuorovaikutus, kielellinen vallankumous ja feminiinisuuden rooli tässä vallankumouksessa sekä identiteetin suhde toiseuteen.

Nämä teemat kytkeytyvät mielenkiintoisella tavalla tässä tutkielmassa esitettyihin kysymyksiin identiteetin rakentumisesta, subjektiuden muotoutumisesta ja erilaisten ilmaisutapojen merkityksestä näissä prosesseissa kansainvälisen politiikan tutkimuksessa.

4.2.1. Puhuva subjekti symbolisessa järjestyksessä

Kieli on Kristevalle kaikkien merkitysjärjestelmien perusta, ja semiotiikan tehtävänä on järjestää ja tulkita näitä merkitysjärjestelmiä. (Kristeva 1970, 9-11.) Kristevalle todellisuuden perusta on siis kielellinen: todellisuus sellaisena kuin se meille näyttääytyy rakentuu erilaisista kieleen perustuvista merkitysrakenteista. Yhteiskunnallisen todellisuuden muuttamiseksi on muutettava kieleen perustuvia merkitysrakenteita. Semiotiikan avulla näitä merkitysrakenteita voidaan tutkia ja muuttaa, ja siten semiotiikasta tulee paitsi tulkinnan myös muutoksen väline.

Kristevan semiotiikassa keskeisiä käsitteitä ovat semioottinen ja symbolinen. Semioottinen viittaa tiedostamattomaan ja on vastakohta järjestyksestä luovalle symboliselle. Symbolinen on sosiaalisen järjestyksen perusta, semioottinen taas ”uhka” sosiaaliselle järjestykselle. Kristeva katsoo merkitysten muodostuvan semioottisen ja symbolisen vuorovaikutuksessa. (Kts. esim. Moi 1985, 177.) Rosi Braidottin tulkinnan mukaan Kristeva tarkoittaa semioottisella esisymbolista hetkeä eli lapsen suhdetta äidin ruumiin kanssa ennen äidin ruumiista erottautumista (Braidotti 1991, 185). Äidin ja lapsen suhde on esikielellinen: ”kieli kirjoittautuu subjektiin” ja subjekti alkaa aktiivisesti käyttää ”merkitsijää” eli kieltä vasta äidin ruumiista erottautumisen jälkeen. Kristeva siis kyseenalaistaa näkemyksen, jonka mukaan kieli kuuluisi erottamattomasti ihmisyyteen ja subjekti määrittäisi kielessä jo ennen syntymäänsä. (Kristeva 1980b, 78.) Kieli tulee osaksi subjektia vasta siirryttäessä symboliseen.

Kristeva katsoo psykoanalyysiin viitaten, että kieltä edeltävässä semioottisessa tilassa ulkopuolinen muodostuu sisältäpäin tapahtuvan mielihyvän ja mielipahan projektion eli itsen ulkopuolelle heijastamisen kautta. Mielihyvän ja mielipahan nimeäminen eli erottaminen toisistaan merkitsee

astumista kieleen eli symboliseen. Kieli erottaa mielihyvän mielipahasta ja sisäpuolen ulkopuolesta samoin kuin muutkin vastakohtat toisistaan. Samalla kieli luo perustan nimeämislle eli ”kielellisten merkkien vaihdolle”. Kieli siis vakiinnuttaa eron ja luo järjestyksen torjumalla ruumiillisen äidin binaarisen logiikan kautta. (Kristeva 1980b, 76, 87.)

Semioottisesta symboliseen siirtyminen merkitsee siis astumista kieleen ja kieleen perustuvaan symboliseen järjestykseen. Kieleen ja järjestykseen siirtymisessä olennaista on vastakohtien erottaminen toisistaan ”binaarista logiikkaa” seuraten: merkit saavat merkityksensä sen kautta, mitä ne *eivät* ole. Näin lapsi erottaa itsensä äidistä, minän toisesta ja sisäisen ulkoisesta. Kielen ”ideologinen ja filosofinen perusta” on autoritaarinen ja sortava (Kristeva 1980a, 24), ja kielen omaksuminen merkitsee siis hierarkkisten vastakkainasettelujen ja niille perustuvien merkitysrakenteiden omaksumista. Nämä merkitysrakenteet taas ohjaavat tulkintojamme todellisuudesta. Toistuessaan nämä tulkinnat vakiintuvat merkitysrakenteiksi, jotka paitsi määrittävät aikaisempia tulkintoja todellisuudesta myös rajoittavat uusia tulkintoja. Siten kieli yhteiskunnallisten suhteiden heijastamisen lisäksi uusintaa vallitsevia yhteiskuntasuhteita.

Kristeva muistuttaakin, että kieli on myös *tuottavaa*; kieli tuottaa puhuvia subjekteja asettamalla rajat sille, mistä voidaan puhua. Puhuva subjekti on siten riippuvainen symbolisesta järjestyksestä. (Kristeva 1970, 12; 1980b, 82.) Kieli itsessään rajoittaa naissubjektin diskursiivisen toiminnan mahdollisuuksia. Kieli sekä heijastaa että toteuttaa yhteiskunnallisia valtarakenteita, sillä se *sisältää* sekä ennen vallinneet että parhaillaan vallitsevat valtasuhteet ja asettaa siten rajat puhujien subjektien toiminnalle, jotka ovat sekä kielen että sen sisältämien valtarakenteiden alamaisia.

Kristevan ajatuksista voi saada sen (strukturealistisen) vaikutelman, että puhuva subjekti on ”kielen vankilassa”. Kristeva kuitenkin muistuttaa, että ”kieli ei kuulu erottamattomasti ihmisyyteen eikä subjekti määriy kieleessä ennen syntymäänsä” vaan vasta astuessaan symboliseen järjestykseen (Kristeva 1980b, 78). ”Semioottinen hetki” ennen symboliseen siirtymistä tarjoaa – ainakin teoriassa – mahdollisuuden muutokseen. Kristeva keskittyy teoretisoimaan sitä, mikä on tuo semioottinen hetki ja miten siitä käsin voidaan toteuttaa kielellisiä ja lopulta yhteiskunnallisia muutoksia. Kristevan ajattelulle on ominaista muutoshakuisuus, jopa ”vallankumouksellisuus”, mikä liittää hänet feministisen emansipaatioajattelun perinteeseen. Kristeva määrittelee tulevaisuuden yhteisölliseksi mutta myös jokaisen yksilön toteuttamaksi (Kristeva 1986, 294) ja siten avoimeksi muutokselle.

Kristevan ajattelu on siis strukturalistista siinä mielessä, että hän katsoo todellisuuden perustuvan jokseenkin vakaille (kielellisille) merkitysrakenteille, jotka rajoittavat subjektin vapautta. Hän kuitenkin väistää strukturalismille ominaisen toiminnan ongelman kiinnittämällä huomion esisymboliseen hetkeen, jolloin subjekti ei ole vielä astunut kieleen ja on siis vapaa *tekemään toisin* (ainakin teoriassa). Paitsi vallankumouksellista Kristevan ajattelu on myös antiessentiaalista – kieli ja kielelliset rakenteet ohjaavat jokaisen subjektin toimintaa mutta eivät määrää niitä absoluuttisesti.

Marginaalisen ja moninaisuuden korostaminen ovat Toril Moin mukaan Kristevan keinot vastustaa kielellisten rakenteiden autoritaarisuutta ja sortavuutta. Kristeva asettaa puhuvan subjektin semiotiikkansa tutkimuskohteeksi, jolloin voidaan hylätä ajatus kielestä yhtenäisenä rakenteena tai järjestelmänä ja alkaa tutkia sitä ”puhuvan subjektin ilmaisemana diskurssina sekä moninaisena merkitysten muodostumisprosessina, joka toteutuu puhuvissa subjekteissa ja heidän välillään”. (kursiivi oma) (Moi 1985, 168-170, 177.) Kielen näkeminen pikemminkin prosessina kuin vakaana ja muuttumattomana järjestelmänä sallii sattumanvaraisuuden ja lopulta muutoksen.

Semiotiikka itsessään merkitsee Kristevalle muutosta ja rajojen rikkomista. Kristeva rikkoo Moin mukaan lingvistiikan, retoriikan ja poetiikan välisiä rajoja luodakseen ”uudenlaisen kentän, joka on *semiotiikka* tai *tekstuaalinen* teoria”. Tekstuaalinen teoria viittaa Moin tulkinnan mukaan siihen, että tutkimuskohteeksi on otettava koko teksti yksittäisten sanojen tai syntaktisten rakenteiden sijaan. On tutkittava tekstin sisältämiä ideologisia ja poliittisia artikulaatioita sekä tekstin suhdetta yhteiskuntaan ja muihin teksteihin. Kristeva on kehittänyt intertekstuaalisuuden käsitteen kuvaamaan tekstien suhdetta muihin teksteihin, tai kuten Moi asian ilmaisee, ”yhden tai useamman merkkijärjestelmän siirtymistä toisiin merkkijärjestelmiin”. (Moi 1985, 171-174.)

Teksti on Kristevalle historiallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen rakennelma, jossa muista teksteistä poimitut lausumat risteytyvät ja yhdistyvät (Kristeva 1970, 12). Olennaista on, että kaikki merkitys on kontekstuaalista, asiayhteyteen sijoittunutta; erillisillä sanoilla tai syntaktisilla rakenteilla ei ole merkitystä ennen kuin ne asetetaan johonkin yhteyteen eli kontekstiin (Moi 1985, 171-174). Teksti ei ole koskaan irrallaan kontekstistaan kuten yhteiskunnallisista valtasuhteista; yhteiskunnalliset valtasuhteet heijastuvat kielessä ja samalla teksti tuottaa ja uusintaa yhteiskunnallisia valtasuhteita. Teksti on aina aktiivinen osa sitä todellisuutta, missä se esiintyy. Tämän huomioiminen on tärkeää pyrittäessä *semioottiseen vallankumoukseen*.

Sanna Rojola tuo intertekstuaalisuuden käsitteeseen vielä yhden näkökulman lisää muistuttaessaan, että tekstin lukija tai tutkija, joka lukee tekstiä, ei koskaan vain lue tekstiä, vaan myös tuottaa sitä ja sen merkityksiä tuomalla tekstiin oman historiansa, omat kokemuksensa sekä oman sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä. Lisäksi lukija tai tutkija yhdistää tekstin mielessään muihin lukemiinsa teksteihin. Näin myös lukija tai tutkija aina kontekstuaalistaa lukemansa. (Rojola 2004, 36.)

4.2.2. Nainen kielessä

Kristevan ”semioottisesta vallankumouksesta” on olemassa erilaisia tulkintoja. Esimerkiksi Braidotti katsoo kielen ja kielellisten merkitysrakenteiden sortavuuden johtuvan ”falloksen vallasta”. Braidottin tulkinnan mukaan maternaalisen voiman ja semioottisen haltuunotto taas vähentäisi falloksen valtaa, kumoaisi dualistisen vastakohtalogiikan ja mahdollistaisi siten yhteiskunnallisten rakenteiden ja subjektiuden vallankumouksen, avaten tien ”aidolle naissubjektiudelle”. (Braidotti 1991, 187).

Kristeva suhtautuu kuitenkin kriittisesti ”maternaalisen voiman” ja ”aidon naissubjektiuden” kaltaisiin käsitteisiin. Hän myös torjuu ajatuksen täysin uuden – feminiinisen – kielen luomisesta vallitsevan järjestyksen horjuttamiseksi (Kristeva 1980b, 82). Moin tulkitsee, että Kristevan mukaan mukaan meidän tulee hyväksyä lähtökohtamme jo sijoitettuina symboliseen järjestykseen, ”joka oli ennen meitä ja josta emme voi paeta”. Ei ole olemassa ”toista tilaa”, josta käsin voisimme puhua; jos haluamme puhua, meidän on puhuttava symbolisen järjestyksen sisällä. (Moi 1985, 186.)

Kieltä ei siis voi muuttaa, mutta sen *käyttötapoja* voi. Moin mukaan on tutkittava kielen käyttötapoja, ”kielellisiä erityisstrategioita, joita eri tilanteissa käytetään”. Kielen käyttötapoja voidaan muuttaa ja niitä voidaan soveltaa esimerkiksi feministisiin tarkoituksiin. Keskeistä on Moin mukaan merkitysten tuotanto ja siihen liittyvä valta järjestää maailmaa ja luoda todellisuutta. Moi tulkinnan mukaan Kristeva ei näe merkitysten tuotantoon liittyvää valtaa absoluuttisena. Vaikka valtaapitävä ryhmä saattaakin hallita tietynä hetkenä merkityksen intertekstuaalista tuotantoa, siitä ei seuraa, että muut olisivat pakotettuja täydelliseen hiljaisuuteen. Me kaikki käytämme samaa kieltä, mutta intressimme eli poliittiset pyrkimyksemme ja valtapyrkimyksemme ovat erilaisia. Moin sanoin ”intressit ’menevät ristiin’ merkeissä” tai ”valtataistelu leikkaa merkeissä”. (Moi 1985, 170, 174-177.) Intressimme ja valtapyrkimyksemme vaikuttavat siis siihen, *miten* kieltä käytämme.

Moin Kristeva-tulkinta painottaa kielen prosessinomaisuutta ja antiessentialisuutta. Kukaan ei voi puhua kielen ulkopuolella, mutta kielen luovalla käytöllä – kielen käyttötapoja muuttamalla –

voidaan kielellisiä merkitysrakenteita sekä niille perustuvia yhteiskunnallisia rakenteita muuttaa. Kieli tulee ymmärtää semioottisena merkitysten muodostumisen kenttänä, jossa on mahdollista luoda erilaisia diskursiivisia tai tekstuaalisia käytäntöjä, eikä yhtenäisenä muuttumattomana ja yksinomaan sortavana järjestelmänä, joka tukahduttaisi muut mahdolliset tavat puhua ja luoda merkityksiä.

Psykoanalytikkona Kristeva korostaa tiedostamattoman merkitystä sosiaalisen maailman rakentumisessa. Semioottinen – tiedostamaton – on vastakohta järjestystä luovalle symboliselle, johon sosiaalinen järjestys perustuu. Semioottinen taas tarjoaa mahdollisuuden kumota symbolinen järjestys. Kristeva katsoo, että naisista voi tulla vallankumouksellisia subjekteja, jos he ottavat haltuun ”semioottisen”. Feminiinisyys, joka on kiinteässä suhteessa semioottiseen, on Kristevalle arvokasta siinä määrin kuin se edustaa mahdollisuutta kumota kulttuurisen järjestyksen symbolinen rakenne. Kristevan sukupuolijattelua hallitseekin hänen semiotiikalleen ominainen kumouksellisuus.

Samalla Kristevan sukupuolijattelu on voimakkaasti antiessentiaalista; hän kieltää standpoint-feministisen ajatuksen kaikkia naisia yhdistävän yhden ja yksittäisen Nais-kokemuksen olemassaolosta. Kristeva epäilee koko sukupuoli-identiteetin merkityksellisyyttä ja hylkää myös ajatuksen feminiinistä kirjoituksesta tai puheesta, joka olisi luonnostaan ominaista naisille. Kristevan mukaan on itse asiassa mieletöntä ”uskoa olevansa nainen”, sillä ”nainen” on se, mitä ei voida esittää; se, mistä ei voida puhua; se, joka jää nimeämisen ulkopuolelle. Kristeva ei tarkoitaakaan ”naisuudella” mitään alkuperäistä olemusta vaan vailla nimeä olevaa ”toista”. (Ks. esim. Kristeva 1974, 20-21; 1980, 73; 1981)

Moi tulkitsee Kristevan näkemyksen naisesta toiseutena niin, että nainen voi olla olemassa vain käänteisesti, kieltäytymällä siitä, mikä on annettua. Naisten marginaalisuudelle ominaisen käänteisyyden haltuunotto taas on keino purkaa autoritaarista ja sortavaa – falloenträistä – kielellistä ja sosiaalista järjestystä. Moin mukaan Kristeva pyrkiikin luomaan teoriaa marginaalisuudesta, toisinajattelusta ja kumouksellisuudesta eikä niinkään feminiinisydestä tai naisuudesta. (Moi 1985, 179-180.) Kristeva ei pyri vain kääntämään dualistiseen vastakohtalogiikkaan perustuvaa hierarkiaa toisinpäin ja siten itse asiassa vahvistamaan sitä, kuten esimerkiksi erityistä naiskokemusta ja sen ”paremmuutta” korostavat standpoint-feministit tekevät. Sen sijaan Kristeva pyrkii purkamaan dualistista ja dikotomista ajattelua korostamalla semioottisen yleisinhimillistä luonnetta.

Feminiinisyyden ei siis merkitse esioidipaalista eikä vallankumouksellista olemusta. (Ks. esim. Kristeva 1977 ja 1980b.) Esioidipaalissa eli semioottisessa ei ole olemassa sukupuolta eikä sukupuolten vastakkaisuutta – semioottinen kyseenalaistaa sukupuolijaon, feminiinisyyden ja maskuliinisuuden, naiseuden ja mieheyden. Feminiinisyydelle ja semioottiselle on kuitenkin yhteistä marginaalisuus. Feminiininen määritellään marginaaliseksi patriarkaatissa samoin kuin semioottinen määritellään marginaaliseksi kielessä; feminiinisyyden on yksinkertaisesti sitä, minkä patriarkaalinen symbolinen järjestys on marginalisoinut. Feminiinisyyttä tulee siis tarkastella *marginaalisuuden ja paikantumisen* eikä olemuksen kautta. (Moi 1985, 181-182.)

Moin mukaan Kristevan ajattelusta syntyy ennen kaikkea feministinen visio yhteiskunnasta, jossa sukupuoli on vapaa *liikkumaan* ja missä biologinen sukupuoli ei enää määritä subjektin asemaa suhteessa valtaan – ja missä siksi koko vallan luonne voi muuttua. (Moi 1985, 188.) Moin tulkinta Kristevan sukupuolikäsityksestä lähestyy mielenkiintoisella tavalla postmodernille feminismille ominaista ajatusta liikkuvasta subjektista, joka hylkää vakaat identiteetit ja subjektipositiot ja pyrkii sen sijaan löytämään yhteyksiä toisiin (ks. liikkuvasta subjektista esim. Braidotti 1994 ja Sylvester 1994).

Feminiinisyyden ei siis liity Kristevan ajattelussa niinkään naisiin tai naiseuteen sinänsä vaan naisten historialliseen asemaan ja rooliin. Tämän historiallisen roolin nojalla Kristeva kutsuu naisia – Braidottin sanoin – ”länsimaisen sosiaalisen järjestyksen symbolisen vallankumouksen toimijoiksi” (Braidotti 1991, 187). Naiset ovat historiallisen roolinsa ja marginaalisuutensa ansiosta keskeisiä toimijoita yhteiskunnallisessa muutoksessa, joka alkaa semioottisen haltuunotosta. Naisten kamppailujen lähtökohtana on kriittinen suhtautuminen kulttuuriseen tuotantoon ja symboliseen. Päämääränä ei kuitenkaan ole niinkään kulttuurisen tuotannon sukupuolistaminen kuin uuden subjektimääritelmän luominen.

Kristevan suhde feminismiin nähdään usein ongelmallisena. Esimerkiksi Moi huomauttaa, että pyrkiessään luomaan teoriaa marginaalisuudesta, toisinajattelusta ja kumouksellisuudesta Kristeva rinnastaa naisten kamppailun mihin tahansa yhteiskunnalliseen kamppailuun (Moi 1985, 179-180). Tällöin on vaarana, kuten Braidotti asian ilmaisee, että ”naiset katoavat uudestaan, ennen kuin he ovat saaneet mahdollisuuden määritellä itse oman subjektuutensa”. Kristevalainen ”postmoderni feministisubjekti” rakentuu kuitenkin moninaisuudelle sekä erilaisuuden ja toiseuden tunnustamiselle sekä muissa että meissä itsessämme eikä niinkään yhden ja eheän naisidentiteetin varaan, joka tulisi pelastaa.

4.2.3. *Toiseus minuudessa*

Minä-identiteetti voi Kristevan mukaan syntyä vain erottautumalla toisesta. Kristeva käyttää käsitettä ”objekti” kuvatessaan suhdetta tähän toiseen. (Ks. esim. Kristeva 1980a.) Objekti viittaa Gerardine Meaneyn tulkinnan mukaan erityisesti äidin ruumiiseen; objekti-kokemus syntyy, kun lapsi ensimmäisen kerran erottautuu äidin ruumiista – kun ”minä” erottautuu ”toisesta”, ja subjekti objektista (Meaney 1993, 192). Kun lapsi erottautuu äidistään, hän ymmärtää ensimmäisen kerran oman erillisyytensä sekä suhteessa äitiin että muihin ihmisiin. Lapsi oppii erottamaan toisistaan sisä- ja ulkopuolen sekä tutun ja tuntemattoman.

Objekti ei ole objekti eikä subjekti vaan jotain niiden väliltä. Objekti merkitsee itsen ja toisen välistä raja-aluetta ja varsinkin tuon rajan toista puolta, jossa ”minua” ei enää ole; objekti edustaa toiseutta ja vierautta sekä identiteetin ulkopuolelta tulevaa vaaraa. Objekti uhkaa tehdä subjektista objektin, vieraan, toisen, muukalaisen. Se on samalla sekä lähellä, jotakin tuttua, että ulkopuolella, jotakin vierasta, joka uhkaa niellä ”minut”, kyseenalaistaen ”minän” erillisyyden ja autonomisuuden. Esimerkkinä objektista Kristeva mainitsee saastan, ei-kielellinen, pois heitetyn ja luotaantyöntävän halun ei-objektin. Saasta viittaa esimerkiksi ruumiin eritteisiin ja kuolleeseen ruumiiseen. Saasta jää symbolisen järjestyksen ulkopuolelle, pakenee yhteiskunnallista rationaalisuutta ja loogista järjestystä. (Kristeva 1980a, 193; 1980b, 9-13, 17; 1980b, 9-11, 80-87.)

Kristeva rinnastaa objektin ”kammon” tunteeseen. ”Kammottava” viittaa *toiseen* – kuolemaan, ruumiiseen, naiseen, vierasmaalaiseen – ja vaikeuteen sijoittaa ”minä itse” suhteessa toiseen: ”Kadotan ääriiviivani muukalaisen edessä, jonka kiellän ja johon samastun yhdellä kertaa. En ole enää eheä... -- Tunnen olevani ’hukassa’, ’häilyvä’, ’hämärä’.” Kammontunteen synnyttää ”yhteentörmäys toisen kanssa, minän samastuminen toiseen, joka loukkaa epävarman minän hataria rajoja”. Kammontunne on aluksi järkytystä ja hämmennystä ja johtaa sitten minän hajoamiseen. ”Kammottava” tuo esiin toiseen kohdistuvan torjunnan ja kyseenalaistaa itsevarman ”minän”, josta tuleekin outo, ”lakkaamatta rakennettavien ja purettavien rajojen ja toiseuksien maa”. (Kristeva 1988, 189-196.)

Marita Husso selittää fyysisen väkivallan uhrissaan aiheuttamaa kauhua ja vierautta Kristevan objekti-käsitteellä. Ihmiselle tutusta objekti-ruumiista tuleekin jotakin, joka ei kuulukaan enää omaan hallintaan ja olekaan osa minua. Oma ruumis muuttuu torjunnan kautta vieraaksi ja vastenmieliseksi identiteettiä hajottavaksi todellisuudeksi, objektiksi. Lopulta objekti kietoo subjektin itseensä hävittäen sen. (Husso 1995, 138-139.) Väkivallan uhrin ruumiillinen kokemus,

kokemus oman ruumiin hallinnan menettämisestä ja omasta ruumiista abjektina johtaa eheän minuuden hajoamiseen.

Abjektille on ominaista ”merkkien arvon heikentyminen merkkeinä ja niiden oman logiikan haurastuminen”, jolloin ”symboli lakkaa olemasta symboli”. Kammottavuuden kokemus viittaa kielen haurauteen tiedostamattoman ”symbolisena suojamuurina”. Abjekti on jotakin ei-kielellistä ja semioottista, jotakin, joka murtaa dualistisen vastakohtalogiikan ja uhkaa siten symbolista järjestystä. (Kristeva 1988, 190, 195)

Kristevan mukaan symbolisen järjestyksen sisäistä rakennetta uhkaa saastuminen todennäköisimmin silloin, kun rakenteen rajat on määritelty jyrkästi. (Kristeva 1980b, 9-11, 80-87.) Esimerkiksi jokin yhteiskunnallinen rakenne tai henkilökohtainen identiteetti on sitä alttiimpi ”saastumiselle” ja siksi puolustautuu sitä tiukemmin ”ulkoista uhkaa” vastaan, mitä tiukemmin rakenteen tai identiteetin rajat on määritelty. Saman voi katsoa koskevan jotakin yhteisöä tai yhteisöllistä identiteettiä, kuten kansallista ryhmää tai kansallista identiteettiä. Nationalismille ominaista on tiukasti määritelty yhteisöllinen tai kansallinen identiteetti, jota pyritään varjelemaan ”saastumiselta” eli ulkopuolelta tulevalta uhalta. Se saasta tai uhka, jolta yhteisön identiteettiä pyritään varjelemaan, tarkoittaa mentaalisisällä tasolla ulkopuolelta tulevia vaikutteita, tai fyysisellä tasolla ulkopuolelta tulevaa ”veren perintöä” tai vääränlaista ”etnisyyttä”.

Fyysisellä tasolla yhteisö saastuu fyysisen koskemattomuuden loukkaamisen ja – vielä pahempaa – fyysisen jatkuvuuden estämisen kautta. Kun naiset synnyttävät ”etnisesti epäpuhtaita”, vääränlaisen etnisyyden tahraamia lapsia, yhteisön rajat hämärtyvät ja yhteisö saastuu. Tällöin koko yhteisön olemassaolo on uhattuna, sillä se ei voi enää selkeästi erottaa itseään ”muista”, ulkopuolisista ”toisista”. Kansallisten yhteisöjen saastuttamista käytetään konkreettisena aseena, kun toiseen kansalliseen ryhmään kuuluvia naisia raiskataan, ja kun tarkoituksena on saattaa heidät raskaaksi ja pakottaa heidät synnyttämään raiskauksessa siitettyjä, ”etnisesti epäpuhtaita” lapsia.

Henkilökohtaiset identiteetit ja sukupuoli-identiteetit perustuvat jossain määrin samanlaiselle poissulkevalle logiikalle kuin yhteisölliset tai kansalliset identiteetit. Henkilökohtaisen identiteetin olemassaolon kannalta on oleellista erottaa minä toisista – samoin kuin yhteisöllisen identiteetin olemassaololle on tärkeää erottaa meidät muista. Sukupuoli-identiteetit taas perustuvat sille, mitä ne *eivät* ole – naiseus sille, mitä naiseus ei ole, ja mieheys sille, mitä mieheys ei ole. Niin minä- kuin sukupuoli-identiteetitkin ovat päteviä niin kauan, kuin niiden rajoja ei kyseenalaisteta.

Identiteetin rakentamiseen saattaa liittyä väkivaltaa niin henkilökohtaisella kuin yhteisölliselläkin tasolla. Väkivalta on keino siirtää toiseus ja toiseuden pelko itsen ulkopuolelle, mikä vahvistaa väkivallan tekijän illuusiota eheästä itse-identiteetistä. Miehen naiseen kohdistamaan väkivaltaan liittyy usein suoranaista ”naisvihaa” – mies pahoinpitelee naista perimmiltään juuri siksi, että nainen on nainen ja edustaa siten miehelle hänen omaa sukupuoli-identiteettiään uhkaavaa toiseutta, naiseutta. *Miessubjekti* kokee *naissubjektin* uhkana ja pyrkii siksi heikentämään sitä väkivallan keinoin.

Naisiin kohdistuvan fyysisen väkivallan voi Husson mukaan nähdä osana vallitsevan – maskuliinisen – symbolisen järjestyksen uusintamista. Naisuus edustaa tällöin väkivallan tekijälle jotain, mikä uhkaa tämän sisäistämää symbolista järjestystä. (Husso 1995, 139.) Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ”tarvitaan” viime kädessä miesvallan ylläpitämiseksi. ”Naiseuden” näkeminen toiseutena ja suoranaisten naisviha konkretisoituu militarismissa, joka perustuu ”mieheyden” äärimmäiselle korostamiselle ja vastaavasti ”naiseuden” kieltämiselle. ”Naisellisia” ominaisuuksia – heikkous, pelokkuus, päättämättömyys, epärationaalisuus ja riippumattomuus – pidetään uhkana sotilaan ”mieheydelle” (ks. esim. Steans 1998 ja Tickner 1992).

Kristevan edustamassa psykoanalyttisessä ajattelussa minä projisoi ulkopuolelleen sen, minkä kokee vaaralliseksi ja vastenmieliseksi omassa itsessään, ja tekee siitä vieraan ja pelottavan. Se, mikä on outoa ja kammottavaa, onkin siis joskus ollut tuttua. ”Kammottava” siirtyy ulkoisesta, johon pelko kiinnittää sen, sisälle tuttuun ja tahraa sen. ”Toinen” onkin minun tiedostamattomani; muukalainen onkin meissä. Kun ihminen pakenee ja vastustaa muukalaista, hän taistelee omaa tiedostamatonta vastaan. Tunnistaa muukalaisuus itsessään on Kristevan mukaan ainoa tapa välttää vainoamista sitä ulkopuolellaan. Kammottavasti outoa ei pidä torjua vaan se pitää hyväksyä; muukalaisia ei tule vainota eikä pyrkiä sulauttamaan, vaan heidät on otettava vastaan tässä ”kammottavassa, joka on yhtä paljon meidän kuin heidän”. (Kristeva 1988, 194-196.)

Kristevan oivallus siis on, että toiseus ja vieraus, joita pidämme ulkopuolelta tulevina uhkina ja joita pyrimme välttämään – on kyse sitten itse-identiteetistä, sukupuoli-identiteetistä tai yhteisöllisestä tai kansallisesta identiteetistä – tulevatkin sisältäpäin ja ovatkin siis meissä itsessämme. Kammottavuus onkin meidän sisällämme eikä ulkopuolellamme, ja pelkomme onkin se, mitä pelkäämme. Emme voita vierauden pelkoa nujertamalla sitä, mikä on vierasta, vaan nujertamalla oman pelkomme, ja näkemällä dualististen erojen sijaan yksittäisyyttä, yhteenkuuluvuutta ja samuutta.

Symbolisen järjestyksen purkamiseksi on Husson mukaan pyrittävä kyseenalaistamaan ajatus eheästä ja poissulkevasta identiteetistä sekä sen perustana olevaa dualistista vastakohtalogiikkaa. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi Husso kehottaa etsimään uudenlaista semioottista, tunteita ja ruumista lähellä olevan diskurssia. (Husso 1995, 138-139.) Tunteet ja ruumiin kokemukset jäävät symbolisen järjestyksen ja kielen ulkopuolelle, semioottisen piiriin, ja ovat siksi avainasemassa semioottisessa vallankumouksessa ja symbolisen järjestelmän muutoksessa.

4.3. Toisin kirjoittaminen

On kehitettävä uusia kielen käyttötapoja, jotta löydetäisiin yhteys semioottiseen. Tässä tutkielmassa keskitytään kirjoittamiseen ilmaisukeinona, jonka avulla voidaan kyseenalaistaa vakiintuneet oletukset ja hierarkkiset vastakkainasettelut sekä purkaa lopulta vallitsevaa järjestystä kansainvälisen politiikan tieteenalalla. Tässä luvussa hahmotetaan toisin kirjoittamisen ja toisin lukemisen metodia kansainvälisen politiikan ”hegemonisten tarinoiden uudelleenkirjoittamiseksi” (de Lauretis 1987), siirtymiseksi tutuista kokemuksista toisiin, vieraisiin kokemuksiin ja lopulta uudenlaisen, vähemmän poissulkevan subjektiuden luomiseksi. Ensin pohditaan naisten roolia semioottisen vallankumouksen subjekteina, sitten lukijan roolia niissä intersubjektiivisissa verkostoissa, joissa merkityksiä tuotetaan, ja lopuksi sitä, mitä toisin kirjoittaminen voi käytännössä tarkoittaa kansainvälisen politiikan tieteenalalla.

4.3.1. Kirjoittaminen naisena, vallankumouksen subjektina

Teresa de Lauretis, italialaissyntyinen feministi sekä kulttuurin ja semiotiikan tutkija, avaa mielenkiintoisen näkökulman toisin kirjoittamiseen semioottisen vallankumouksen välineenä. De Lauretis on mm. tutkinut, miten erilaiset kulttuuriset representaatiot ja erityiset sosiaaliset teknologiat kuten elokuva ja kaunokirjallisuus osallistuvat sosiaalisen subjektin tuottamiseen sekä subjektiuden ja yksityisen kokemuksen kytkemiseen.

De Lauretis vaatii ensinnäkin suhtautumaan kriittisesti kulttuuriseen tuotantoon. De Lauretis kehottaa tavoittelemaan ”kriittistä kulttuurista luentaa, sosiaalisen tekstin ja sosiaalisen subjektin poliittista tulkintaa ja hegemonisten tarinoiden uudelleenkirjoittamista”. Oleellista ei de Lauretiksen mukaan tällöin ole se, mitä kirjoitetaan, vaan *miten* kirjoitetaan. Ei tule ainoastaan etsiä uusia esittämisen objekteja vaan myös kyseenalaistaa perinteiset esittämisen muodot ja keksiä uusia ja luoda siten edellytyksiä uudenlaisen subjektiuden tuottamiselle. (De Lauretis 1987, 113, 119, 132-135.)

Ei siis tule kiinnittää huomiota ainoastaan siihen, *mitä* kirjoitetaan tai mitä esitetään, vaan myös siihen, *miten* kirjoitetaan tai miten esitetään. Kun tätä ajatusta sovelletaan sodissa ja muissa väkivaltaisissa konflikteissa tehtyihin raiskauksiin, voidaan todeta ensinnäkin, että sodissa ja konflikteissa tehdyistä raiskauksista on kirjoitettava. Toiseksi tulee kiinnittää huomiota siihen, *miten* raiskauksista kirjoitetaan. Mikä on ”hegemoninen tarina” raiskauksista ja miten se voidaan kirjoittaa uudelleen? Millaista naissubjektiutta erilaisilla tavoilla kirjoittaa rakennetaan? ”Kyseenalaistamalla perinteisiä esittämisen muotoja ja keksimällä uusia” voidaan tuottaa uudenlaista subjektiutta.

De Lauretiksien mukaan sukupuolta tuotetaan *sukupuoliteknologioissa*, joita ovat esimerkiksi elokuva ja kaunokirjallisuus. Sukupuoliteknologioilla on valta hallita sosiaalisten merkitysten tuotantoa ja luoda siten uusia sukupuolen representaatioita. Teknologian käsite tarkoittaa tällöin ”menettelytapoja, mekanismeja ja tekniikoita”, joiden avulla valta kontrolloi todellisuutta sekä ”sosiaalisten subjektien, käytäntöjen ja tietojen tuotantoa” (de Lauretis 1984, 18, 84). Sukupuoliteknologiat ovat Koivusen tulkinnan mukaan erilaisia diskursseja, joissa tieto-valta suhteet leikkaavat ja jotka luovat kulttuurisia representaatioita sukupuolesta (ks. esim. Koivunen 2000, 97). Kaunokirjallisuus – joka tässä tutkielmassa on kiinnostuksen kohteena – sukupuoliteknologiana on siis diskurssi, joka yhtäältä heijastaa vallitsevia valtasuhteita sekä toisaalta tuottaa ja uusintaa niitä ”representaatioiden kielen” kautta.

Technologies of Gender -teoksessa (1987) de Lauretis tarkastelee fiktiota sukupuoliteknologiana ja tutkii, miten esimerkiksi kaunokirjallisuus tuottaa sukupuolta ja subjektiutta. De Lauretis määrittelee sukupuolen representaation käsitteen kautta: sukupuolen representoiminen eli esittäminen tai ilmentäminen on samalla sen tuottamista eli rakentamista, uusintamista ja vakiinnuttamista. De Lauretis korostaa myös mikrotasolla tapahtuvan, paikallisen vastustuksen merkitystä: ”hegemonisten diskurssien marginaalissa” voidaan tuottaa sukupuoli myös toisin representoimalla se toisin (de Lauretis 1987, 1-3, 18). Sukupuolen eri esittämistavat vaikuttavat siis keskeisesti siihen, miten sukupuoli kulttuurissamme käsitteellistetään. Tällöin muutos esittämistavoissa on kulttuurisen sukupuolikäsityksen ja lopulta koko vallitsevan järjestelmän muuttamisen edellytys.

Samoin käsityksemme subjektiudesta on riippuvainen kulttuurisista subjektiuden esittämisen tavoista; subjektiuden esittäminen on samalla sen tuottamista. Samalla, kun miehet esitetään subjekteina esimerkiksi kansainvälisen politiikan diskursseissa, vahvistetaan miesten subjektiutta

kansainvälisessä politiikassa. Vastaavasti kun naiset esitetään uhreina ja objekteina, vahvistetaan naisten objekti-asemaa ja ei-subjektiutta. Muutos esittämistavoissa on kansainvälisessä politiikassa vallitsevan maskuliinisen subjektikäsitteen muuttamisen edellytys.

De Lauretis on pohtinut erityisesti sitä, miten narratiivisuutta eli kerronnallisuutta voi käyttää esittämisen ehtojen muuttamiseen, jotta toisenlaisen subjektiuden esittäminen ja tuottaminen mahdollistuisivat. De Lauretikselle samastuminen on keskeistä subjektin tuotannossa, ja kerronnallisuus taas keskeinen samastumisen suuntaaja. Siksi on kiinnitettävä huomiota kerronnallisuuden lainalaisuuksiin sekä niiden muuttamiseen. (De Lauretis 1987, 130.) Naiset on siis ensinnäkin esitettävä subjekteina ja toiseksi lukija on pyrittävä saamaan samastumaan naisten kokemuksiin kerronnallisuuden avulla. Tämä pätee myös kansainväliseen politiikkaan: jos halutaan tukea naissubjektiutta kansainvälisessä politiikassa, naiset on ensinnäkin esitettävä subjekteina ja lisäksi on saatava lukija samastumaan naisten kokemuksiin.

Tämän tutkielman kannalta oleellista on perehtyä kerronnallisuuteen vain tekstin sisältämien erilaisten *positioiden* osalta. Kerronnallisuuden konventioiden mukaan kertomuksella on aina *kertoja*. Kertojaa ei tule kuitenkaan sekoittaa kertomuksen *kirjoittajaan*. Kertoja voi olla joko kolmannessa persoonassa tai ensimmäisessä persoonassa. Kun kertoja on kolmannessa persoonassa oleva "hän", tarinalle ulkopuolinen ääni näkee, kuvaa ja analysoi tarinan henkilöt ja tapahtumat. Ensimmäisessä persoonassa oleva "minä" taas on yksi tarinan henkilöistä. Kertomuksella voi olla myös *fiktiivinen lukija*, joka tulee erottaa tarinan tosiasiallisesta, fyysisestä lukijasta. Lukijan läsnäolo tekstissä voi konkretisoitua persoonapronominien muodossa ("sinä", "te" tai "me"), mutta toisinaan lukijaa on vaikea tunnistaa, tai se on kokonaan poissaoleva tekstissä. (Ks. esim. Jacob 2000, 60-61.)

Feministiselle kirjallisuudentutkimukselle on ominaista pyrkimys tunnistaa tekstin sisältämien *positioiden* sukupuolittuneisuus. Tämä on tärkeää, sillä niin lukijan kuin katsojankin *positiot* ovat keskeisiä subjektiuden tuottamisessa. De Lauretis liittää *katsojan* käsitteen kautta elokuvan sukupuoliteknologiana subjektiuden tuottamiseen. Ajatusta voi soveltaa siten, että kaunokirjallisuutta tarkastellaan subjektiutta tuottavana sukupuoliteknologiana *lukijan* käsitteen kautta. Katsojan tai vastaavasti lukijan *positio* on aina sukupuolittunut. Esimerkiksi elokuvassa katse on usein miehinen, ja siten katsoja katsoo elokuvaa välttämättä miehenä sukupuolestaan huolimatta. (De Lauretis 1987, 113, 115, 123, 141.) Samoin kirjoitetuissa teksteissä lukijan *positio* on usein miehinen, ja lukija lukee tekstiä tällöin välttämättä miehenä.

Ajatusta sukupuolittuneista lukijapositioista voidaan soveltaa myös kansainvälisen politiikan teksteihin; niiden tarjoama lukijapositio on useimmiten miehinen, jolloin lukija lukee tekstiä miehenä, oli lukija sitten mies tai nainen. Kyse ei olekaan ainoastaan siitä, että naisten tulisi kirjoittaa kansainvälisestä politiikasta. Naiset ovat kirjoittaneet kertomuksia jo vuosisatojen ajan, mutta kuten de Lauretis huomauttaa, heillä ei ole ollut auktoriteettia kirjoittajina; naiset eivät ole voineet puhua eikä heitä ole kuunneltu diskurssin *subjekteina* (De Lauretis 1987, 109, 113). Naiset ovat myös kirjoittaneet kansainvälisestä politiikasta, joskin vähemmän kuin miehet. Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä tuonut naisten kokemuksia esille tai tukenut naisten subjektiutta kansainvälisessä politiikassa. Naiset ovat toistaneet miehistä kerrontaa ja siten vahvistaneet miesvaltaa.

De Lauretis tosin myöntää, että on ongelmallista tavoitella auktoriteettia, vaikkakin naisellista auktoriteettia, niin kauan kuin se käsitteenä perustuu patriarkaalisille ja poissulkeville käytännöille. Naisellisen auktoriteetin sijaan tuleekin de Lauretiksen mukaan tavoitella feminismille ominaista ”kriittistä kulttuurin luentaa, sosiaalisen tekstin ja sosiaalisen subjektin poliittista tulkintaa ja hegemonisten tarinoiden uudelleen kirjoittamista”. (De Lauretis 1987, 109, 113.) Naisten ei siis tule pyrkiä korvaamaan miesvaltaa naisvallalla kansainvälisen politiikan tutkimuksessa, mihin standpoint-feministinen ajattelu saattaa johtaa, vaan pyrkiä kriittisyyteen kaikkia valtarakennelmia kohtaan ja löytää uusia positioita, jotka ovat vapaita yhtä lailla naisille kuin miehillekin, sekä uusia kirjoittamisen ja ilmaisemisen tapoja.

De Lauretiksen mukaan on kirjoitettava naiselle ja tavoitettava lukija naisena – oli lukija sitten mies tai nainen. Oleellista on tuoda naisten kokemus diskursiiviseen tietoisuuteen. Tätä de Lauretis kutsuu feministiseksi kirjoittamiseksi ja feministiseksi lukemiseksi. (De Lauretis 1987, 114, 135.) Siinä missä *naisena kirjoittaminen* merkitsee Kristevalle marginaalista käsin kirjoittamista, de Lauretiksellä *naisena lukeminen* tai *feministinen lukeminen* merkitsee ”kriittistä kulttuurin luentaa” ja ”sosiaalisen tekstin ja sosiaalisen subjektin poliittista tulkintaa” ja *naisena kirjoittaminen* tai *feministinen kirjoittaminen* ”hegemonisten tarinoiden uudelleen kirjoittamista”. Sekä de Lauretis että Kristeva siis kieltävät essentialistisen naiseuden ja painottavat sen sijaan marginaalista ja kriittisyyttä muutoksen lähtökohtana. Naiseus merkitsee historiallista marginaalisuutta ja siitä kumpuavaa kriittisyyttä, ei myötäsyttyistä olemusta.

Feministisen kaunokirjallisuuden ei De Lauretiksen tule asettaa lukijaansa Nais-lukijan rooliin vaan tarjota lukijalle paikan, jota lukija ei ehkä tunne, mutta johon hän voi tutustua ja jota hän voi yrittää ymmärtää. Sen sijaan, että pyrittäisiin kirjoittamaan Naisena tai Naiselle, on pyrittävä kirjoittamaan

marginaalista käsin, marginaalisesta kokemuksesta, ja tavoittaa lukijassa oleva *toiseus*, oli lukija sitten mies tai nainen. De Lauretis vaatii lisäksi, että feministisen lukemisen ja kirjoittamisen tulee perustua naisten välisten erojen tunnustamiselle. (de Lauretis 1987, 114, 136, 142.)

Kirjoittaminen naisena ja vallankumouksen subjektina ei siis merkitse kirjoittamista biologisena naisena vaan kirjoittamista marginaalista käsin. Se merkitsee myös kriittisyyden ja herkkyyden säilyttämistä tekstin kontekstia ja tekstin sisältämiä valtasuhteita kohtaan. Kielen ”erityisstrategioiden” ja feministisen kirjoittamisen tai lukemisen tavoitteena on ”toisin kirjoittaminen”, lukijan tavoittaminen ”toisena” sekä ”toisin lukeminen”. Tavoitteena on antaa tilaa ”toiseudelle minussa”, purkaa minun ja toisen, meidän ja heidän, ja naisten ja miesten välisiä – ja naisten keskinäisiä – sekä lopulta eri kansakuntien välisiä erotteluja ja vastakkainasetteluja.

4.3.2. Eläytyvä lukija intersubjektiivisessä verkostossa

Tutkielman luvussa 1.3. hahmoteltiin ”liikkuvaa subjektia” postmodernin feminismin ja erityisesti Teresa de Lauretiksen, Rosi Braidottin ja Christine Sylvesterin ajattelun pohjalta. Postmodernin feministissubjektin todettiin syntyvän standpoint-feminismin ja feministisen postmodernismin rajapinnalla, kieltäen sukupuoliessentialismin ja kiinnitäytymisen yhteen identiteettiin mutta korostaen samalla subjektin ja tiedon ruumiillisuutta ja paikantuneisuutta. Liikkuvuuden lisäksi postmodernille feministissubjektille todettiin olevan ominaista yhteyksien etsiminen.

De Lauretis luo teorian *eksentrisestä subjektista*, joka tarkastelee kriittisesti itseään, hylkää turvalliset positiot – fyysisesti, emotionaalisesti, kielellisesti ja epistemologisesti – ja paikantuu uudelleen. Paikantuessaan uudelleen eksentrisen subjektin siirtyy kohti tuntematonta, *toista*. (De Lauretis 1988, 44.) Braidotti taas kehittää *nomadisen naisfeministissubjektin* purkamaan itsen ja toisen välistä erottelua. Nomadinen naisfeministissubjektin ei puhu naisena vaan *ikään kuin* naisena, mikä synnyttää ”välitiloja” subjektien välille. Keskeistä välitilassa on toisen läsnäolo ja yhteyden luominen toiseen oman subjektin uudelleen määrittelemiseksi. Välitila luo subjektien välille diskursiivisen tilan, jossa naisfeministissubjektin voi puhua. (Braidotti 1994, 7, 202.)

Sylvester taas käyttää *homesteading*-käsitettä kyseenalaistaessaan perinteiset subjektipositiot ja niiden pysyvyyden. Homesteading-käsitteen avulla Sylvester pyrkii tekemään subjekteista ”kodittomia” ja liikkuvia. ”Kodittomat” ja liikkuvat subjektit kieltäytyvät kiinnittymästä pysyvästi yhteen paikkaan ja identiteettiin, mikä poissulkevien identiteettien purkamisen edellytys ja subjektien välisen vuorovaikutuksen ennakkoehto: vain kodittomat ja liikkuvat subjektit kykenevät

keskinäiselle kunnioitukselle perustuvaan empaattiseen yhteistyöhön Erilaisuuden ja Toisten kanssa. Empaattinen yhteistyö postmodernin feminismin metodina on Sylvesterin mukaan jatkuvaa toisten ”elettyä materiaalista todellisuutta” koskevien tarinoiden kuuntelemista ja tunnustamista sekä keskustelua ja neuvottelua tiedosta. Empaattisuus merkitsee Sylvesterille kykyä ja halua osallistua toisen ajatuksiin ja tunteisiin, eläytyä ja arvostaa toisen kokemusta. (Sylvester 1994, 2-3, 14, 59, 62, 96, 166, 213, 215.)

Tieto-opillisena positiona kansainvälisen politiikan tieteenalalla subjektin liikkuvuus mahdollistaa poissulkevien ja toiseutta tuottavien käytäntöjen purkamisen sekä niiden ”asuinkelvottomien sosiaalisen elämän alueiden tutkimisen”, jotka ovat ”tiivisti asuttuja, mutta joiden asukkailla ei ole subjektin asemaa” (Butler 1993). Empaattinen yhteistyö mahdollistaa siten myös kansainvälisen politiikan sukupuolittuneiden subjektipositioiden kyseenalaistamisen (Sylvester 1994, 213) ja on siis keskeinen edellytys uudenlaisen (nais)subjektiuden luomiselle kansainvälisessä politiikassa.

Subjektin liikkuvuuteen liittyy kuitenkin kaksi ongelmaa. Ensimmäinen on liikkuvuuden ja paikantumisen välinen ristiriita. Suvi Ronkainen painottaa, että kaikki tieto on paikantunutta, mutta huomauttaa, että silti on mahdollista vaihtaa paikkoja ja paikantua toisin. Ronkainen määrittelee toisin paikantumisen asettumiseksi toiseen positioon, viivähtämiseksi toiseudessa, asennoitumiseksi toisin ja toisena; ei riitä, että vain kuvitellaan, millaisena todellisuus näyttäytyy jostakin toisesta sosiaalisesta paikasta katsottuna. Jos haluaa tulla paremmaksi tietäjäksi, on tiedostettava oman tietämisensä rajoitukset ja uskallettava ylittää ne, paikantua toisin ja toisena. (Ronkainen 2000, 176, 178, 182.)

Toinen ongelma on, että missään ei sanota suoraan, mitä eksentrisyys, nomadisuus ja ”homesteading” tarkoittavat käytännössä. Konkreettisimmat viittaukset kertovat vain sen, että subjektin liikkuvuus merkitsee yhteyksien etsimistä, uudelleen paikantumista toisin ja toisena, puhumista ”ikään kuin”, puhumista välitilassa, empaattista yhteistyötä Erilaisuuden ja Toisten kanssa, toisten ”elettyä materiaalista todellisuutta” koskevien tarinoiden kuuntelemista ja tunnustamista, osallistumista toisen ajatuksiin ja tunteisiin, eläytymistä, toisen kokemuksen arvostamista, keskustelemista ja neuvottelemista.

De Lauretis ilmaisee konkreettisimmin sen, mitä uudenlaisen subjektiuden tuottaminen käytännössä vaatii: ensinnäkin kriittistä kulttuurin luentaa, sosiaalisen tekstin ja sosiaalisen subjektin poliittista tulkintaa ja toiseksi hegemonisten tarinoiden uudelleenkirjoittamista, perinteisten esittämisten tapojen kyseenalaistamista ja uusien keksimistä. Näin de Lauretis määrittelee *feministisen*

lukemisen ja kirjoittamisen (ks. luke 4.3.1.). Päämääränä tulee olla naisten nostaminen subjekteiksi kerronnallisuuden keinoin tekemällä naisista samastumisen kohteita. On kuitenkin muistettava, että de Lauretis ei viittaa naiseen biologisena olentona, jonka tulisi tavoitella miehille perinteisesti kuulunutta auktoriteettia, vaan naisena olemiseen marginaalisuutena ja toiseutena. (Ks. de Lauretis 1987.)

Sanna Rojola hahmottelee ”feministinä lukemisen” metodia konkreettisemmalla tasolla. Rojolan mukaan ”feministiselle lukemiselle” on ominaista ”vastustava lukeminen”. Vastustava lukeminen tarkoittaa ”institutionaalisten lukutapojen vastustusta”. Institutionaaliset lukutavat taas viittaavat siihen, että lukemisen tavat ovat kulttuurisesti rakentuneita ja vakiintuneita. On kysyttävä, mitä ovat ne erilaiset positiot, joihin lukija voi asettua tekstiä lukiessaan. Miten nämä positiot on rakennettu? Onko tekstissä itsessään erilaisia subjektipositioita? Voiko lukija kieltäytyä ottamasta joitakin subjektipositioita, joita hänelle tarjotaan? (Rojola 2004, 39, 40.)

On esitetty käsityksiä, että tekstissä ei olisi mitään ennalta määrättyjä merkityksiä, vaan lukija loisi itse tekstiin sen merkitykset ja olisi siten itse tekstin tekijä. Rojolan mielestä väite on yhtä yksinkertaistava kuin ajatus, että kirjoittaja yksin tekisi tekstin. Hänen mukaansa teksti itsessään ehdottaa lukupaikkoja, jotka näyttävät luonnollisemmilta kuin toiset: ”Nämä tekstien tuottamat lukupaikat ovat historiallisia ja sukupuolitettuja. -- Tekstit saattavat ’valita’ lukijansa iän, yhteiskuntaluokan, koulutuksen, etnisyyden, rodun ja sukupuolen mukaan.” Rojola kuitenkin muistuttaa, että lukija voi myös kieltäytyä tekstin tarjoamasta lukijapaikasta. Teksti sisältää monia samanaikaisia lukijapaikkoja ja monia samanaikaisia valtasuhteita. Juuri ”lukupaikkojen monimutkaisista valtasuhteista ja niiden tiedostamisesta rakentuu lukemisen feministinen politiikka”. (Rojola 2004, 39-41.) Lukupaikkojen kyseenalaistaminen ja vaihtaminen on yksi tapa kieltäytyä annetuista positioista ja liikkua kokemuksesta toiseen.

Subjektin liikkuvuus, käytetään siitä sitten käsitettä eksentrisyys, nomadisuus tai ”homesteading”, merkitsee siis kykyä liikkua kokemuksista toisiin kokemuksiin ja kuunnella erilaisia kokemuksia. Subjektin liikkuvuus kyseenalaistaa poissulkevat käytännöt kuten kansainvälisen politiikan sukupuolituneet subjektipositiot ja mahdollistaa siten uudenlaisten subjektiuden muotojen visioimisen. Braidottin mukaan liikkuminen on moniäänistä ja monikielistä; se on *erilaisten puhetapojen välisten rajojen ylittämistä* (Braidotti 1994, 37). Seuraavaksi pohditaan, voisiko faktan ja fiktion välisen rajan kyseenalaistaminen ja fiktion käyttö kansainvälisen politiikan tutkimuksessa merkitä kansainvälisen politiikan perinteisten esittämistapojen kyseenalaistamista ja muodostaa feministisen kirjoittamisen ja lukemisen metodin.

4.3.3. Fiktio kansainvälisessä politiikassa

Phillip Darby kirjoittaa fiktion käytöstä kansainvälisen politiikan tieteenalalla kirjassaan *The Fiction of Imperialism: reading between international relations and postcolonialism* (1998). Darby keskittyy kirjassaan lähinnä etelän ja pohjoisen välisiin suhteisiin sekä kolonialismin perinnön selvittämiseen. Hänen ajatuksia voidaan myös tässä tutkimuksessa, jossa kansainvälisiä suhteita tarkastellaan feministisen kritiikin näkökulmasta, sillä Darbyn kolonialismikritiikille ja feministiselle kritiikille on yhteistä kansainvälisessä politiikassa vallitsevien ajattelutapojen ja valta-asetelmien kritisoiminen, vaihtoehtojen etsiminen ja marginalisoitujen ryhmien (entisten siirtomaiden asukkaiden – naisten) kokemusten esiintuominen kansainvälisessä politiikassa.

Darby pyrkii feministitutkijoiden tavoin määrittelemään kansainvälisen politiikan tieteenalan laajemmin kuin se on perinteisesti realistisessa ajattelussa määritelty. Darby kritisoi realistista ajattelua ensinnäkin siitä, että se torjuu kansainvälisessä politiikassa ilmenevän irrationaalisuuden ja satunnaisuuden, kieltää tunteiden ja niiden tutkimisen merkityksen, eikä huomioi kysymyksiä identiteetin muodostumisesta tai tiedostamattoman suhteesta tiedostettuun ja sosiaaliseen todellisuuteen. (Darby 1998, 13.) Kristevan käsitteitä käyttäen voidaan sanoa kansainvälisen politiikan pysyttäytyvän tiukasti *symbolisessa*. *Semioottisen* – tunteiden ja tiedostamattoman – ei ole perinteisesti katsottu olevan relevantti tutkimuskohde. Samalla esimerkiksi nationalismin ja nationalistisen väkivallan kannalta keskeisten, tunteisiin ja tiedostamattomaan liittyvien identiteettikysymysten tutkiminen on ollut toissijaista.

Tickner huomauttaa, että realistiselle ajattelulle ominainen suvereenien valtioiden oletettuun rationaalisuuteen perustuva vallan tasapaino -teoria ei pysty selittämään esimerkiksi miesten – irrationaalista – halua lähteä sotaan uhraamaan itsensä sekä puolustamaan valtiota tai (kansallista) yhteisöä. Uhrautumisen halun herättämiseksi ja mobilisoimiseksi tarvitaan kansakuntaa yhdistävä nationalistinen ideologia. (Tickner 1992, 42-43, 138.) Nationalismi pakenee rationaalisia selityksiä ja perustuu viime kädessä tunteisiin, tiedostamattomaan, semioottiseen.

Kansainvälisen politiikan tieteenala taas on Darbyn sanoin ”depersonalisoitu”: kansainvälisen politiikan tutkimuksessa ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota henkilökohtaiseen ja kokemukselliseen, eikä *ihmisiä* ei ole nähty osana kansainvälistä politiikkaa. Tutkimus on keskittynyt yksinomaan valtioihin ja valtioiden vallankäyttöön. (Darby 1998, 13.) Tällöin on kuitenkin unohtunut, että valtiot ovat loppujen lopuksi inhimillisiä ja sosiaalisia rakennelmia, joiden

olemassaolo perustuu viime kädessä inhimillisille tunteille – pelon tunteelle, turvallisuuden tarpeelle ja tarpeelle erottaa meidät ”muista” sekä suojella meitä ”muilta”.

Myöskään kulttuuria ei ole perinteisesti pidetty tutkimisen arvoisena asiana kansainvälisessä politiikassa, vaan se on lähinnä liitetty ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin. Darby kuitenkin vaatii näkemään kulttuurin arvokkaana tutkimuskohteena viitaten kulttuurin kansainvälispoliittiseen merkitykseen: kulttuuri ei ainoastaan vaikuta valtioiden toimintaan vaan synnyttää suoraan sosiaalista muutosta sekä toisaalta vastustusta sosiaalista muutosta kohtaan (Darby 1998, 11-13). Kulttuuri heijastuu merkityksentuotannossa, ja toisaalta merkityksentuotanto myös vahvistaa vallitsevaa kulttuuria. Esimerkiksi patriarkaalinen kulttuuri tuottaa patriarkaalisia merkityksiä, jotka taas vahvistavat patriarkaalista kulttuuria. Toisaalta on muistettava, että siinä missä Kristevan mukaan ”kieli ei kuulu erottamattomasti ihmisyyteen eikä subjekti määriy kielellä ennen syntymäänsä” vaan vasta astuessaan symboliseen järjestykseen (Kristeva 1980b, 78; 1986, 294), myöskään kulttuuri ei ole ennalta annettu vaan sosiaalisesti rakennettu ja siksi muutettavissa.

Kansainvälisen politiikan tutkimuksen keskittyminen yksinomaan ”muodollisesti poliittiseen” johtaa Darbyn mukaan puutteellisen tiedon saantiin ja erilaisten näkökohtien hylkäämisen sekä estää lopulta näkemästä muutoksen mahdollisuutta. ”Muodollisesti poliittinen” kattaa vain valtiot sekä niiden intressit ja toiminnan jättäen esimerkiksi identiteettiin, arvoihin, tunteisiin ja turvattomuuteen liittyvät näkökohdat huomiotta. (Darby 1998, 15, 16) Kun ”poliittinen” nähdään laajemmin kuin valtioihin liittyvänä ilmiönä, ja tunnustetaan, että valtioiden toiminnan ja koko olemassaolon taustalla ovat itse asiassa inhimilliset tunteet ja se, mitä kutsutaan tiedostamattomaksi, on tunnustettava myös se, että tunteet ja tiedostamaton – semioottinen – ovat olennainen osa kansainvälistä politiikkaa, ja siksi myös olennainen tutkimuskohde kansainvälisen politiikan tieteenalalla.

Kansainväliselle politiikalle ominainen depersonalisaatio johtaa Darbyn mukaan pahimmillaan siihen, että valtion toiminnan inhimillisiin seurauksiin ei kiinnitetä huomiota. Darby ottaa esimerkiksi sodan. Kansainvälisen politiikan tutkimuksessa sotaa tarkastellaan perinteisesti pikemminkin rakenteellisena ilmiönä kuin inhimillisenä tragediana; ihmisten läsnäoloa sodassa tuskin huomataan kansainvälisen politiikan perinteisessä tutkimuksessa. Vain poliittisten johtajien toimintaan kiinnitetään huomiota yksilötasolla. (Darby 1998, 43-44.) Monet feministitutkijat taas tarkastelevat henkilökohtaisen kokemuksen tärkeyttä tiedon lähteenä. Esimerkiksi Marja Kaskisaaren mukaan henkilökohtaisen ja kokemuksellisen ottaminen tutkimuksen lähtökohdaksi merkitsee tutkimuskohteiden nostamista ”oman elämänsä subjekteiksi”. (Kaskisaari 1995, 16-17.)

Darbyn mukaan fiktio voi laajentaa ymmärrystämme poliittisuudesta sen henkilökohtaisen suuntautuneisuuden vuoksi. Fiktio herättää kiinnostusta ja tunteita enemmän kuin "tieteellinen" teksti, joka pyrkii – objektiivisuuden nimissä – etääntymään kohteestaan. Fiktio esittää asian yksilön tai ryhmän subjektiivisesta näkökulmasta, jolloin lukijan on helpompi samastua ja osallistua. Fiktio lisää lukijan ymmärrystä ja kykyä ajatella eri tavalla. Fiktio vapauttaa meidät oman olemisemme rajoista ja tuo meidät – toisen – subjektiivisen kokemuksen äärelle. Fiktio voi myös merkittävällä tavalla korjata kansainvälisen politiikan tutkimusta kiinnittämällä huomiota tavallisten ihmisten arkeen ja elämään. Fiktio tuo esille ongelman erityisyyden esittämällä sen ongelmana yksittäisen ihmisen elämässä ja luo samalla yhteyksiä yksityisen ja poliittisen sekä yksilön ja kokonaisuuden välille. (Darby 1998, 28-29, 34, 38, 43-44, 50.) Fiktio tuo esiin ja samalla politisoi yksityisen kokemuksen; fiktio tekee yksityisestä kokemuksesta osan kansainvälistä politiikkaa.

Darby kiinnittää huomiota myös siihen, miten fiktiiviset kertomukset kiinnittävät huomion yksilön kokemuksiin ”kulttuurisen vaihdon ristitulessa” ja ”erilaisuuksien välisiin neuvotteluihin”. Siten fiktiiviset tekstit voivat myös lisätä ymmärrystä siitä, miten identiteettejä yhtäältä rakennetaan ja toisaalta puretaan kulttuurien välisessä kanssakäymisessä. Fiktion avulla voidaankin purkaa nationalismia ja nationalismiin liittyviä väkivaltaisia käytäntöjä. (Darby 1998, 28-29, 34, 38, 44, 48-50.)

Fiktio tarjoaa erilaisen tavan – tai erilaisia tapoja – kertoa ja kirjoittaa, ja mahdollistaa siten muutoksen kansainvälisen politiikan diskurssiivisissa käytännöissä. Fiktiiviset tekstit kerrotaan ensinnäkin usein yksilön näkökulmasta anonyymien tai passiivisen näkökulman sijaan, mikä helpottaa lukijan samastumista kerrottuihin kokemuksiin. Toiseksi fiktion avulla on helpompi kertoa kokemuksista, joista on muuten vaikea tai mahdoton kertoa. Rojolan sanoin fiktio antaa vapauksia, koska sen ei edes oleteta olevan ”totta”; fiktio antaa mahdollisuuden esittää asioita, joita ei voi ilmaista muutoin, tai joita kulttuurissa ei kenties tunnusteta tai tunnisteta (ks. esim. Rojola 2004, 34). Oleellista on, että fiktion keinoin on helpompi siirtyä kokemuksesta toiseen, viivähtää hetki toiseudessa. Fiktio voi siis toimia ”nomadisen matkailun” tai ”empaattisen yhteistyön” välineenä.

Perinteisesti fakta ja fiktio erotellaan jyrkästi toisistaan kansainvälisen politiikan tutkimuksessa. Erotteli on kuitenkin tullut yhä vaikeammaksi, kun kielen rooli pelkkänä todellisuutta heijastavana ja neutraalina tiedon välityksen välineenä on kyseenalaistunut kansainvälisen politiikan

tutkimuksessa ja läntisessä tiedemaailmassa yleensäkin. Darby kyseenalaistaa fiktion erottamisen ei-fiktiosta lisäksi kahdella perusteella. Ensinnäkään ei ole olemassa erillistä todellisuutta, joka voitaisiin jotenkin löytää ja josta voitaisiin saada ”totta” tietoa eli faktatietoa, ja josta voitaisiin sitten kirjoittaa ”faktatekstiä”, sillä todellisuus on inhimillinen rakennelma – ei sattumanvarainen mutta ei myöskään inhimillisen tietoisuuden ulkopuolelta määrätty. (Darby 1998, 19-21.)

Toiseksi tekstit eivät ole koskaan tyylipuhtaita lajinsa edustajia vaan erilaisten konventioiden sekoituksia. Tämä johtaa siihen, että ei-fiktiota ei voi koskaan täysin luotettavasti erottaa fiktiosta, eikä jonkin esitetyn asian voi siten koskaan tietää olevan todella tosi. Varsinkin historian kirjoitusten kohdalla on aiheellista lisäksi kysyä, kumpi loppujen lopuksi on tärkeämpää, ”oikea” historiallinen totuus vai kerronnallinen totuus eli kertomisen konventioiden puitteissa hyväksyttävä totuus. Menneisyyden ”todellinen” tavoittaminen saattaa itse asiassa olla vähemmän tärkeää kuin hyväksyttävän kertomuksen kertominen menneisyydestä. (Darby 1998, 22-23.) Tämä koskee myös kirjoituksia kansallisesta historiasta, josta tulee osa kansallista muistia ja identiteettiä sekä mahdollisesti nationalistista ideologiaa.

Monet feministisen kirjallisuudentutkimuksen edustajat katsovat, että kaunokirjallisia ja ei-kaunokirjallisia tekstejä voidaan tutkia samoilla metodeilla. He pitävät ”kaunokirjallisten” tekstien erottamista ”muista” teksteistä ylipäätään mielivaltaisena, koska kaunokirjallisuudelle ominaisten piirteiden on todettu esiintyvän yleisesti myös ei-kaunokirjallisissa teksteissä. (Ks. esim. Rojola 2004, 33.) Darbyn mukaan keskeinen fiktiota ja ei-fiktiota yhdistävä tekijä on narratiivisuus eli kerronnallisuus. Narratiivi eli kertomus muokkaa *kaikkien* tekstin sisältöä: se ohjaa sitä, mitä aineista käytetään, miten sitä käytetään ja mitä korostetaan. Kertomus siis ohjaa myös sitä, mitä aineistoa ei käytetä, mikä suljetaan ulkopuolelle ja mikä esitetään vähemmän tärkeänä. Kertomusten rakentumisesta, rakennetta, aineiston valikoitumisesta ja siten tarinan aineellista sisältöä taas ohjaavat tietyt kertomusten konventiot. Konventiot ovat muodostuneet ihmisten tarpeesta nähdä asiat yhdenmukaisina, tiettyjen jatkuvuuden sääntöjen määrääminä. Lopullinen tulos, itse kertomus tai teksti, on Darbyn mukaan diskurssi siitä, millaiseksi me maailman kuvittelemme. (Darby 1998, 21-22.) Nämä diskurssit paitsi heijastavat myös tuottavat todellisuutta.

De Lauretis kiinnittää huomiota siihen, miten kerronnallisuus tuottaa subjekteja. Hänen mukaansa narratiivisuus on keskeinen samastumisen suuntaaja ja siten keskeisessä asemassa subjektien tuotannossa. De Lauretiksen mukaan on tärkeää *esittää naiset subjekteina*, jolloin lukijan on helpompi samastua naisten kokemuksiin. (De Lauretis 1987, 130.) Tämä pätee sekä faktateksteihin

että fiktiivisiinkin teksteihin. Myös kansainvälisessä politiikassa naissubjektin tuottaminen edellyttää, että naiset esitetään subjekteina kansainvälisen politiikan diskursseissa.

Darbyn mukaan ero fiktiivisten ja faktatekstien tekstien välillä on näennäinen myös siksi, että kaikki tekstit perustuvat aineiston valintaan enemmän tai vähemmän subjektiivisesti valittujen kriteerien perusteella. Aineiston valinnalla on erityisen suuri merkitys kansainvälisen politiikan tieteenalalla, jossa on vähemmän ennalta määrättyjä faktoja. Darby kuvailee kansainvälistä politiikkaa tapana ”kuvailla sitä, miten havaitsemme tiettyjä ylikansallisia ilmiöitä, tieteellisten traditioiden ja aikoinaan yleisesti hyväksytyjen kansainvälistä elämää säätelevien konventioiden ohjaamina”²². Loppujen lopuksi, kansainvälinen politiikka *on* fiktiota. (Darby 1998, 34-36.) Samoin realistisen maailman kuvaus on vain yksi versio tai kertomus todellisuudesta, eli tietynlainen, tiettyihin lähteisiin perustuva ja osittainen näkemys siitä, minkälainen maailma on. Yleisesti hyväksyttävien kerronnan konventioiden noudattaminen luo vaikutelman totuudenmukaisuudesta ja todellisuuden kaltaisuudesta.

Aineiston valinnan merkitys näkyy hyvin siinä, miten kansainvälisessä politiikassa on käsitelty sotaraiskauksia – niitä ei juuri ole käsitelty. Tai niitä on käsitelty sodan tai konfliktin lähes välttämättömänä sivutuotteena. Kansainvälisen politiikan diskurssi ei siis esitä ”totuutta” kansainvälisestä politiikasta, vaan kertoo valikoituun aineistoon perustuvan, osittaisen kertomuksen kansainvälisestä politiikasta. Raiskauksia on pidetty marginaalisena ilmiönä tässä kertomuksessa. Yksi syy tähän lienee, että raiskauksista on vaikea saada ”objektiivista” tietoa; usein tiedot raiskauksista perustuvat vain naisten todistuksiin, jos niihinkään, sillä raiskauksen uhrin häpeän ja yhteisöllisen paineen takia. Samalla raiskaukset nähdään yksityiselle eikä julkiselle alueelle kuuluvina.

Yhden totuuden kieltäminen vaikuttaa Darbyn mukaan merkittävästi siihen, miten fiktiota lähestymme ja miten ajattelemme fiktiosta hyötyvämmä. Fiktiota ei tällöin nähdä vähemmän arvokkaana kuin ei-fiktiota, eikä fiktiolla enää ole esimerkiksi kansainvälisen politiikan tutkimuksessa ainoastaan fakta-tietoa tukeva ja havainnollistava rooli. Fiktio tulee nähdä vaihtoehtoisena – ja yhtä arvokkaana – tapana kertoa kansainvälisestä politiikasta kuin ”ei-fiktio” eli perinteinen – poliittisen realismin – tapa. (Darby 1998, 24.)

---

²² “...international politics is a way of describing how we apprehend certain transnational phenomena, guided by a set of scholarly traditions and a body of what were once generally accepted conventions about the regulation of international life” (Darby 1998, 36)

Kansainvälisessä politiikassa postmodernien feministien vaatima subjektin ”liikkuvuus” voi merkitä erilaisten esittämistapojen kuten faktan ja fiktion välisten rajojen ylittämistä. On siis perusteltua käyttää fiktiivistä tekstiä fakta-tekstin ohella tutkittaessa sitä, millaista naissubjektia kansainvälisen politiikan diskurssit tuottavat. On tarkasteltava sekä fiktiivistä että fakta-tekstiä ”sukupuoliteknologioina” (de Lauretis 1987) eli sukupuolta aktiivisesti tuottavina kulttuurisina ja sosiaalisina esityksinä sukupuolesta ja sukupuolittuneesta subjektiudesta kansainvälisessä politiikassa.

5. KERTOMUKSIA VÄKIVALLASTA JA NAISSUBJEKTISTA

Tutkielmassa keskeinen kysymys on, *miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektiksi nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa käyttäen erilaisia kirjoittamisen tapoja*. Kysymys voidaan jakaa kolmen osaan: (1) varsinaiseen kysymykseen: *miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektiksi*; (2) kysymyksen kontekstiin: *nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa*; ja (3) siihen, miten kysymystä tutkitaan: *käyttäen erilaisia kirjoittamisen tapoja*.

Kysymystä on jo pohdittu aiemmissa teoria- ja metodiluvuissa. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan kahta eri aineistoa: Yhdistyneiden kansakuntien (YK) pääsihteerin YK:n Yleiskokoukselle vuonna 1995 osoittamaa raporttia ”Human Rights Questions: Human Rights Situation and Reports of Special Rapporteurs and Representatives. Rapes and abuse of women in areas of armed conflict in the former Yugoslavia” ja Slavenka Drakulicin vuonna 1999 kirjoittamaa kaunokirjallista teosta ”Aivan kuin minua ei olisi”.

Molemmissa aineistoissa käsitellään raiskauksia Bosnian sodassa 1990-luvun alussa. Tekstien näkökulma raiskauksiin on hyvin erilainen lajityypistä riippuen: YK:n raportti järjestön virallisena asiakirjana tarkastelee raiskauksia ”objektiivisesti” tapahtumien kannalta ulkopuolisen raportoijan näkökulmasta, kun taas Drakulicin teos tarkastelee raiskauksia kaunokirjallisuudelle ominaisesta, kertomuksen sisäisestä subjektiiivisesta näkökulmasta. YK:n raportti edustaa perinteistä ”fakta-tekstiä” ja Drakulicin teos taas fiktiivistä tekstiä.

Kansainvälisen politiikan tutkimus on pitkälti perustunut toisen käden tietoon kansainvälisen politiikan ”todellisuudesta”: kansainvälisen politiikan tutkimus ei useinkaan perustu niinkään ensi käden tietoon eli tutkijan omaan kokemuksiin vaan tutkijan saamaan kirjalliseen tai suulliseen tietoon kansainvälisestä politiikasta. Kansainvälisen politiikan tutkija on harvemmin lähtenyt ”kentälle” havainnoimaan, saati tekemään, kansainvälistä politiikkaa, ellei ole itse ollut valtionmies. Sen sijaan kansainvälisen politiikan tutkija on nojannut saamiinsa kirjallisiin ja suullisiin tietoihin, jotka muodostavat kansainvälisen politiikan lähteet.

Tässä tutkielmassa tarkasteltavat tekstit ovat esimerkkejä kansainvälisen politiikan lähteistä. YK:n raportti on lajityypiltään perinteinen, ”fakta-tekstiä” edustava lähde, ja Drakulicin teos lajityypiltään epätavallisempi, fiktiivistä tekstiä edustava lähde. Lähtökohtana on käsitellä tekstejä

sukupuoliteknologioina (ks. de Lauretis 1987; luku 4.3.1.), joissa sukupuolta ja sukupuolittunutta subjektiutta tuotetaan luomalla sukupuolen representaatioita eli esityksiä sukupuolesta. Tarkoitus on tutkia, kuten tutkimuskysymyksestä ilmenee, miten nämä erilaisia kirjoittamisen ja esittämisen lajityyppejä edustavat tekstit vaikuttavat – eli joko vastustavat tai tukevat tai suhtautuvat neutraalisti – naisten uhrinposition muuttamiseen subjektipositioksi nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa.

Ensinnäkin on etsittävä teksteistä vastaukset seuraaviin kysymyksiin: Kuka on tekstin kirjoittaja, kuka kertoja ja kuka lukija? Miten raikattu suhteutuu näihin aseisiin nähden? Mikä on raikatun naisen asema tai rooli teksteissä, ja miten se ilmenee? Toiseksi teksteiltä on kysyttävä seuraavat subjektiutta koskevat kysymykset: Kuka teksteissä esitetään subjektina, ja miten se ilmenee? Kuka tekstissä esitetään uhrina, ja miten se ilmenee? Mikä on subjektiuden ja uhriuden suhde teksteissä? Millaista naissubjektiutta nämä eri lajityyppejä edustavat tekstit rakentavat? Minkälaisia kerronnan mekanismeja teksteissä käytetään samastumisen suuntaamiseksi ja siten naissubjektiuden rakentamiseksi?

Lopulta on pohdittava, tuottavatko nämä eri lajityyppejä edustavat tekstit erilaista tietoa kansainvälisestä politiikasta. Huomioivatko molemmat tekstit kansainvälisen politiikan sukupuolittuneisuuden? Entä nationalismin ja nationalistisen väkivallan sukupuolittuneisuuden? Entä sukupuolittuneen ja seksuaalisen väkivallan kulttuurisen, sosiaalisen ja yhteisöllisen kontekstin? Entä tunnustavatko tekstit kokemuksellisuuden ja henkilökohtaisen merkityksen tiedon tuottamisessa?

Tutkielmassa tarkastellaan aineistona olevia tekstejä kokonaisuuksina intertekstuaalisuuden periaatteiden mukaisesti; tutkimuskohteena on koko teksti yksittäisten sanojen tai lauseiden sijaan. Samalla kiinnitetään huomiota tekstien sisältämiin sukupuolipoliittisiin artikulaatioihin ja positiioihin sekä tekstien suhteeseen kansainvälisen politiikan tieteenalan sisällä vakiintuneisiin kertomisen konventioihin.

Ennen aineistoon perehtymistä on kuitenkin syytä tarkastella sitä historiallista kontekstia, missä molemmat tekstit ovat syntyneet, eli Bosnian sotaa 1990-luvun alussa, sekä niitä historiallisia, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja taloudellisia tekijöitä, jotka vaikuttivat tapahtumien kulkuun ja eri kansanryhmien välisen konfliktin kärjistymiseen.

5.1. Seksuaalinen väkivalta Bosnian sodassa

Tutkielmassa tarkastellaan seksuaalista väkivaltaa entisen Jugoslavian alueella 1990-luvun alussa käydyssä sisällissodassa. Sotaa voidaan pitää nationalistisena konfliktina, sillä sen eri osapuolet edustivat kansallisia ryhmiä, jotka pyrkivät parantamaan omia asemiaan suhteessa muihin kansanryhmiin. Valtapyrkimyksiä edistettiin väkivalloin ja jopa niin äärimmäisin keinoin, että voidaan puhua toisten kansanryhmien täydellisen tuhon tietoisesta tavoittelusta.

Jugoslavian liittovaltio hajosi 1991, mitä seurasi vuosia kestänyt sisällissota eri kansanryhmien välillä. Kriisin puhkeaminen ja muuttuminen täysimittaiseksi sodaksi yllätti monet. Jugoslaviaa pidettiin ensinnäkin pitkään monikansallisena mallimaana, jossa eri kansanryhmät elivät rauhanomaisesti keskenään, ja siltana idän ja lännen välillä, joka oli samalla sekä sosialistinen että itsenäinen valtio (ks. esim. Stiglmeier 1993, 1). Sota yllätti kansainvälisen yhteisön myös ennennäkemättömänä pidetyllä raakuudellaan. Stiglmeierin sanoin konflikti kuvattiin länsimaaisessa mediassa ”psykopaattien sodaksi”, jossa ”hullut jugoslaavit teurastivat toisiaan ja raiskasivat naisiaan” (emt., 1). Monet tutkijat ovat etsineet syitä ja selityksiä väkivaltaisen konfliktin puhkeamiselle ja ”ennennäkemättömälle raakuudelle” Balkanin alueen ja sen kansojen historiasta. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota poliittisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin olosuhteisiin.

5.1.1. *Bosnian sodan tausta*

George Schöpflin painottaa legitimitietin ja yhteisöllisen identiteetin käsitteitä tarkastellessaan Jugoslavian valtiokehitystä sekä etsiessään syitä kriisin puhkeamiselle ja Jugoslavian valtion hajoamiselle 1990-luvun alussa. Schöpflin katsoo valtioiden legitimitietin perustuvan yhteisölliselle identiteetille. Useimmat eurooppalaiset valtiot perustuvat yhden etnisen ryhmän hallitsevaan asemaan ja sen valtiolle antamaan legitimitettiin, kun taas Jugoslaviassa ei yksikään etninen ryhmä ollut tarpeeksi hallitsevassa asemassa antaakseen valtiolle sen tarvitseman legitimitietin. Valtiota ei pyritty myöskään rakentamaan etnisen konsensuksen varaan, eivätkä kansalliset ryhmät milloinkaan pyrkineet todella ymmärtämään toistensa näkemyksiä ja pyrkimyksiä. Valtion olemassaolo perustui poliittiseen kontrolliin demokratian ja eri kansallisten ryhmien välisen yhteistyön sijaan. Nämä olosuhteet olivat suotuisat etnis-nationalististen liikkeiden nousulle ja kansanryhmien pyrkimyksille saavuttaa itsemääräämisoikeus. (Schöpflin 1997, 172.)

Schöpflin mainitsee kaksi merkittävää yritystä rakentaa Jugoslaviasta yhtenäisen valtio. Ensimmäinen perustui yhteiseen kieleen ja monarkiaan. Alun perin ei voitu tehdä selvää eroa niiden eteläslaavin murteiden välillä, joista myöhemmin tuli slovenian-, serbian-, makedonian- ja

bulgariankielet; eron tekivät Schöpflinin mukaan kansallismieliset älymystöt poliittisten päämääriensä saavuttamiseksi. (Emt., 172-174.)

Vuonna 1918 serbit, kroaatit ja sloveenit perustivat yhteisen valtion, serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunnan vastustaakseen Itävalta-Unkaria. Yhteinen valtio perustui yhteiselle kielelle, serbo-kroatialle, ja ajatukselle yhdestä yhtenäisestä eteläslaavien kansasta. Serbeistä tuli kuitenkin johtava kansanryhmä kuningaskunnassa ja serbimonarkia ulotti valtansa koko kuningaskunnan alueelle. Serbeille uuden valtion tuli olla vahva, yhtenäinen ja serbijohtoinen; kroaatit taas kannattivat demokraattisempaa vallanjakoa ja eri kansanryhmien väljempää yhteiseloa. Poliittisten ristiriitaisuuksien ratkaisemiseksi serbit perustivat vuonna 1929 kuninkaallisen diktatuurin, Jugoslavian kuningaskunnan. Samalla valtion legitimizeetti muiden kansanryhmien ja varsinkin kroaattien silmissä heikentyi, ja poliittiset ristiriidat kärjistyivät. Kroaattien ja makedonialaisten terroristijärjestöt murhasivat kuninkaan vuonna 1934, minkä jälkeen Jugoslavia palasi demokratiaan. (Ks. esim. Schöpflin 1997, 175-178; Stiglmayer 1993, 8-10.)

Jugoslavian valtio hajosi Saksan, Italian ja Unkarin joukkojen valloittaessa Jugoslavian toisessa maailmansodassa vuonna 1941. Hajoamista seurasi neljä vuotta kestänyt sisällissota. Kroaatit pyrkivät perustamaan oman valtionsa, Serbian serbit puolustivat monarkiaa, ja Kroatian serbit liittoutuivat kommunistien johtamien partisaanien kanssa. Valloittajat asettivat Kroatian johtoon fasistisen nukkehallituksen, joka karkotti ja murhasi Kroatian serbejä. Serbia joutui Saksan sotilashallinnon alaiseksi. Kaikki serbit yhdistävää Suur-Serbiaa kannattavat monarkistit eli tsetnikit perustivat vastarintaliikkeen, joka taisteli ensin valloittajaa ja sitten kroaatteja ja muslimeja vastaan. Kroaatit ja muslimit taas perustivat Ustasha-liikkeen, jota syytettiin serbien joukkomurhista. Sisällissodan aikana siis niin serbit kuin kroaatitkin syylistyivät toistensa murhaamiseen, mikä on monien tulkintojen mukaan vaikuttanut syvästi kansakuntien tapaan nähdä toisensa. (Ks. esim. Parin 1993, 37; Schöpflin 1997, 178-179; Stiglmayer 1993, 10-11.)

Liittoutuneiden tuella partisaanit karkottivat valloittajat ja selvisivät sisällissodasta voittajina. Samalla partisaanit murhasivat kymmeniätuhansia tsetnikkejä. Partisaanit jakoivat maan kuuteen tasavaltaan ja kahteen autonomiseen maakuntaan sekä tekivät Jugoslaviasta nimellisesti liittovaltion. Tosiasiassa maata johti kuitenkin kommunistinen puolue, joka pyrki yhdistämään eri kansalliset ryhmät kommunistisen ideologian avulla. Kommunistisen puolueen johtajaksi nousi partisaaneja johtanut kroatialais-slovenialainen, laajaa kansansuosiota yli kansallisten ja etnisten rajojen nauttinut Josip Broz Tito. Titon pyrkimyksenä oli luoda oikeudenmukainen liittovaltio. Nationalistiset liikkeet kiellettiin, ja toisen maailmansodan aikaisista kansanmurhista vaiettiin.

Kommunistinen puolue pyrki luomaan kielelle, historialle ja luokkateorialle perustuvan, kaikkia kansoja yhdistävän jugoslaavi-identiteetin. Aluksi kommunistinen puolue näyttikin onnistuneen kansojen yhdistämisessä, mutta 1960-luvulla tasavaltojen omat erilliset identiteetit sekä poliittinen ja taloudellinen valta alkoivat vahvistua. Kommunistinen puolue onnistui kuitenkin säilyttämään vallan 1990-luvun sisällissotaan asti, jolloin jugoslaavi-identiteetti menetti lopullisesti legitimitettinsä valtiota koossapitävänä voimana. (Ks. esim. Schöpflin 1997, 180-189; Stiglmayer 1993, 11-14.)

Alun perin Bosnia-Hertsegovinassa asuvilla, serbo-kroatiaa puhuvilla muslimeilla ei ollut voimakasta kansallista identiteettiä. Jugoslavian kommunistinen hallinto vaikutti osaltaan erillisen muslimi-identiteetin syntymiseen ottamalla 1960-luvun väestönlaskennoissa käyttöön kategorian ”muslimi”. Tarkoituksena oli ratkaista, olivatko muslimit serbejä vai kroaatteja, ja vahvistaa muslimien osallisuutta yhteiseen jugoslaavi-identiteettiin. Paradoksaalisesti kommunistinen hallinto kuitenkin heikensi omia asemiaan luodessaan uuden kansakunnan uskonnollisin perustein. Lisäksi muiden kansallisten ryhmien keskuudessa heräsi kysymys siitä, miksi jollakin kansallisella ryhmällä – muslimeilla – oli oikeus saada tunnustus kansalliselle identiteetilleen ja toisilla taas ei. (Schöpflin 1997, 192-193.)

Serbien pelko islamia kohtaan perustuu Stiglmayerin mukaan pitkälti muistoon sorrosta, joka kohdistui serbeihin Ottomaanien valtakunnassa keskiajalla. Serbit myös kantavat kaunaa Bosnian muslimeille turkkilaishallinnon aikana kärsimistään vääryyksistä. Turkkilaishallinnon jäljiltä serbit olivat maantieteellisesti hajaantuneet väestön pakkosiirtojen takia, ja monet serbit olivat paenneet sortoa muuttamalla pois Balkanilta. Vuonna 1844 syntyi ajatus yhtenäisestä Suur-Serbiasta, joka kokoaisi kaikki Balkanilla asuvat serbit samaan valtioon. Vasta toisen maailmansodan jälkeen perustettu Jugoslavian liittovaltio kokosi serbit yhteen – ei kuitenkaan serbejä lopullisesti tyydyttävällä tavalla. (Stiglmayer 1993, 5-6.)

Serbinationismi ja -separatismi alkoivat voimistua Jugoslaviassa 1980-luvulla. Serbit katsoivat uhranneensa yhtenäisen Jugoslavian hyväksi enemmän kuin muut kansat mutta hyötyneensä siitä suhteellisesti liian vähän. Lisäksi katkeruutta aiheutti Serbian jako erillisiin tasavaltoihin ja muihin alueisiin kommunistihallinnon aikana. Serbit pitivätkin Jugoslaviaa keinona hajottaa serbien kansallinen yhtenäisyys samalla, kun muut kansat pitivät Jugoslaviaa keinona palvella nimenomaan serbien etua. Tätä käsitystä vahvisti entisestään liittovaltion serbijohtoisen salaisen poliisin kroaatteja ja Kosovon albaaneja vastaan harjoittama sorto. (Ks. esim. Schöpflin 1997, 194-195; Stiglmayer 1993, 13).

Jugoslavian kriisiin on löydetävissä monia syitä. Kommunistijohtaja Tito oli onnistunut hillitsemään eri kansanryhmien välisiä ristiriitoja henkilökohtaisen vaikutusvaltansa avulla. Häenkään ei silti ollut onnistunut estämään keskushallinnon ja tasavaltojen välisen jännitteen syntyä, ja Titon kuoleman jälkeen jännite entisestään voimistui. Liittovaltion taloudellinen tilanne oli lisäksi katastrofaalinen. (Ks. esim. Schöpflin 1997, 195-196; Stiglmyer 1993, 14.) Jugoslavian demokratiakehitys ei myöskään ollut vakaalla pohjalla. Yhteisymmärrystä Jugoslavian valtion säilyttämisen eduista ei ensinnäkään ollut. Toiseksi kommunismi romahti liian nopeasti, eikä kaikissa tasavalloissa ollut tarpeeksi kokemusta demokratiasta toimivan poliittisen järjestelmän rakentamiseksi. Niin kommunistisen puolueen johtoon nousut Milosevic kuin muutkin poliittiset johtajat olivat kyvyttömiä toimimaan rakentavasti tilanteessa, jota hallitsivat voimakkaat jännitteet ja ristiriidat. Kolmanneksi asevoimat olivat huolissaan pikemminkin oman vaikutusvaltansa säilyttämisestä hajoavassa liittovaltiossa kuin demokratiakehityksen tukemisesta. (Schöpflin 1997, 203.)

Monet tutkijat korostavat historiallisten syiden merkitystä Jugoslavian kriisin puhkeamisessa. Historiaa sinänsä ei kuitenkaan voi pitää syynä kriisin puhkeamiseen. Historian tarkastelu toki valaisee Balkanin kansojen välisiä ristiriitoja sekä kansojen vaatimusten ja keskinäisen vihamielisyyden historiallisia taustoja, mutta tärkeämpää on kuitenkin ymmärtää tapaa, jolla poliittinen johto käytti historiaa hyväkseen poliittisten päämääriensä saavuttamiseksi ja sodankäynnin oikeuttamiseksi. Tärkeä väline tässä oli propaganda, jota kaikki sodan osapuolet ja varsinkin Serbien poliittinen johto ahkerasti levitti. (Ks. esim. Stiglmyer 1993, 1.) Mielekkäintä on siis tarkastella sitä, miten historiaan vedottiin ja miten sitä käytettiin poliittisesti hyväksi sodan tarpeellisuuden ja jopa väistämättömyyden perustelemisessa.

Paul Parin kiinnittää lisäksi huomiota sodan puhkeamisen taustalla oleviin psykologisiin tekijöihin. Taloudellisen tilanteen heikentymisen ja poliittisen epävarmuuden lisääntyminen johtivat Parinin mukaan yleiseen arvojen, totuuksien ja rakenteiden katoamiseen, minkä seurauksena yksilön oli vaikea löytää paikkaansa yhteiskunnassa ja suunnitella elämäänsä sen jäsenenä. Tällaisessa tilanteessa ihmiset ovat alttiita esimerkiksi voimakkaasti tunteisiin vetoavalle nationalistiselle ideologialle, joka tarjoaa helppoja totuuksia ja mustavalkoisen maailmankuvan. Parinin mukaan Jugoslavian hajoaminen synnytti lisäksi identiteettityhjiön; ihmiset tunsivat menettäneensä identiteettinsä kannalta oleellisen tärkeän viitekehyksen, valtion, ja etsivät siksi uutta perustaa identiteetilleen menneisyydestä, kansallisesta historiasta ja uskonnollisista perinteistä. Parinin

mukaan väkivaltaisuuksien puhkeaminen on yleistä tilanteessa, jossa kukin ryhmä pyrkii vakiinnuttamaan uuden identiteettinsä ja ”rajansa”. (Parin 1993, 44, 47.)

Parin siis katsoo nationalismin nousun Jugoslaviassa olevan pikemminkin liittovaltion hajoamisen – ja jo sitä edeltäneen poliittisen ja taloudellisen kehityksen – seuraus kuin syy. Hän selittää psykologisten tekijöiden avulla sen, miksi ihmiset uskoivat nationalistiseen propagandaan ja alkoivat identifioida itsensä voimakkaasti tiettyyn kansanryhmään: mitä epävarmempi ihminen on itsestään ja tulevaisuudestaan ja mitä heikompi itsetunto ihmisellä on, sitä tärkeämpää ihmiselle on yhteisöllisen identiteetin etsintä (emt., 48). Tähän liittyy herkästi väkivaltaa otollisissa olosuhteissa kuten entisessä Jugoslaviassa. Nationalistinen propaganda lisää väkivallan uhkaa, sillä nationalistinen propaganda perustuu meidän ja muiden väliseen erotteluun ja usein – kuten myös entisessä Jugoslaviassa – vastapuolen mustamaalaamiseen.

Parinin selittää eri kansanryhmien käytöstä Jugoslaviassa myös projektiivisellä identifikaatiolla. Projektiivinen identifikaatio kansalliseen tai etniseen ryhmään synnyttää Parinin mukaan paranoidista kollektiivista tietoisuutta, paranoidista poliittista kulttuuria ja ”pahaa etnosentrismiä”, varsinkin otollisten olosuhteiden vallitessa. Otollisia olosuhteista ovat esimerkiksi taloudellinen tai poliittinen kriisi. Parin kuitenkin kieltää rationaalisten syy–seuraussuhteiden olemassaolon ja ylipäättään rationaalisen toiminnan mahdollisuuden siinä poliittisessa kulttuurissa, joka Jugoslaviassa vallitsi. (Emt., 50-51.) Oleellista on siis nähdä nationalistisen ajattelun ja sen synnyttämän toiminnan epärationalisuus, ja pyrkiä ymmärtämään sen rationaalisia selityksiä pakenevia lähtökohtia.

On tutkittu paljon sitä, miksi Jugoslavian alueen kansat uskoivat poliittisten johtajiensa nationalistista propagandaa. Vaikeampi kysymys on, miksi poliittiset johtajat toimivat kuten toimivat. Populistisimmat tulkinnat viittaavat johtajien suoranaiseen pahuuteen tai mielenvikaisuuteen, tai Balkanin kansoille ”ominaiseen” väkivaltaisuuteen. Poliittisen realismin näkökulmasta katsottuna todennäköisimmältä selitykseltä vaikuttaisi johtajien puhdas ja häikäilemätön vallanhimo. Vai uskoivatko poliittiset johtajat omaan tulkintaansa historiasta, ja kuvittelivatko he todellakin toimivansa ”oikein” ja kansansa parhaaksi?

5.1.2. Bosnian sodan kulku

Ensimmäisinä lisää autonomiaa alkoivat vaatia Serbian maakunnassa Kosovossa asuvat albaanit vuonna 1981. Serbit kuitenkin kukistivat albaanien nationalistisen kansannousun, ja serbien

tiedostusvälineet aloittivat albaanien mustamaalaamisen väittämällä näiden suunnittelevan serbien kansanmurhaa, raiskaavan serbinaisia ja tuhoavan serbien omaisuutta Kosovossa. Koulutetut albaanit menettivät työpaikkansa, ja albaaninkieliset koulut ja yliopistot suljettiin, mikä lisäsi albaanien katkeruutta serbihallintoa kohtaan. Myös sloveenien ja kroaattien tyytymättömyys kommunistihallintoa kohtaan voimistui. Sloveenit ilmoittivat ensimmäisinä pyrkivänsä kohti demokratiaa ja valtiollista itsenäisyyttä. Serbiaa uhkasivat nyt pahenevan talouskriisin lisäksi myös kommunistivallan ja serbien kansallisen yhtenäisyyden heikkeneminen. Kommunistihallinto torjuikin sloveenien vaatimat demokraattiset ja taloudelliset uudistukset ja pyrki päinvastoin keskittämään valtaa entisestään omiin käsiinsä. (Ks. esim. Schöpflin 1997, 196-197; Stigl Mayer 1993, 14.)

Kommunistipuolueen johtoon noussut Slobodan Milosevic herätti pelkoa eri kansanryhmissä lietsomalla serbinationalismia ja puolustamalla ajatusta Suur-Serbiasta. Hän vetosi serbien kansallistunteeseen muistuttamalla näitä Serbian historiallisesta suuruudesta ja serbien kärsimistä vääryyksistä. Samalla hän nimesi sloveenit ja kroaatit "serbien viholliseksi", jotka suunnittelivat liittovaltion hajottamista ja serbien kansanmurhaa. Taloudellisesta kriisistä kärsivät serbit ottivat Milosevicin propagandan kritiikittä vastaan, ja Milosevicin kansansuosio kasvoi. (Ks. esim. Parin 1993, 39; Schöpflin 1997, 198; Stigl Mayer 1993, 14-15.)

Milosevic peruutti Serbian maakuntien Kosovon ja Vojvodinan sekä Montenegron tasavallan itsehallinnon 1980-luvun lopulla ja nousi samalla itsevaltiaaksi paitsi kommunistipuolueen sisällä myös koko Serbiassa ja Montenegrossa. Milosevicin yksinvaltaa uhkasi kuitenkin demokratian kehittyminen muissa tasavalloissa. Vuonna 1990 Sloveniassa, Kroatiassa, Bosnia-Hertsegovinassa ja Makedoniassa järjestettiin vapaat vaalit, joiden seurauksena kommunistit joutuivat luopumaan vallasta kansallismielisten demokraattien hyväksi. Milosevic torjuttua Slovenian ja Kroatian ehdotuksen Jugoslavian muuttamisesta demokraattiseksi konfедераatioksi Slovenia ja Kroatia julistautuivat itsenäisiksi valtioiksi kesäkuussa 1991. Tämän seurauksena liittovaltion joukot ja serbitaistelijoiden ryhmät hyökkäsivät Sloveniaan ja Kroatiaan. Sloveniassa taistelut kestivät vain kymmenen päivää, minkä jälkeen liittovaltion joukot vetäytyivät. Slovenian irrottautuminen Jugoslaviasta sujui siis verraten helposti. (Ks. esim. Schöpflin 1997, 198-199; Stigl Mayer 1993, 15-16.)

Kroatialle kysymys itsenäisyydestä oli hankalampi paitsi Bosnia-Hertsegovinan ja Vojvodinan kroaattivähemmistöjen myös Kroatian serbivähemmistön takia. Kroatian johto ei kuitenkaan peitellyt kansallismielisyyttään, vaan laiminlöi serbivähemmistön kulttuuristen ja poliittisten

oikeuksien takaamisen sekä otti uudelleen käyttöön Ustasha-ajan tunnukset ja symbolit, tekemättä selvää eroa fasistiseen menneisyyteensä. Pian Kroatian serbivähemmistön johto radikalisoituikin ja liittoutui liittovaltion serbijohtoisten asevoimien kanssa. Kesällä 1991 asevoimat hyökkäsivät itsenäiseksi julistautuneeseen Kroatiaan suojellakseen serbivähemmistöä ja säilyttääkseen Jugoslavian yhtenäisyyden. Serbijoukot valloittivat yhden kolmasosan Kroatiasta karkottaen muiden etnisten ryhmien edustajat alueelta. Vuonna 1992 YK:n rauhanturvajoukot saapuivat turvaamaan Kroatian asevoimien ja serbikapinallisten välistä aselepoa. Taistelut eivät kuitenkaan täysin loppuneet ennen vuotta 1995, jolloin Kroatia, Bosnia ja Serbia allekirjoittivat Daytonin rauhansopimuksen. (Ks. esim. Armed Conflict Events Data 2000; Parin 1993, 39; Schöpflin 1997, 200-202.)

Serbialle oli strategisesti tärkeää vallata Kroatian ja Serbian välissä sijaitseva Bosnia-Hertsegovina. Serbien hallitsevat tiedostusvälineet alkoivat nyt syyttää Bosnian muslimeja fundamentalisteiksi, jotka suunnittelivat serbien kansanmurhaa. Marraskuussa 1991 Bosnian serbit julistautuivat itsenäisiksi. He ilmoittivat uuden serbivaltion käsittävän kaksi kolmasosaa Bosnia-Hertsegovinan pinta-alasta, vaikka edustivat vain yhtä kolmasosaa koko väestöstä. Bosnian muslimit ja kroaatit eivät hyväksyneet tätä ja julistivat Bosnia-Hertsegovinan itsenäiseksi kansanäänestyksen jälkeen maaliskuussa 1992. Aseellisia yhteenottoja puhkesi eri kansanryhmien välillä. Serbia lähetti aseita ja joukkoja tukemaan serbivähemmistöä, minkä seurauksena serbit valloittivat nopeasti kaksi kolmasosaa Bosnia-Hertsegovinasta. (Ks. esim. Armed Conflict Events Data 2000a; Stiglmyer 1993, 16-17.)

Sodan edetessä muslimit joutuivat puolustautumaan paitsi serbejä myös entisiä liittolaisiaan kroaatteja vastaan. Kroaatit luopuivat nopeasti alkuperäisestä suunnitelmastaan liittoutua muslimien kanssa, ja päättivät sen sijaan jakaa Bosnia-Hertsegovinan serbien kanssa uhraten samalla muslimit. Alkuvuodesta 1994 Bosnian kroaatit ja muslimit kuitenkin liittoutuivat ja päättivät kannattaa kansainvälisen yhteisön laatimaa suunnitelmaa Bosnian jakamiseksi eri kansanryhmien kesken. Tästä huolimatta taistelut jatkuivat. Vuoteen 1995 mennessä kroaatit ja muslimit olivat valloittaneet osan serbien valloittamista alueista siten, että serbien hallussa oleva alue vastasi nyt kansainvälisen yhteisön esittämän rauhansuunnitelman mukaista aluejakoa. Joulukuussa 1995 Bosnian, Kroatian ja Serbian johtajat allekirjoittivat Daytonin rauhansopimukset, jotka virallisesti päättivät sodat Bosniassa ja Kroatiassa. Sodissa oli kuollut noin 250 000 ihmistä ja yli 3 miljoonaa oli joutunut pakenemaan kodeistaan. NATO:n joukot saapuivat Bosniaan turvaamaan rauhaa sopimusten allekirjoittamisen jälkeen. (Ks. esim. Armed Conflict Events Data 2000b; Stiglmyer 1993, 24.)

Ensimmäiset tiedot raiskauksista Bosnia-Hertsegovinassa tulivat kansainväliseen tietoisuuteen jo kesällä 1992. Kansainväliset järjestöt kuten Yhdistyneet kansakunnat ja Punainen risti puhuivat ensin pitkään yksittäistapauksista ja korostivat tekijöiden olevan kaikkien sodan osapuolten edustajia. Loppuvuonna 1992 kansainväliset järjestöt joutuivat kuitenkin myöntämään raiskausten olevan järjestelmällisiä ja laajalle levinneitä varsinkin serbien valloittamilla alueilla. (Stiglmyer 1993, 25-26.)

5.1.3. Raiskaukset Bosnian sodassa

Serbit raiskasivat 1990-luvun alussa eri lähteistä peräisin olevien arvioiden mukaan 12 000–3 500 000 muiden kansanryhmien edustajaa Serbiasta, Bosnia-Hertsegovinasta ja Kroatiasta. Raiskaukset tehtiin usein uhrin perheenjäsenten nähden tai muuten julkisesti. Monet raiskaukset olivat sotilaiden joukolla tekemiä joukkoraiskauksia. Serbit perustivat myös ”raiskausleirejä”, joihin suljettuja naisia raiskattiin useita kertoja. Naisia pidettiin usein leireillä niin kauan, että he tulivat raskaaksi, ja heidät vapautettiin vasta, kun heidän raskautensa olivat jo niin pitkällä, ettei niitä voinut enää keskeyttää. Monet naiset eivät selvinneet leireiltä hengissä. (Ks. esim. Salzman 1998, 5; Seifert 1993, 58.)

Useissa eri selvityksissä on todettu raiskausten ja seksuaalisen väkivallan olleen paitsi erittäin laajamittaista myös suunnitelmallista ja järjestelmällistä. Siksi voidaankin katsoa, että raiskaukset olivat oleellinen osa serbien sotastrategiaa. (Ks. esim. MacKinnon 1993, 187; Salzman 1998, 4; Seifert 1993, 54-55.) Esimerkiksi Alexandra Stiglmyerin mukaan serbiarmeija pyrki tietoisesti ”puhdistamaan” alueita Bosnia-Hertsegovinassa muiden kansanryhmien edustajista karkottamalla ja murhaamalla näitä. Lisäksi serbit järjestelmällisesti terrorisoivat, kiduttivat ja raiskasivat siviilejä sekä tuhosivat näiden omaisuutta ja kansanperintöä estääkseen näiden paluun kotiseuduilleen. (Ks. esim. Stiglmyer 1993, 18-20.)

Epäselväksi on kuitenkin jäänyt, tiesikö ja hyväksyikö serbien sotavoimien ylin johto raiskaukset ja raiskausleirit tai antoiko se jopa suoria määräyksiä niiden toteuttamisesta, vai olivatko raiskaukset ja raiskausleirien perustaminen yksinomaan taistelevien ryhmien tai yksittäisten sotilaiden vastuulla. Monet seikat kuten raiskausten laajamittaisuus ja järjestelmällisyys viittaavat kuitenkin siihen, että serbien sotavoimien ylin johto oli ainakin tietoinen raiskauksista. Yhtä kaikki, Bosnian sodassa käytettiin naisia ja naisruumiita suunnitelmallisesti ja järjestelmällisesti välineinä poliittisten ja sotilaallisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Raiskaukset toimivat sotastrategisena välineenä erityisen hyvin Bosnian muslimeja vastaan. Azra Zalihic-Kaurin kertoo Bosnian muslimien olleen suljettu yhteisö ja säilyttäneen patriarkaalisen kulttuurinsa pitkälle 1900-luvun puoliväliin asti. Nainen oli aina miesten vastuulla, ensin isänsä ja veljiensä ja sitten aviomiehensä. Naisen paikka oli kotona, ja hänen tärkein roolinsa oli äidin rooli. Kommunistihallinto pyrki häivyttämään uskonnon merkityksen Jugoslavian liittovaltiossa ja tekemään musliminaisista uudenlaisia, miesten kanssa tasa-arvoisia kommunistinaisia. Tämä kohtasi vastustusta muslimiyhteisön sisällä ja vahvisti entisestään perinteisiä näkemyksiä hyvästä naiseudesta. Naisen tuli olla koskematon avioituessaan, ja hän sai näyttäytyä alastomana vain miehelleen. Avioliiton ulkopuoliset suhteet tuomittiin jyrkästi, ja suurin mahdollinen häpeä musliminaiselle oli tulla raskaaksi avioliiton ulkopuolella – varsinkin, jos lapsen isä ei suostunut avioliittoon. Usein perhe ja joskus jopa koko yhteisö hylkäsi naisen, joka meni naimisiin eri uskontoa tunnustavan miehen kanssa. (Zalihic-Kaurin 1993, 170-171.)

Muslimien perinteiset arvot ja tavat vahvistuivat entisestään Titon kuoleman jälkeen. Perinteiden kunnioittaminen nähtiin keinona vahvistaa kansallista olemassaoloa. Suosittu oli tarina muslimityttö Eminasta, joka puolusti asein kotikyläänsä serbejä vastaan. Joutuessaan serbien käsiin hän sanoi antavansa näille anteeksi hänen tappamisensa, kunhan vain jättäisivät hänelle hänen kunniansa. (Emt., 173.) Kuolemakin on parempi vaihtoehto kuin raiskatuksi joutuminen muslimiyhteisössä, jossa naisen puhtaus ja kunnia symboloivat yhteisön puhtautta ja kunniaa ja turvaavat siten koko yhteisön vakauden. Muslimisananlaskun mukaan ”millaisia ovat naisemme, sellainen on yhteisömme”. (Salzman 1998, 7-9.)

Monet Bosnian sodassa raiskatuista naisista on leimattu ja heitä on alettu hyljeksiä heidän yhteisöissään. Naiset vaikenevatkin usein kokemuksistaan pelätessään, että heidät suljetaan yhteisön ulkopuolelle, heidän aviomiehensä hylkäävät heidät tai he eivät pääse naimisiin heidän kokemustensa tullessa julki. Näin naisista tehdään ”kaksinkertaisia uhreja” (*secondary victimisation*), mikä on Salzmanin ja monien muiden tutkijoiden mukaan ollut myös vastapuolen suoranainen tarkoitus. ”Etnisten puhdistusten” välineenä on käytetty paitsi naisruumiita myös muslimiyhteisössä vallitsevaa patriarkaalista kulttuuria. Tässä kulttuurissa lapsen etninen identiteetti määräytyy isän etnisyyden mukaan. Vihollisen lapset usein hylätään, koska he kuuluvat etnisyydeltään väärään ryhmään. Samoin hylätään usein vihollisen lapsen synnyttänyt nainen, joka on uhannut yhteisön olemassaoloa tulella raskaaksi viholliselle. Nainen katsotaan vastedes käyttökelvottomaksi osallistumaan yhteisönsä uusintamiseen. Lisäksi raiskattu nainen tuo häpeää yhteisölleen ja aviomiehelleen, joka ei ole onnistunut suojelemaan ”omaisuuttaan”. (Emt., 7-9.)

Salzman päättelee, että raiskauksilla ei olisi ollut serbien toivomaa muslimiyhteisöä heikentävää vaikutusta, eikä raiskauksia olisi ehkä tapahtunut niin laajamittaisesti, jos muslimiyhteisö ei olisi suhtautunut raiskattuihin naisiin torjuvasti patriarkaalisen kulttuurin ehtojen mukaisesti. Raiskauksen käyttö sota-aseena onkin sitä menestyksekkäämpää, mitä patriarkalisempi on niiden kohteena olevan yhteisön kulttuuri. (Emt., 8, 10-12.) Tähän voidaan soveltaa myös Kristevan ajatus siitä, että symbolisen järjestyksen – yhteisöllisen kulttuurin – sisäistä rakennetta uhkaa saastuminen todennäköisimmin silloin, kun rakenteen rajat – yhteisön rajat, sen kunnia ja koko olemassaolo – on määritelty tiukasti (ks. Kristeva 1980b; luku 4.3.1.).

Monet tutkijat ovat pohtineet sitä, raiskattiinko muslimi- ja kroatinaisia siksi, että he olivat muslimeja ja kroaatteja, vai siksi, että he olivat naisia. Toiset taas ovat kyseenalaistaneet sen, että sukupuoli ja etnisyys olisivat jotenkin toisensa poissulkevia käsitteitä. Esimerkiksi Rhonda Copelon katsoo, että naisia raiskattiin Bosniassa sekä etnisyyden että sukupuolen perusteella. (Ks. esim. Copelon 1993, 206.) Muslimi- ja kroaattinaisia raiskattiin, koska he olivat muslimi- ja kroatinaisia – yhteisöjensä ylläpitäjiä ja uusintajia sekä fyysisesti ja kulttuurisesti, yhteisöjensä ruumiillisia symboleja sekä kunnian ja häpeän kantajia. Lisäksi raiskaukset toistivat patriarkalisissa kulttuureissa vallitsevaa naisten esineellistämistä ja alistamista.

5.2. Fakta: Hegemoninen tarina raiskauksista

Ensimmäiseksi tarkastellaan YK:n pääsihteerin raporttia ”Human Rights Questions: Human Rights Situation and Reports of Special Rapporteurs and Representatives. Rapes and abuse of women in areas of armed conflict in the former Yugoslavia” (1995). Tarkoituksena oli löytää Bosnian raiskauksia käsittelevä teksti, joka edustaisi lajityypiltään mahdollisimman puhtaasti ”fakta-tekstiä”. YK:n dokumentilla on erityisen suuri uskottavuus faktatekstinä, sillä YK:lla on laajasti tunnustettuna kansainvälisenä järjestönä erityinen auktoriteetti luotettavan faktatiedon tuottajana. YK:n dokumentista kansainvälisen politiikan tutkija voi olettaa saavansa pätevää faktatietoa eli ”objektiivista” ja luotettavaa totuudenmukaista tietoa tutkimuksensa pohjaksi.

5.2.1. Naiset väkivallan kasvottomina uhreina

Viralliselle asiakirjalle ovat ominaisia tietynlaiset kertomisen konventiot, joiden avulla pyritään tukemaan tekstin asemaa todellisuutta objektiivisesti ja luotettavasti kuvaavana ja tosiasioita puolueettomasti välittävänä fakta-tekstinä. YK-raportti noudattaa viralliselle asiakirjalle ominaisia kertomisen konventioita ensinnäkin siinä, että kerronta on passiivista ja viittaukset tekijään

epämääräisiä. Tekijä usein personoimaton tai tuntematon, ja se ilmaistaan usein passiivirakenteen avulla:

”Raiskauksia *tuntui ilmenevän* samalla, kun *pyrittiin siirtämään* kohteena olevia etnisiä ryhmiä tietyiltä alueilta. On raportoitu, että *raiskaajat* pitivät uhrejaan pidätettyinä, kunnes oli liian myöhäistä tehdä aborttia, pakottaen uhrinsa synnyttämään *raiskaajansa* etnisyyttä edustavan lapsen. Monet *raiskaajat* raiskasivat uhrejaan useita kertoja; joitakin uhreja *raiskattiin* vierailta esineillä...”²³ (United Nations 1995, 5.) (Kursiivit omat.)

Tarinan kertoja on tekstille ulkopuolinen. Varsinaista kertojan ääntä on vaikea tunnistaa tekstin tyyllilajin – raportinomaisuuden – vuoksi. Kertojan voidaan päätellä olevan instituutio, YK, neutraali ääni, joka ainoastaan välittää fakta-tietoa tapahtumista ottamatta kantaa niiden puolesta tai niitä vastaan:

”Resoluutiossa Yleiskokous painotti jatkuvaa tutkimusta ja rikosten tuomitsemista. Se vakuutti jälleen, että kaikki henkilöt, jotka ovat tehneet tai sallineet rikoksia ihmisyyttä vastaan tai muita kansainvälisen humanitäärisen lain vastaisia toimia, ovat henkilökohtaisesti vastuussa rikoksistaan, ja vaati jäsenvaltioita tekemään kaikkensa saadakseen nämä henkilöt oikeuden eteen...” (United Nations 1995, 3.)²⁴

Myöskään raportin kirjoittajaa tai kirjoittajia ei mainita. Kirjoittajien sukupuolella ja muulla taustalla ei ilmeisesti ole katsottu olevan siinä määrin merkitystä ”neutraalin” fakta-tiedon välittämisen kannalta, että se olisi kannattanut raportissa mainita.

Raportissa ei pyritä tavoittamaan lukijaa aktiivisesti kerronnallisilla strategioilla; lukijaa ei puhutella suoraan eikä epäsuoraan, eikä lukijaa kannusteta samastumaan tai eläytymään kerrottuun. Teksti ei pyri vaikuttamaan eikä herättämään tunteita vaan pyrkii ainoastaan välittämään ”faktat” lukijalle mahdollisimman neutraalisti. Feministinen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että teksti ehdottaa lukijalle aina positioita tai ”lukupaikkoja”, jotka eivät ole koskaan neutraaleja. Positioiden tunnistaminen ja analysoiminen on tärkeää tutkittaessa sukupuolittuneiden subjektien tuotantoa. Lukija voi myös kieltäytyä hänelle tarjotusta positioista ja siten vastustaa institutionalisoituneita lukutapoja.

Naiset ovat tekstissä läsnä olevia lähinnä uhreina ja objekteina, eivät subjekteina, mikä ilmenee sekä uhrin-sanan käytössä että transitiivisina²⁵ rakenteina. Vaikka puhutaan naisista ja naisten kokemuksista, ei anneta naisten *puhua*, vaan esitetään naiset uhreina, objekteina, toiminnan kohteina.

---

²³ “The rapes appeared to occur in conjunction with efforts to displace targeted ethnic groups from the region. It was reported that perpetrators would hold their victims in custody until it was too late for an abortion, thus forcing the victims to bear children of the perpetrators’ ethnicity. Large groups of perpetrators subjected victims to multiple rape; some victims were abused with foreign objects...”

²⁴ “In that resolution the Assembly placed great importance on the continuing investigation and prosecution of those criminal acts. It reaffirmed that all persons who perpetrated or authorized crimes against humanity or other violations of international humanitarian law were individually responsible for those violations and urged Member States to exert every effort to bring such individuals to justice...”

²⁵ Kieliopillinen verbi-rakenne, jossa verbi ilmaisee kohteeseen kohdistumista.

“Yleiskokous huomioi *uhrien* erityisen kärsimyksen ja ilmaisi erityisen huolensa niiden hyvinvoinnin puolesta, jotka ovat joutuneet pakenemaan sotaan tai muuten kärsimään sen vaikutuksista”²⁶ – tai vaihtoehtoinen suomennos: ”...tai joihin sota on vaikuttanut” (ks. alaviite 3: englanninkielinen alkuperäisteksti) (kursiivit omat) (United Nations 1995, 3).

”Raiskauksia tuntui ilmenevän samalla, kun pyrittiin siirtämään kohteena olevia etnisiä ryhmiä tietyiltä alueilta. On raportoitu, että raiskaajat pitivät *uhrejaan* pidätettyinä, kunnes oli liian myöhäistä tehdä aborttia, pakottaen *uhrinsa* synnyttämään raiskaajansa etnisyyttä edustavan lapsen. Monet raiskaajat raiskasivat *uhrejaan* useita kertoja; joitakin *uhreja* raiskattiin vierailta esineillä... (United Nations 1995, 5.) (Kursiivit omat.)

Faktatekstille onkin tyypillistä henkilökohtaisen tiedon ja kokemuksen kuvauksen puuttuminen. Sen sijaan käytetään lukijaa etäännyttäviä kielellisiä rakenteita, jotka luovat kuvan ”objektiivisuudesta”. YK:n raportti on tyypillinen faktateksti, joka sisältää passiivi- ja transitiivirakenteita ja pyrkii niiden avulla herättämään vaikutelman objektiivisuudesta. Se ei esitä henkilökohtaisia kokemuksia eikä kutsu lukijaa samastumaan niihin. Sen sijaan se pyrkii esittämään täsmällisiä faktoja raiskauksista, kuten lukuja:

“Se huomioi vaikeuden arvioida minkäänlaisella tarkkuudella raiskausten uhrien määrää, ottaen huomioon sosiaalisen leiman, joka liittyy raiskaukseen, sekä koston pelosta johtuvan uhrin haluttomuuden ilmoittaa raiskauksesta sota-aikana”²⁷ (United Nations 1995, 4).

Uhrien tarkka lukumäärä on kuitenkin epäoleellista paitsi inhimillisen kärsimyksen myös seksuaalisen väkivallan logiikan kannalta. Oleellista on sosiaalinen stigma”, leima, ja siitä seuraava häpeä: naisiin kohdistuva väkivalta nationalistisissa konflikteissa perustuu yhtäältä mielikuvaan naisista kansakunnan ja kotimaan symboleina ja toisaalta mielikuvaan kansakunnan kunnian ja häpeän kantajina, ja naisten raiskaaminen osoittaa, ettei yhteisö pysty suojelemaan naisiaan ja siten koko kansakuntaa. Raiskaukset nöyryyttävät ja tuhoavat paitsi uhrinsa myös koko yhteisön. (Ks. luku 3.2.1.)

Naisten kokemukset ovat YK:n raportin aihe, mutta naisia ei siitä huolimatta *esitetä kokemuksen subjekteina*. Naiset esiintyvät raportissa uhreina ja objekteina, eivät toimijoina ja subjekteina. Naiset eivät esiinny myöskään omien kokemustensa kertojina, eikä naisia pyritä tavoittamaan lukijoina. Teksti ei tuo esiin naisten kokemusten henkilökohtaista tai elämyksellistä ulottuvuutta, mikä auttaisi lukijaa samastumaan naisten kokemuksiin. Teksti ei siis pyri saamaan lukijaa samastumaan naisten henkilökohtaisiin kokemuksiin, eikä siten tukemaan naisten subjektiivuutta.

5.2.2. Raiskaus sukupuolineutraalina rikoksena

---

²⁶ “The Assembly recognized the extraordinary suffering of such victims, and expressed its concern, in particular, for the welfare of those who were among the internally displaced or otherwise affected by the war.”

Raportissa tuodaan esiin raiskausten uhrien ”erityinen kärsimys” ja niin paikallisen kuin kansainvälisenkin yhteisön velvollisuus auttaa uhreja:

“Yleiskokous huomioi uhrien erityisen kärsimyksen ja ilmaisi erityisen huolensa niiden hyvinvoinnin puolesta, jotka ovat joutuneet pakenemaan sotaa tai muuten kärsimään sen vaikutuksista. -- [Yleiskokous] kannusti kaikkia valtioita ja merkittäviä ei-valtiollisia järjestöjä jatkamaan avun tarjoamista raiskauksen ja hyväksikäytön uhreille, jotta nämä fyysisesti ja henkisesti toipuisivat”²⁸ (United Nations 1995, 3).

Raportti ei kuitenkaan vaadi aikaansaamaan muutosta siinä yhteisöllisessä ja kulttuurisessa kontekstissa, missä raiskaukset ovat tapahtuneet ja olleet mahdollisia. Raportissa ei kiinnitetä huomiota raiskausten yhteisölliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen *kontekstiin*; ei yhteisössä vallitseviin sukupuolisuhteisiin, eikä naisten symboliseen asemaan yhteisön ”rajavartioina”. Samalla raportissa jää huomioimatta raiskausten taustalla vaikuttavat syyt ja raiskausten logiikka.

Raportin mukaan ”asiantuntijaryhmä”²⁹ pyrki kuitenkin tutkimaan raiskausten suhdetta ’etnisiin puhdistuksiin’³⁰ (emt., 4). Ryhmä päätyi seuraavaan johtopäätökseen:

“Etnisiin puhdistuksiin’ ... seksuaaliseen väkivaltaan ja raiskauksiin ... ovat syyllistyneet jotkin osapuolet niin järjestelmällisesti, että ne vaikuttavat olevan osa tietoista politiikkaa.”³¹ (United Nations 1995, 5).

Raportissa siis myönnetään raiskausten olleen etnisten puhdistusten tietoinen väline. Lisäksi raportissa todetaan raiskausten olleen järjestelmällinen sota-ase naisia ja lapsia vastaan:

“...komissio ilmaisi toistamiseen huolensa päätöslauselmassa 1995/89, toistaen järkytyksensä siitä, että raiskausta käytetään järjestelmällisesti sota-aseena naisia ja lapsia vastaan sekä ’etnisten puhdistusten välineenä’, ja tunnustaen jälleen, että raiskaus näissä olosuhteissa täyttää kansanmurhan tunnusmerkit”³² (United Nations 1995, 6).

Raportissa ei siis käsitellä raiskauksia vain väkivaltaisen konfliktin ”sivutuotteina” vaan rikoksina itsessään. Lisäksi raiskaukset määritellään osaksi ”etnisiä puhdistuksia”, ”sota-aseeksi” ja ”rikokseksi ihmisyyttä vastaan”. Samalla raportti kuitenkin häivyttää raiskausten sukupuolierityisen luonteen. Itse asiassa YK:n raportissa sanotaan vain kerran suoraan, että raiskausten uhrit ovat

---

²⁷ “It noted the great difficulty of making any general assessment of the actual numbers of rape victims, given the social stigma attached to that experience, and the added reluctance to of reporting such crimes in wartime for fear of reprisals.”

²⁸ ” The Assembly recognized the extraordinary suffering of such victims, and expressed its concern, in particular, for the welfare of those who were among the internally displaced or otherwise affected by the war. -- [The Assembly] urged all States and relevant intergovernmental and non-governmental organizations to continue to provide to the victims of such rape and abuse appropriate assistance for their physical and mental rehabilitation.”

²⁹ The Commission of Experts perustettiin turvallisuusneuvoston annettua päätöslauselman numeron 780 vuonna 1992. Päätöslauselma asetti tavoitteeksi tarjota pääsihteerille tietoa ja todisteita Geneven sopimusten vakavasti rikkoneista teoista ja muista kansainvälistä oikeutta rikkoneista teoista entisen Jugoslavian alueella marraskuun 1992 ja huhtikuun 1994 välisenä aikana.

³⁰ ”The Commission [of Experts] particularly sought to examine the relationships between ‘ethnic cleansing’ and rape and other forms of sexual assault.”

³¹ ”The practices of ‘ethnic cleansing’ ... sexual assault and rape ... have been carried out by some of the parties so systematically that they strongly appear to be the product of a policy.”

³² ”...the Commission again expressed its concern in resolution 1995/89, by renewing its expression of outrage at the systematic practice of rape as a weapon of war against women and children and as an instrument of ‘ethnic cleansing’, and by again recognizing that rape in these circumstances constituted a war crime.”

useimmiten olleet nimenomaan naisia, kun puhutaan raiskauksista ”sota-aseena *naisia* ja lapsia vastaan sekä ‘etnisten puhdistusten välineenä’” (kursiivi oma) (United Nations 1995, 6). Raiskauksen luonnetta sukupuolierityisenä väkivaltana tai sen yhteyttä sukupuolten välisiin valtasuhteisiin ei kuitenkaan tuoda eksplisiittisesti esille.

Korostaessaan naisten henkilökohtaista kärsimystä raportti jättää lisäksi huomioimatta yksityisen poliittisuuden: raiskauksia käsitellään ylätasolla osana etnisiä puhdistuksia mutta alatasolla eli uhrien elämässä ”vain” uhrien henkilökohtaisena onnettomuutena tai kärsimyksenä. Naisruumista ei nähdä identiteettipoliittisen sodankäynnin ”tantereena”, pelinappulana tai suoranaishenä kohteena, jolloin jäävät näkemättä myös raiskausten laajamittaiset vaikutukset naisten elämään: häpeää (joka muslimiyhteisössä on usein pahempi kuin kuolema), perheen ja yhteisön hylkäämäksi joutumista, mahdollisesti läpi elämän jatkuvaa sosiaalista, taloudellista ja fyysistäkin turvattomuutta. Tämän logiikan ymmärryksen puutetta osoittaa myös se, että raportissa käytetään englanninkielistä käsitettä ”rehabilitation”, joka viittaa paitsi naisten toipumiseen myös uudelleen sopeuttamiseen – paitsi omaan yhteisöönsä, joka on heidät hylännyt, myös vallitsevaan (patriarkaaliseen ja nationalistiseen) kulttuuriin, joka on tehnyt heistä uhrin.

YK:n raportti edustaa kansainvälisen politiikan tutkimuksen perinteistä lähdettä. Raportissa toki puhutaan raiskauksista ja nimenomaan naisten kokemista raiskauksista, jotka ovat pitkään olleet vaiettu aihe kansainvälisen politiikan tutkimuksessa. Ei kuitenkaan riitä, että raiskauksista kirjoitetaan, vaan on kiinnitettävä huomiota myös siihen, *miten* raiskauksista kirjoitetaan. Kun de Lauretis kehottaa tavoittelemaan ”kriittistä kulttuurista luentaa, sosiaalisen tekstin ja sosiaalisen subjektin poliittista tulkintaa ja hegemonisten tarinoiden uudelleenkirjoittamista”, oleellista ei ole se, mitä kirjoitetaan tai esitetään, vaan *miten* kirjoitetaan/esitetään. Ei tule ainoastaan etsiä uusia esittämisen objekteja vaan myös kyseenalaistaa perinteiset esittämisen muodot ja keksiä uusia ja luoda siten edellytyksiä uudenlaisen subjektin tuottamiselle. (De Lauretis 1987, 113, 119, 132-135; ks. luku 4.3.1.)

Taustaoletuksena on, että todellisuuden muuttaminen perustuu kielellisten käytäntöjen muuttamiselle, sillä todellisuuden perusta on kielellinen. Kielellisten käytäntöjen varaan rakentuvat, jatkuvan toiston kautta vakiintuneet yhteiskunnalliset rakenteet saattavat vaikuttaa annetuilta, mutta ne ovat muutettavissa kriittisen ajattelun ja luovan toiminnan avulla. On oleellista nähdä kieli yhtenäisen ja muuttumattoman järjestelmän sijaan prosessina, joka toteutuu puhuvien subjektien välisessä kanssakäymisessä ja on siten avoin erilaisille intresseille, pyrkimyksille, poliittisille projekteille – ja muutokselle. Muutoksen on kuitenkin lähdettävä kielellisen järjestelmän sisältä,

sillä ei ole olemassa vaihtoehtoista kieltä, jonka avulla ilmaista ja rakentaa todellisuutta, tai vaihtoehtoista tilaa, josta käsin puhua. Kieltä itsessään ei voi muuttaa, mutta sen käyttötapoja voi. On pyrittävä kielen luovaan käyttöön ja uudenlaisten diskursiivisten ja tekstuaalisten käytäntöjen luomiseen – myös kansainvälisen politiikan tieteenalalla. (Ks. luku 4.2.)

YK:n raportin voidaan ajatella edustavan ”hegemonista tarinaa” raiskauksista kansainvälisessä politiikassa. Hegemonisen tarinan elementit ovat seuraavat: On tapahtunut raiskauksia. Raiskausten tekijöistä ei puhuta. Raiskauksilla on ollut uhreja, jotka ovat lähinnä olleet naisia. Uhrien tarkkaa määrää ei tiedetä, mutta on pääteltävissä, että raiskauksissa on ollut kyse järjestelmällisestä toiminnasta. Kansainvälisen yhteisön on nyt tuomittava raiskauksen käyttö sota-aseena ja autettava naisia toipumaan henkisesti ja fyysisesti. Naisia ei esitetä tekstissä subjekteina vaan uhreina ja objekteina. Naiset eivät esiinny omien tarinoidensa kertojina, eikä naisia pyritä tavoittamaan lukijoina. Teksti ei pyri saamaan lukijaa samastumaan naisten kokemuksiin, eikä tukemaan niiden naisten subjektiutta, joiden kokemuksista kerrotaan.

Seuraavaksi pohditaan, miten tämä hegemoninen tarina voitaisiin *kirjoittaa uudelleen*, kyseenalaistaen kielen perinteiset käyttötavat ja siten kansainvälisessä politiikassa vallitsevat diskurssiviset käytännöt sekä niiden määräämät subjekti-positiot.

5.3. Fiktio hegemonisen tarinan haastajana

Marja Kaskisaaren mukaan henkilökohtaisen ja kokemuksellisen ottaminen tutkimuksen lähtökohdaksi merkitsee tutkimuskohteiden nostamista ”oman elämänsä subjekteiksi” (Kaskisaari 1995). Pyrittäessä kirjoittamaan uudelleen kansainvälisen politiikan hegemonista tarinaa olisi siis Kaskisaaren ajatusta seuraten löydettävä tapa kirjoittaa, joka sallisi henkilökohtaisen ja kokemuksellisen ilmaisemisen ja siten naisten, joiden kokemuksia tutkitaan, nostamisen paitsi oman elämänsä myös kansainvälisen politiikan subjekteiksi.

5.3.1. *Raiskattu nainen oman tarinansa kertojana*

Slavenka Drakulicin kaunokirjallinen teos ”Aivan kuin minua ei olisi” (1999) on fiktiivinen kertomus naisen nimeltä ”S.” kokemuksista Bosnian sodasta ja erityisesti seksuaalisesta väkivallasta sodan aikana. S.: tarina on fiktiota mutta perustuu todellisten naisten todellisiin kokemuksiin; Drakulic on rakentanut S:n kertomuksen niiden satojen kertomusten varaan, joita hän on kuullut työskennellessään toimittajana Balkanilla Bosnian sodan aikana (Niemi 2000).

Drakulicin teksti seuraa monia kaunokirjallisuudelle tyypillisiä kertomisen konventioita. Kertomuksella on päähenkilö, ja lisäksi kertomuksessa esiintyy useita sivuhenkilöitä. Kertomus on juonellinen; sillä on alku ja loppu, ja siinä tapahtumat seuraavat toisiaan tietyssä järjestyksessä. Kertomus kerrotaan päähenkilö S:n näkökulmasta. ”S.” on kolmannessa persoonassa oleva ”hän”, ja tarinalle ulkopuolinen kertoja kuvaa ja analysoi kertomuksen henkilöt ja tapahtumat. Kertojan sukupuolta on vaikea määrittellä. Kertojaa ei tule sekoittaa kirjoittajaan eikä toisaalta myöskään päähenkilöön. Teoksen kirjoittaja on nainen, ja päähenkilö S. on nainen.

Lukijaa ei suoraan puhutella eikä fiktiivisen lukijan läsnäoloa osoiteta tekstissä. Teksti sisältää tai ”ehdottaa” kuitenkin aina positioita tai ”lukupaikkoja” lukijalle. Nämä positiot eivät ole koskaan neutraaleja, ja niiden analysointi on tärkeää tutkittaessa sukupuolittuneiden subjektien tuotantoa. (Ks. luku 5.2.1.) Drakulicin teksti kutsuu samastumaan S:n kokemuksiin nimenomaan naisena, joka kokee seksuaalista väkivaltaa. Tekstin esitystapa on hyvin henkilökohtainen ja kokemuksellinen; tapahtumat kuvataan raiskatun naisen näkökulmasta, intiimeinä ja ruumiillisina kokemuksina, jotka suorastaan vaativat lukijaa myötäelämään. Tämä ilmenee esimerkiksi seuraavasta tekstikatkelmasta:

”’Suu auki’, miesääni sanoo. Mies seisoo hänen yllään jalat levällään. ’Suu auki!’ S. avaa suunsa. Hän saa pitkän virtsasuihkun suuhunsa. ’Niele’, sotilas käskee, ’opetan sinulle kuuliaisuutta!’ S. yrittää niellä. Virtsa on lämmintä ja suolaista. S.:ää oksettaa. Hän yskii ja oksentaa. Mies lyö. -- Lyönnit ovat lujia ja S:n pää heiluu puolelta toiselle, mutta häneen ei vielääkään koske. Hänelle on yhdentekevää, mitä miehet hänelle tekevät.” (Drakulic 1999, 84-85.)

Fiktiiviset tekstit kerrotaan usein yksilön tai ryhmän subjektiivisesta näkökulmasta anonyymien tai passiivisen näkökulman sijaan, jolloin lukijan on helpompi samastua ja osallistua. Fiktio herättää kiinnostusta ja tunteita enemmän kuin ”tieteellinen” teksti. Fiktio lisää lukijan ymmärrystä ja kykyä ajatella eri tavalla. Fiktiivistä kerrontaa voidaankin käyttää kansainvälisen politiikan hegemonisten tarinoiden uudelleenkirjoittamiseksi sen henkilökohtaisen suuntautuneisuuden vuoksi. Lisäksi fiktio voi laajentaa kansainvälisen politiikan perinteistä tutkimusalaa kiinnittämällä huomiota tavallisten ihmisten arkeen ja elämään. (Ks. Darby 1998; luku 4.3.3.)

Seksuaalisen väkivallan logiikka perustuu pitkälti hiljaisuuteen: häpeään, torjuntaan ja vaikeuteen puhua seksuaalisen väkivallan kokemuksista. Drakulicin teoksessa S. vaikenee kokemuksistaan jo saapuessaan vankileirille: ”Jo silloin nielin omat sanani ja ajatukseni. Jo silloin alkoi vaikeneminen, johon minäkin pian vaivuin...” (Drakulic 1999, 32). Hiljaisuus olennainen osa seksuaalisen väkivallan prosessia, sillä se lisää väkivallan tuhoavaa vaikutusta kyseenalaistaen uhrin subjektiivisuuden.

Fiktio keinoin on mahdollista kirjoittaa asioista, joista on vaikea tai mahdoton puhua tai kirjoittaa muiden lajityyppien alla ja joista kansainvälisessä politiikassa ei siksi yleensä puhuta eikä kirjoiteta. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi intiimit ruumiin kokemukset ja henkilökohtaista tai yhteisöllistä häpeää aiheuttavat asiat kuten seksuaalinen väkivalta. Fiktio keinoin on helpompi ilmaista myös kansainvälisen politiikan konkreettiset, *ruumiilliset* seuraukset naisten elämään, sekä väkivallan aiheuttamaa kauhua ja vierautta:

”Hän oli jo tottunut kipuihin, jotka aiheutuvat pyssynperien iskuista, lyönneistä ja sitomisesta. Typpiin kipuihin, jotka aiheutuvat pään seinään hakkaamisesta ja saappaan potkusta rintaan. Ja kipuun, josta menettää tajunnan. Kipuun, jonka *ruumis siirtää toiseen ruumiiseen*. Kipuun jota tuntee kun *toiseen* ihmiseen sattuu. Ja kipuun jota ei enää tunne, koska se on niin voimakas että se *nielaisee* ihmisen.” (Drakulic 1999, 9.) (Kursiivi oma.) ”Kun S. laskee katseensa, hän näkee, että hänen jalkansa sojottavat yhä ylös ja nyt niiden välissä on toisen miehen kasvat. Jalat ovat tietenkin hänen omat jalkansa, mutta hän ei tunne niitä. *Aivan kuin minua ei olisi*, S. ajattelee. Aivan kuin en enää olisi täällä. -- S. ei tunne kipua. Jokin hänen sisässään on jakautunut kahtia. Hän on rauhallinen ja itsensä ulkopuolella.” (Drakulic 1999, 83.)

Tunteet ja ruumiin kokemukset jäävät symbolisen järjestyksen ja kielen ulkopuolelle, semioottisen piiriin, ja ovat siksi avainasemassa semioottisessa vallankumouksessa ja symbolisen järjestelmän muutoksessa. Pyrittäessä purkamaan vallitsevaa symbolista järjestystä ja sille perustuvia sosiaalisia rakennelmia kuten yhtenäistä ja poissulkevaa identiteettiä, on etsittävä tapoja ilmaista tunteita ja ruumiin kokemuksia ja päästä siten käsiksi semioottiseen. Fiktiivinen kerronta tarjoaa yhden tavan ilmaista tunteita ja ruumiin kokemuksia, ja se on ikään kuin portti symbolisen ja semioottisen välissä.

Fyysisen väkivallan uhrissaan aiheuttamaa kauhua ja vierautta voi selittää semiotiikasta tutulla abjekti-käsitteellä. Abjekti merkitsee itsen ja toisen välistä raja-alueita ja varsinkin tuon rajan toista puolta, toiseutta ja vierautta, jossa "minua" ei enää ole. Abjekti uhkaa hävittää subjektin. Abjekti voidaan rinnastaa ”kammon” tunteeseen, joka on aluksi järkytystä, epätavallisuutta ja hämmennystä ja johtaa sitten minän hajoamiseen. Yhtä lailla väkivallan uhrin kokemus oman ruumiin hallinnan menettämisestä ja omasta ruumiista vieraana ja vastenmielisenä abjektina johtaa eheän minuuden hajoamiseen. Fiktio antaa mahdollisuuden kuvata abjekti-kokemusta ja kokemusta oman subjektin menettämisestä. (Ks. Kristeva 1980a; 1980b; 1988; Husso 1995; luku 4.2.3)

Drakulicin teoksessa kuvataan, miten ihmisistä tulee paitsi likaista saastaa, abjekteja, halun ei-objekteja, myös nimettömiä ja persoonattomia ei-ihmisiä, vaihdettavia hyödykkeitä, kauppatavaraa:

”Me naiset olemme leirin saastuttamia, S. ajattelee. Veremme on likaista. Olemme kaikki samanlaisia. Olemme täällä vain monikossa. Nimettömiä, kasvottomia, vaihdettavia kuin leipä- tai saippuapala. Meitä on vain kahta laatua, vanhoja ja nuoria. -- Kun aseistetut miehet tulivat heidän kyläänsä, he lakkasivat olemasta henkilöitä. Nyt he ovat vielä vähemmän. Heidät on pelkistetty kokoelmaksi samanlaisia *naaraspuolisia luontokappaleita*. Vain veri on tärkeää, sotilaan oikea veri naisten väärää verta vastaan.” (Drakulic 1999, 71, 99.) (Kursiivit omat.)

Otteen kahdessa viimeisessä lauseessa tiivistyy myös kaksi raiskauksia keskeisesti motivoivaa toiseutta: kansallisuuteen ja sukupuoleen liittyvät toiseudet. Nainen on nationalistisessa konfliktissa kaksinkertaisesti toinen: nainen edustaa paitsi toista kansakuntaa ja myös toista sukupuolta. Hyökätessään toista kansakuntaa edustavaa naista vastaan sotilas hyökkää koko toista kansakuntaa vastaan, sillä nainen symboloi sotilaille koko yhteisöä henkisen ja fyysisen uusintamisroolinsa kautta. Naista vastaan hyökätessään (mies)sotilas pyrkii lisäksi kieltämään itsessään sen, mikä luokitellaan ”naiselliseksi” ja ei-sotilaallisiksi ominaisuuksiksi. Sotilas pyrkii siis siirtämään sekä kansallisen että sukupuolisen toiseuden itsensä ulkopuolelle hyökätessään naista vastaan.

Fiktio vahvuutena on, että se kiinnittää huomiota tavallisten ihmisten arkeen ja elämään. Samalla se tuo esiin poliittisen ongelman vaikutukset yksityisen ihmisen elämään ja luo siten yhteyksiä yksityisen ja poliittisen sekä yksilön ja kokonaisuuden välille. Koska fiktio liikkuu luontevasti yksityisen ja poliittisen välillä, on sen avulla helppo käsitellä kansallisten identiteettien rakentamiseen ja purkamiseen liittyviä prosesseja. (Ks. Darby 1998; luku 4.3.3.) Drakulicin teksti tuo hyvin esiin identiteettipolitiikan mielivaltaisuuden ja mielettömyyden yksilön kannalta. S.: on vaikea ymmärtää sitä, miksi juuri hän on joutunut vankileirille:

”Hänen äitinsä...on serbi. Isä...on muslimi. S. ei usko olevansa kumpaakaan. Siksi hän uskoo, ettei häntä luokitella mihinkään ryhmään. -- Nyt hän kuitenkin käsittää, että sota alkoi hänen osaltaan sinä hetkenä, kun *toiset luokittelivat ja leimasivat hänet*. Kun kukaan ei enää kysynyt häneltä. – Hänen elämänsä ja kuolemansa ei ole enää hänen oman valintansa varassa.” (Drakulic 1999, 41-42.) (Kursiivi oma.)

Drakulicin teksti tuo siis esiin raiskausten identiteetti- ja sukupuolipoliittisen kontekstin. Lisäksi Drakulicin teksti tuo ”politiso” yksityisen kokemuksen ja tekee yksityisestä kokemuksesta osan kansainvälistä politiikkaa. Samalla Drakulicin teksti palauttaa poliittisen takaisin yksityiseen osoittaen identiteettipolitiikan vaikutukset yksilötasolla.

5.3.2. Raiskattu nainen oman kokemuksensa subjektina

Naisiin kohdistuva väkivalta nationalistisissa konflikteissa perustuu pitkälti mielikuvaan naisista kansakunnan ja kotimaan symboleina sekä kunnian ja häpeän kantajina. Symboliasemansa takia naisten on erityisen vaikea saavuttaa subjektin asemaa, sillä symboliasema takaa naisten omiin kokemuksiin liittyvän hiljaisuuden; samalla kun naiset symboloivat yhteisöä sekä sen kunniaa ja häpeää, heidän omista kokemuksistaan vaietaan. Naisten subjektuuden tukemiseksi olisi purettava naisten symboliasema ja kuunneltava sen takana olevien ”todellisten” naisten ”todellisia” kokemuksia. Fiktiivinen kirjoittaminen on yksi mahdollinen tapa ilmaista kokemuksia seksuaalisesta väkivallasta, jota naiset yhteisönsä symboleina joutuvat nationalistisissa konflikteissa kohtaamaan.

Drakulicin fiktiivinen teksti tuo hyvin esiin nationalistisen väkivallan konkreettiset ja ruumiilliset vaikutukset yksittäisten naisten elämään. S. kokee raiskauksen vallatuksi tulemisena sekä oman ruumiin hallinnan ja lopulta subjektiuden menettämisenä:

”Lopulta kuume lasi ja S. heräsi. Hänen huulensa olivat halki ja kasvot lyönneistä turvonneet. Jokaista ruumiinjäsentä särki. Vieläkin hän muistaa, miten sisäelimiin koski kuin hänen sisällään olisi palanut jokin. -- Kipu asui muutaman päivän S:n sisällä kuin talossa. S. tunsu, että hänet oli vallattu. -- S. ei tunne itseään enää kokonaiseksi. Hän ei pysty selittämään tunnetta itselleen. Hänestä ei suinkaan tunnu, että häneltä puuttuisi jokin ruumiinosa, käsi tai jalka. Päinvastoin. -- Hän tuntee selvemmin kuin koskaan, että häneltä on viety oikeus omaan itseensä, että häneltä on viety oman ruumiinsa hallinta.” (Drakulic 1999, 87-88.)

Fyysisellä tasolla yhteisö saastuu fyysisen koskemattomuuden loukkaamisen fyysisen jatkuvuuden estämisen kautta. Kun naiset synnyttävät ”etnisesti epäpuhtaita”, vääränlaisen etnisyyden tahraamia lapsia, yhteisön rajat hämärtyvät ja yhteisö saastuu. Tällöin koko yhteisön olemassaolo on uhattuna, sillä se ei voi enää selkeästi erottaa itseään ”muista”, ulkopuolisista ”toisista”. Kansallisten yhteisöjen saastuttamista käytetään konkreettisenä aseena, kun toiseen kansalliseen ryhmään kuuluvia naisia raiskataan, ja kun tarkoituksena on saattaa heidät raskaaksi ja pakottaa heidät synnyttämään raiskauksessa siitettyjä, ”etnisesti epäpuhtaita” lapsia.

Drakulic kuvaa tekstissään, miten raskaus kärjistää kokemuksen vallatuksi tulemisesta ja oman ruumiin hallinnan menettämisestä. Drakulic esittää pakotetun raskauden nationalistisen politiikan tietoisena ilmentymänä ja nationalistisen väkivallan äärimmäisenä muotona, ja tuo esiin pakotetun raskauden erityisen tuskalliset vaikutukset yksilön elämään. S. saa tietää raskaudestaan vapauduttuaan vankileiriltä:

”Siitä hetkestä lähtien kun S. saa tietää odottavansa lasta, hän taistelee vierasta olentoa vastaan, niitä sairaita soluja vastaan, jotka lisääntyvät hänessä vastoin hänen tahtoaan. -- Kun hän sulkee silmät, hän näkee täysin selvästi vieraat solut, jotka lisääntyvät ja *valloittavat hänet sisältäpäin*. Hän näkee itsensä valtavan suurena astiana, joka on olemassa vain ruokkiakseen ahneita, alati lisääntyviä soluja. -- S. ei ole koskaan ajatellut lasta lapsena vaan sairautena, taakkana josta hän haluaisi päästä eroon, tunkeilijana jonka hän haluaa pois elimistöstään.” (Drakulic 1999, 14-15.) (Kursiivi oma.)

Nainen on objekti ja uhri myös Drakulicin kertomuksessa. Uhrilta on riistetty subjektiuus, myös kostossa:

”Miehet tulevat hänen luokseen unissa. -- Hän näkee usein samaa unta. -- Yhtäkkiä hän näkee väkijoukossa tutut kasvot. Hän on varma, että siinä on yksi heistä. -- Hän menee miehen luo ja iskee puukon tämän vatsaan, mutta pitää huolen, että mies näkee kunnolla hänen kasvonsa. Sillä hetkellä kun hän pistää puukolla, hän tuntee helpotusta, ehkä jopa onnea. Mutta miehen silmistä näkyy vain ihmetystä. Mies ei muista häntä ja ihmettelee, miksi täysin tuntematon nainen antaa hänelle tappavan iskun. S. iskee raivosta, koska mies ei tunnista *uhriaan*, ja siksi hänen kostollaan ei ole *mitään merkitystä*.” (Drakulic 1999, 14.) (Kursiivit omat.)

Uhrin kostolla ei ole merkitystä, sillä uhri on kasvoton ja persoonaton ei-yksilö raiskaajalleen. Uhrinakin nainen on kuitenkin *diskurssin subjekti*, eli se, joka kertoo kokemuksistaan. Nainen on

uhri mutta samalla se, joka *tekee ja toimii*. Naisen kokemuksista ei kerrota passiivissa vaan naisen omasta, aktiivisesta näkökulmasta, johon lukijan on helppo samastua.

Drakulicin fiktiivinen teksti on hyvä esimerkki siitä, mitä de Lauretis kutsuu feministiseksi kirjoittamiseksi ja feministiseksi lukemiseksi. De Lauretiksien mukaan on kirjoitettava naiselle ja tavoitettava lukija naisena – oli lukija sitten mies tai nainen. Oleellista on tuoda naisten kokemus diskurssiiviseen tietoisuuteen ja tehdä naisista diskurssin subjekteja. Ei siis riitä, että naiset kirjoittavat kansainvälisestä politiikasta; lisäksi naisten tulisi kirjoittaa naisten kokemus kansainvälisen politiikan diskurssiiviseen tietoisuuteen ja tehdä naisista diskurssin subjekteja. Naisten tulisi kirjoittaa kansainvälisestä politiikasta siten, että naisten kokemukset tiedostettaisiin ja niihin olisi helppo samastua, ja tukea siten naissubjektuutta kansainvälisessä politiikassa. (Ks. de Lauretis 1987; luku 4.3.1.)

Samalla on varottava asettamasta lukijaan Nais-lukijan rooliin. On tarjottava lukijalle paikka, jota lukija ei ehkä tunne, mutta johon hän voi tutustua ja jota hän voi yrittää ymmärtää. On pyrittävä tavoittamaan lukijassa oleva *toiseus*. Kirjoittajan on otettava tavoitteeksi ”toisin kirjoittaminen”, ja lukijan taas on otettava tavoitteeksi ”toisin lukeminen”, mikä tarkoittaa kriittisyyttä tekstiä ja erityisesti sen kontekstia ja sen sisältämiä positioita kohtaan. Näiden kielen erityisstrategioiden tavoitteena on antaa tilaa ”toiseudelle minussa”, purkaa minun ja toisen, meidän ja heidän, naisten ja miesten välisiä sekä lopulta eri kansakuntien välisiä erotteluja ja vastakkainasetteluja. (Ks. de Lauretis 1987; luku 4.3.1.)

Tätä vastakkainasettelujen purkamiseen tähtäävää prosessia de Lauretis kutsuu itsen *uudelleenpaikantumiseksi* (self-displacement) eli siirtymiseksi kohti tuntematonta, toista. Uudelleenpaikantuminen merkitsee aktiivista liikettä niin henkilökohtaisen ja poliittisen kuin itsen ja toisen välillä. (Ks. de Lauretis 1988; luku 2.3.1.) Uudelleenpaikantumiseen ja liikkeeseen itsen ja toisen välillä sisältyy mahdollisuus luoda uudenlaista, *liikkuvaa* subjektuutta. Liikkuva subjekti voi olla esimerkiksi Braidottin kehittelemä nomadinen subjekti, joka ei puhu Naisena vaan ”ikään kuin naisena” ja joka ei aseta lukijaa ”Nais-lukijan” rooliin vaan tarjoaa lukijalle mahdollisuuden viivähtää hetken toiseudessa ja samastua siten toisen kokemukseen. (Ks. Braidotti 1994; luku 2.3.2.)

Sylvester taas puhuu ”kodittomista” subjekteista, jotka nomadin tavoin kieltäytyvät kiinnittymästä yhteen paikkaan, identiteettiin tai kokemukseen. Sylvesterin mukaan vain ”kodittomat” ja liikkuvat subjektit kykenevät empaattiseen yhteistyöhön eli keskinäiselle kunnioitukselle perustuvaan, toisten

kokemuksiin eläytyvään vuorovaikutukseen toisten kanssa. (Ks. Sylvester 1994; luku 2.3.2.) Kodittomuus tai nomadius ovat itsen ja toisen välisen vuorovaikutuksen, toisen kokemukseen samastumisen, ja uudenlaisen, inklusiivisemmän subjektiuden luomisen edellytyksiä kansainvälisessä politiikassa. Fiktiivistä tekstiä lukemalla on helpompi samastua toisen kokemukseen ja ”viivähtää hetki toiseudessa”, kuin fakta-tekstiä lukemalla. Fiktio voi siis toimia ”nomadisen matkailun” tai ”empaattisen yhteistyön” välineenä ja siten keinona uudenlaisen subjektiuden luomisessa, myös kansainvälisen politiikan tutkimuksessa.

Drakulic on tehnyt fiktiivisessä tekstissään kerronnallisia valintoja, jotka edustavat feminististä kirjoittamista ja tukevat siten naissubjektiutta. Hän on kirjoittanut naisten kokemukset ”diskurssiiviseen tietoisuuteen”, tehnyt naisista diskurssin subjekteja ja onnistunut myös tavoittamaan lukijassa olevan toiseuden. Lukijan on helppo samastua kertomuksen päähenkilön kokemuksiin, eläytyä, ymmärtää, paikantua hetken toisin ja toisena. Lukija voi – sukupuoleensa katsomatta – harrastaa nomadista matkailua ”toiseudessa” tai empaattista yhteistyötä ”toisen” kanssa.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1. Kohti kokonaisvaltaisempaa subjektia

Tutkielman tavoitteena oli tuoda naiset ja naisten kokemukset kansainväliseen politiikkaan ja sen tutkimukseen, tukea naisten subjektiutta sekä visioida uudenlaisia subjektiuden malleja, jotka olisivat avoimia yhtä lailla naisille kuin miehillekin. Samalla tavoitteena oli kyseenalaistaa nationalismiin liittyviä poissulkevia ja väkivaltaisia käytäntöjä.

Tutkielman lähtökohtana oli, että naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on tutkittu vähän kansainvälisen politiikan tieteenalalla. Sitä on pidetty yksityiselle eikä niinkään julkiselle alueelle kuuluvana ilmiönä, jota tulisi tarkastella osana kansainvälistä politiikkaa. Tutkielman tavoitteena oli osoittaa, että naisiin kohdistuva väkivalta on osa kansainvälistä politiikkaa ja että sitä siksi tulisi tutkia osana kansainvälistä politiikkaa. Lisäksi tavoitteensa oli osoittaa, että sitä tulisi tutkia ilmiönä sinänsä eikä pitää ainoastaan sotien ja konfliktien sivutuotteena, ja nähdä samalla sen moninaiset ja monimutkaiset yhteydet identiteettipoliittisiin kysymyksiin ja jopa nationalismiin.

Tutkielma osoitti, että sukupuoli on keskeinen tekijä rakennettaessa sellaisia kansainvälisen politiikan kannalta keskeisiä käsitteitä kuin kansallisvaltio ja kansakunta. Nämä poissulkevat ja sukupuolittuneet käsitteet ovat myös keskeisiä nationalismissa. Nationalistista identiteettiä rakennetaan ja uusinnetaan dikotomisten erottelujen ja toiseuden kautta hyödyntäen sukupuolittuneita mielikuvia ja käsityksiä hyvästä naiseudesta ja mieheydestä. Nationalistiset diskurssit liittävät toimijuuden ja vallan mieheyteen ja häviämisen ja valloitetuksi tuleminen naiseuteen korostaen miesten subjektiutta ja naisten asemaa objekteina – suojelun kohteina tai väkivallan uhreina, mikä kyseenalaistaa naisten subjektiuden. Lisäksi nationalismiin liittyy usein väkivaltaisia käytäntöjä, joilla on konkreettisia vaikutuksia naisten elämään. Yhteisönsä symboleina sekä uusintajina naiset joutuvat usein nationalistisen seksuaalisen väkivallan kohteiksi.

Naisten kokemukset seksuaalisesta väkivallasta kuitenkin usein sivuutetaan kansallisessa muistissa, jolloin naisten ääni ei kuulu eikä naisten kokemuksia huomioida luotaessa kansalliselle muistille perustuvaa kansallista identiteettiä. Nationalistiset poliittiset projektit taas käyttävät hyväkseen kansallista muistia ja kansallista identiteettiä luodessaan nationalistista tietoisuutta. Naisten kokemukset tulisi ottaa osaksi kansallista muistia ja kansallista identiteettiä nationalismin perusoletusten kuten kansakunnan yhtenäisyyden kyseenalaistamiseksi ja siten nationalismiin sekä nationalismiin liittyvien väkivaltaisten käytäntöjen purkamiseksi.

Yhtä lailla kansainvälisen politiikan tutkimuksessa on perinteisesti vaiettu naisten kokemasta seksuaalisesta väkivallasta. Samalla on riistetty seksuaalista väkivaltaa kokeneilta naisilta subjektiudesta diskursiivisella tasolla. Naisten subjektiuden tukemiseksi olisi kirjoitettava naisten kokemukset seksuaalisesta väkivallasta kansainvälisen politiikan diskursiiviseen tietoisuuteen ja tehtävä siten naisista diskurssin subjekteja. Jotta naisista tulisi diskurssin subjekteja, heidän olisi annettava puhua kokemuksistaan. Tämä merkitsee naisten – ruumiillisten – kokemusten kuuntelemista, oikeuttamista ja analysoimista, sen sijaan että niistä vaiettaisiin tai niitä väheksyttäisiin.

Tutkielman teoreettisena tavoitteena oli paitsi tuoda naisten kokemukset seksuaalisesta väkivallasta kansainvälisen politiikan diskursiiviseen tietoisuuteen myös luoda kansainväliseen politiikkaan uudenlaisia subjektipositiioita, jotka eivät perustuisi poissulkeville käytännöille. Postmodernille feminismille ominainen tapa ymmärtää subjekti liikkuvana on välttämätön yhtä lailla sukupuolittuneiden käytäntöjen kuin kansalliseen identiteettipolitiikkaan liittyvien poissulkevien ja väkivaltaisten käytäntöjen purkamiseksi. Postmoderni feminismi tarjoaa käsitteelliset välineet purkaa toiseutta, joka liittyy niin sukupuolten välisiin hierarkioihin kuin kansalliseen identiteettipolitiikkaankin.

6.2. Kohti kokonaisvaltaisempaa ilmaisua

Tutkielman tutkimuskysymys oli, miten naisten uhripositio voidaan muuttaa subjektipositioksi nationalististen konfliktien yhteydessä tapahtuvan sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimuksessa käyttäen erilaisia kirjoittamisen tapoja. Ennako-oletus, jonka mukaan kansainvälisen politiikan tutkimus ja varsinkin nationalistisiin konflikteihin liittyvän sukupuolisen ja seksuaalisen väkivallan tutkimus tarjoaa naisille useammin uhrin, kohteen ja objektin kuin subjektin position, saa vahvistuksen tässä tutkielmassa. Kansainvälisen politiikan perinteinen tutkimus käsittelee naista pikemminkin uhrina ja objektina kuin toimijana ja subjektina. Naisten kokemuksille harvoin ”annetaan ääni”, eli naisten annetaan harvoin kertoa omista kokemuksistaan seksuaalisesta väkivallasta kansainvälisen politiikan tutkimuskirjallisuudessa.

Tämä johtuu osittain sekä käytettyjen lähteiden että niiden pohjalta tuotetun tutkimuksen tyyli-ilajista. Kansainvälisen politiikan tieteenalalla käytetään pääasiallisesti asiatyylisiä tai fakta-tekstiä, jossa raportoidaan näennäisneutraaleita ”tosiasioista”, sen sijaan että kerrottaisiin subjektiivisista kokemuksista. Tästä on esimerkkinä tässä tutkielmassa käytetty aineisto eli YK:n pääsihteerin raportti. Ei siis riitä, että naisten kokemasta seksuaalisesta väkivallasta kirjoitetaan,

vaan on kiinnitettävä huomiota myös siihen, *miten* siitä kirjoitetaan. Tutkielmassa pohdittiinkin, minkälaisia subjektipositioita erilaiset tavat kirjoittaa naisiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta nationalistisissa konflikteissa tuottavat; miten hegemoninen tarina naisiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta voitaisiin *kirjoittaa uudelleen* siten, että samalla luotaisiin uudenlaista naissubjektiutta.

Tutkielmassa todettiin, että erilaisilla ilmaisun tavoilla voidaan kyseenalaistaa kansainvälisen politiikan perinteiset diskurssit ja luoda siten uudenlaisia käytäntöjä ja subjektipositioita kansainväliseen politiikkaan. Tutkielmassa havaittiin että käyttämällä fiktiivistä tekstiä fakta-tekstin sijaan on mahdollista purkaa seksuaalista väkivaltaa kokeneiden naisten uhripositio ja vahvistaa sen sijaan naisten subjektipositioita. Oleellista on yhtäältä esittää naiset omien kokemustensa kertojina ja toisaalta pyrkiä tavoittamaan lukijat ”naisina”. Ensinnäkin on tehtävä naisista diskurssin subjekteja antamalla heidän kertoa omista kokemuksistaan. Toiseksi on saatava lukija samastumaan naisten kokemuksiin tekstin henkilökohtaisen ja elämyksellisen ulottuvuuden avulla, jolloin lukija on mahdollista koetella oman subjektiutensa rajoja viivähtämällä hetken toiseudessa. Tutkielmassa aineistona käytetty Drakulicin teos on hyvä esimerkki fiktiivisestä tekstistä, joka nostaa naiset kansainvälisen politiikan subjektiksi seksuaalisen väkivallan ja nationalistisen väkivallan kontekstissa.

6.3. Kritiikki

Lopuksi on syytä pohtia tutkielmaan mahdollisesti kohdistuvaa kritiikkiä. Ensinnäkin feministiseen tutkimukseen yleensä, kansainvälisen politiikan feministiseen tutkimukseen ja postmodernin feminismin tutkimussuuntaukseen on kohdistunut kritiikkiä, jota ei tämän tutkielman puitteissa ole mahdollista laajasti – peruskäsitteiden tasolla – käsitellä. Tutkielma on tehty feministisen tutkimuksen teoreettisesta viitekehyksestä käsin tarkastellen kriittisesti valitun teoreettisen suuntauksen eli postmodernin feminismin juuria eli feminististä empirismiä, standpoint-feminismiä ja feminististä postmodernismia (ks. luku 2).

On kuitenkin syytä pohtia kritiikkiä, joka kohdistuu usein feministisen tutkimuksen ja myös kansainvälisen politiikan feministisen tutkimuksen teoreettisuuteen. Myös tämän tutkielman voidaan katsoa olevan aiheeltaan, kysymyksenasettelultaan ja lähestymistavoiltaan pikemminkin teoreettinen kuin käytännöllinen. Mutta tutkielmalla on myös konkreettinen puolensa. Kysymys naisten subjektiuden vahvistamisesta kansainvälisessä politiikassa pyrkii paitsi tuomaan naiset kansainvälisen politiikan parrasvaloihin ja naisten äänet kansainvälisen politiikan kaanoniin myös

vaikuttamaan ”tavallisten naisten” elämään osana niin kansainvälistä politiikkaa kuin heidän omia yhteisöjäänkin. Poissulkevien ja väkivaltaisten käytäntöjen purkamisen tavoite taas koskee yhtä lailla kansainvälisen politiikan käsitteellistä ja nationalismin ideologista tasoa kuin ”tavallisten naisten” jokapäiväistä elämää väkivaltaisten konfliktien keskellä, missä seksuaalisen väkivallan uhka on jatkuvasti läsnä.

Feministisen tutkimuksen ominaispiirre on, että kieltäessään absoluuttisen totuuden feministinen tutkimus kieltäytyy myös itse luomasta absoluuttisia totuuksia. Feministisen tutkimuksen kautta syntyvä tieto ja myös tämän tutkielman esittämä tieto on vain osittainen näkökulma asioihin ja yksi mahdollinen tapa nähdä ja käsitteellistää todellisuus. Arvioitaessa tutkimuksen pätevyyttä feministinen tutkimus vaatii kiinnittämään huomiota siihen kontekstiin, missä tutkimus on syntynyt, sekä siihen, kuka tutkimuksen on kirjoittanut, ja mikä on kirjoittajan suhde tutkimuskohteeseen.

Kun *kirjoitetaan* kansainvälisestä politiikasta, käytetään useimmiten passiivirakenteita aktiivirakenteiden sijaan. Kirjoittajaa ei yleensä artikuloida – ei siis täsmennetä, *kuka* kirjoittaa. Ei kerrota kirjoittajan historiasta tai sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstä. Myös tässä tutkielmassa on usein käytetty passiivisia rakenteita ”hyvän akateemisen tavan” mukaisesti, eikä ole täsmennetty sitä, kuka tutkimusta on tehnyt ja tutkielman kirjoittanut. Tieto ei ole kuitenkaan koskaan neutraalia tai objektiivista, vaan tiedolla on aina tuottajansa, kaikella tutkimuksella tekijänsä, ja jokaisella tutkielmalla kirjoittajansa. Kaikki tutkimus on tehty ja jokainen tutkielma on kirjoitettu tutkijan tai tutkielman kirjoittajan omista sosiaalisista, kulttuurisista ja tiedollisista lähtökohdista käsin. Yhtä lailla tieteellisen tekstin lukijan on hyvä muistaa, että myös hän tuottaa tekstiä ja sen merkityksiä tuodessaan tekstiin oman kokemuksellisen ja tiedollisen historiansa sekä sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä.

Tämän tutkielman kirjoittaja on 1980-luvulla syntynyt valkoihoinen länsimainen nainen. Kirjoittajalla on rajallisesti *kokemusta* aiheesta, jota hän tutkii. Hänen *tietonsa* Bosnian sodasta perustuvat toisen käden lähteisiin eli tieteellisiin teksteihin, raportteihin, kaunokirjallisuuteen ja media-aineistoon sekä siihen, mitä hän on kuullut Bosnian sodasta sen kokeneilta ihmisiltä. Kirjoittajan kiinnostusta tutkielman aihepiiriin ovat ohjanneet kiinnostus kansainvälisen politiikan kriittiseen tarkasteluun ja feministiseen tutkimukseen sekä halu ymmärtää nationalistista ajattelua ja sitä, miten nationalistinen politiikka saa ihmiset tekemään toisilleen niin julmaa väkivaltaa kuin Bosnian sodassa. Kirjoittaja on nähnyt, miten tuhoisia vaikutuksia Bosnian sodalla on ollut

joidenkin sen kokeneiden ihmisten elämään ja havainnut, että ”kansainvälisellä” voi olla myös henkilökohtaisia ulottuvuuksia.

Feministinen tutkimus korostaa tutkijan roolia tiedon tuottamisessa. Tällöin herää kysymys, kuka on oikea henkilö tutkimaan esimerkiksi Bosnian sotaa ja Bosnian sodassa tehtyjä raiskauksia sekä tuottamaan tietoa naisten kokemuksista seksuaalisesta väkivallasta Bosnian sodassa. Onko sodan kauhuista tietämätön pohjoismaalainen tutkija oikea henkilö ”puhumaan Bosnian sodan uhrien puolesta”? Voiko hän uskottavalla tavalla tehdä Bosnian sodan uhreista ”oman elämänsä subjekteja”? Feministinen tutkimus törmää usein samaan problematiikkaan – kuka voi puhua kenen puolesta, ja voiko loppujen lopuksi kukaan puhua kenenkään puolesta? Toisaalta jos kukaan ei puhuisi ”hiljaisten” tai ”hiljennettyjen” puolesta, ei näiden asema ainakaan paranisi. On kuitenkin muistettava, että se, joka puhuu toisen puolesta, asettaa aina ilmaisun ehdot.

Tutkielman kirjoittaja oikeuttaa oman asemansa suhteessa tutkimuskohteeseen ensinnäkin sillä, että häntä ovat tutkimuskohteen valinnassa motivoineet omat kokemukset fyysisestä ja seksuaalisesta väkivallasta, ja toiseksi sillä, että hän uskoo kokemuksen väkivallan aiheuttamasta kauhusta, minuuden menettämisestä ja sukupuoleen perustuvasta vihasta olevan sama, puhutaan sitten ”yksityisellä” tai ”julkisella” alueella tapahtuvasta väkivallasta. Seksuaalisen väkivallan kokemus ylittää yksityisen ja julkisen välisen rajan; se osoittaa brutaalilla tavalla, että yksittäisen ihmisen elämässä kansainvälinen politiikka on usein kärsimystä, kipua, verta ja eritteitä. Seksuaalisen väkivallan kokemus on lisäksi universaali; se ylittää maantieteelliset, etniset, sosiaaliset ja kulttuuriset rajat. Siksi siitä puhuminen on kaikkien yhteinen vastuu.

Feministisen tutkimuksen ongelmakohtien lisäksi on syytä kiinnittää huomioita joihinkin semiotiikkaan liittyviin kysymyksiin. Kristevalaisen semiotiikan suhde feminismiin on usein nähty problemaattisena. Kuten tutkielmassa kuitenkin osoitettiin, Kristevalle feminiinisyys on merkityksellistä ja kumouksellista historiallisen marginaalisuutensa ja paikantuneisuutensa eikä olemuksellisuuden takia. Kristevalaista semiotiikkaa on mahdollista kritisoida myös sen psykoanalyttisten kytkösten takia. Psykoanalyysi on ongelmallinen ”tieteenala”, ja sen käsitteet, joihin myös tässä tutkielmassa viitataan (semioottinen, esisymbolinen hetki, objekti, oidipaalivaihe), kiistanalaisia. Tässä tutkielmassa niihin suhtaudutaan kuitenkin yksinomaan teoreettisina rakennelmina eikä tietoisuuden tai todellisuuden rakennusaineina, saati lapsen konkreettisina kehitysvaiheina kuten psykoanalyysissä. On myös muistettava, että psykoanalyttiset käsitteet liittyvät yksilön psykologiaan, eikä niitä voi suoraan rinnastaa yhteisön rakentumiseen ja

erottautumiseen muista, ja siksi niitä tässä tutkielmassa käytetään pikemminkin kuvaamaan nationalismiin liittyviä mielikuvia eikä konkreettista sosiaalipsykologista kehitystä.

Lopuksi on mahdollista kritisoida aineiston valintaa siitä, että kyseessä on satunnaisesti valitut kaksi dokumenttia, joiden pohjalta pyritään sanomaan jotain yleistä kansainvälisen politiikan lähteistä ja tutkimuksesta. On totta, että aineisto on satunnaisesti valittua sikäli, että ainoana valinnan kriteereinä olivat aihe ja tyyli. Kummankin aineiston tuli käsitellä Bosnian sotaa ja raiskauksia, ja toisen tuli edustaa fakta-tekstiä, toisen fiktiivistä kerrontaa. Aineistoon olisi saattanut valikoitua myös muunlaiset fakta-tekstin ja fiktiivisen kerronnan edustajat. YK:n raporttia voidaan arvostella siitä, että se edustaa tyyliä ennen kaikkea YK:n raporttia, ja Drakulicin teosta taas siitä, että se edustaa tyyliä ennen kaikkea slaavilaista kaunokirjallisuutta. Tämänkaltainen kritiikki on kuitenkin aiheeton sikäli, että tarkoitus olikin valita aineistoon jossain määrin satunnaisesti kaksi eri tyylin edustajaa, joiden pohjalta voitaisiin esimerkinomaisesti tutkia, miten erilaiset tavat kirjoittaa kansainvälisestä politiikasta tuottavat erilaista kansainvälistä politiikkaa, erilaisia valta-asetelmia ja subjektipositioita.

Myöhemmälle tutkimukselle jää laajempi perehtyminen kansainvälisen politiikan hegemonisiin tarinoihin sekä sen pohtimiseen, miten niitä voisi kirjoittaa uudelleen siten, että naiset ja naisten kokemukset tulisivat näkyviin ja naisten äänet kuuluviin. Kansainvälisen politiikan kentällä on vielä monia alueita, joissa naisilla ei ole subjektin asemaa. Myöskään nationalistisille konflikteille ei näy loppua. Nationalismiin liittyvien poissulkevien diskurssien purkaminen ja väkivaltaisten käytäntöjen vastustaminen on edelleen, lähes 20 vuotta Bosnian sodan jälkeen, ajankohtainen haaste kansainvälisen politiikan tutkijoille.

Lähteet

AINEISTO

Drakulic, Slavenka (1999), *Aivan kuin minua ei olisi*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy 2000. Kroaatinkielinen alkuteos: *Kao da me nema*.

United Nations (1995), "Human Rights Questions: Human Rights Situation and Reports of Special Rapporteurs and Representatives. Rapes and abuse of women in areas of armed conflict in the former Yugoslavia. Report of the Secretary-General". General Assembly, A/50/329, 4.8.1995.

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

Anderson, Benedict (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Lontoo: Verso 1991.

Biersteker, Thomas J. & Cynthia Weber (1996), "The social construction of state sovereignty". Teoksessa Thomas J. Biersteker & Cynthia Weber (toim.), *State sovereignty as social construct*, 1-21. Cambridge: Cambridge University Press 1996.

Braidotti, Rosi (1991), *Riitasointuja*. Tampere: Vastapaino 1993. Englanninkielinen alkuteos *Patterns of Dissonance. A Study of Women in Contemporary Philosophy*. Cambridge: Polity Press 1991. Suom. Päivi Kosonen Päivi Kosonen, Marjo Kylmänen, Raija Koli, Anja Kuhalampi, Eila Rantonen ja Tuulevi Ovaska.

Braidotti, Rosi (1994), *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press 1994.

Brownmiller, Susan (1993), "Making Female Bodies the Battlefield". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 180-182. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993. Artikkelijulkaisu ensimmäisen kerran: *Newsweek*, 4.1.1993, 37.

Butler, Judith (1993), *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge 1993.

Campbell, David (1998), *National Reconstruction. Violence, Identity and Justice in Bosnia*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1998.

Connor, Walker (1994), *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*. Iso-Britannia: Princeton University Press 1994.

Copelon, Rhonda (1993), "Surfacing Gender: Reconceptualizing Crimes against Women in Time of War". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 197-218. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Darby, Phillip (1998), *The Fiction of Imperialism: reading between international relations and postcolonialism*. Lontoo: Cassell 1998.

De Lauretis, Teresa (1984), *Alice Doesn't. Feminism, Semiotics and Cinema*. Lontoo: Macmillan 1984.

De Lauretis, Teresa (1987), *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press 1987.

De Lauretis, Teresa (1988), "The Eccentric Subject". Teoksessa Pirjo Ahokas ja Veijo Hietala (toim.), *Vanhasta uuteen. Kynnys vai kuilu? Tekstien välisistä suhteista/Texts on Intertextuality*, 34-47. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, no 16. Turku: Turun yliopiston offsetpaino 1988.

Derrida, Jacques (1971), *Positions*. Chicago: The University of Chicago Press 1981.

Elshtain, Jean Bethke (1987), *Women and War*. Chicago: The University Of Chicago Press 1995 (2. painos).

Elshtain, Jean Bethke (1992), "Sovereignty, Identity, Sacrifice". Teoksessa V. Spike Peterson (toim.), *Gendered States. Feminist (Re)visions of International Relations Theory*. S.I. Lynne Rienner Publishers 1992.

Enloe, Cynthia (1993a), "Afterword. Have the Bosnian Rapes Opened a New Era of Feminist Consciousness?" Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 219-230. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Enloe, Cynthia (1993b), *The Morning After. Sexual Politics at the End of the Cold War*. Berkeley ja Los Angeles: University of California Press 1993.

Ferguson, Kathy (1991) "Interpretation and Genealogy in Feminism". *Signs*, 16:2/1991, 322-339.

Ferguson, Kathy (1993), *The Man Question: Visions of Subjectivity in Feminist Theory*. Berkeley: University of California Press 1993.

Fiske, John (1990), *Merkkien kieli. Johdatusta viestinnän tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino 1992. Suom. Veikko Pietilä.

Folnegovic-Smalc, Vera (1993), "Psychiatric Aspects of the Rapes in the War against the Republics of Croatia and Bosnia-Herzegovina". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 174-179. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Flax, Jane (1987), "Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory". *Signs*, 30:1/1987, 621-643.

Giddens, Anthony (1984), *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuralism*. Berkeley ja Los Angeles: University of California Press 1984.

Grant, Rebecca (1991), "The Sources of Gender Bias in International Relations Theory". Teoksessa Rebecca Grant & Kathleen Newland (toim.), *Gender and International Relations*, 8-26. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press 1991.

Grant, Rebecca & Kathleen Newland (toim.) (1991), *Gender and International Relations*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press 1991.

Grant, Rebecca (1992), "The Quagmire of Gender and International Security". Teoksessa V. Spike Peterson (toim.), *Gendered States. Feminist (Re)visions of International Relations Theory*, 83-97. Boulder: Lynne Rienner Publishers 1992.

Gross, Elizabeth (1986), "Conclusion: What is Feminist Theory". Teoksessa Elizabeth Gross & Carole Pateman (toim.), *Feminist Challenges: Social and Political Theory*. Boston: Northeastern University Press 1987.

Haraway, Donna J. (1991), *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. Lontoo: Free Association Books Ltd 1991.

Harding, Sandra (1986), *The Science Question in Feminism*. New York: Cornell University Press 1986. 3. painos 1987.

Harding, Sandra (1991), *Whose Science? Whose Knowledge?* Buckingham: Open University Press 1991.

Harding, Sandra (1998), *Is Science Multicultural? Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press 1998.

Heiskala, Risto (2000), *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Tampere: Tammer-paino 2004.

Husso, Marita (1995) "Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidely ruumis". Teoksessa Sara Heinämaa ja Sari Näre (toim.), *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus 1995.

- Jacob**, Philippe (2000) "Les mécanismes du récit de fiction". Teoksessa Jukka Havu (toim.), *Introduction aux études françaises: Langue et société*, 59-85. Tampere: Tampereen yliopistopaino 2000.
- Jameson**, Frederic (1972), *The prison-House of language. A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*. Princeton: Princeton University Press 1972.
- Kaskisaari**, Marja (1995), *Lesbokirja. Vieras, minä ja moderni*. Tampere: Vastapaino 1995.
- Koivunen**, Anu & Marianne Liljeström (1996), "Paikantuminen". Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, 271-291. Jyväskylä: Vastapaino 1996.
- Koivunen**, Anu (2000), "Teresa de Lauretis: Sosiaalisen ja subjektiivisen rajankäyntiä". Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.), *Feministejä - aikamme ajattelijoita*, 85-114. Tampere: Vastapaino 2000.
- Kosonen**, Päivi (1996), "Subjekti". Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, 179-205. Jyväskylä: Vastapaino 1996.
- Kristeva**, Julia (1970), *Le texte de roman: Approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle*. Haag: Mouton & Co. N.V., Printers 1970. 2. painos 1976.
- Kristeva**, Julia (1974), *La Révolution du langage politique*. Pariisi: Seuil 1974.
- Kristeva**, Julia (1975), "The system and the speaking subject". Teoksessa Thomas A. Sebeok (toim.), *The Tell-Tale Sign. A Survey of Semiotics*. Lisse: The Peter de Ridder Press 1975.
- Kristeva**, Julia (1977), *Des Chinoises*. Pariisi: Des Femmes 1977.
- Kristeva**, Julia (1980a), *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature*. Oxford: Blackwell.
- Kristeva**, Julia (1980b), *Pouvoirs de l'horreur: Essai sur l'abjection*. Editions du seuil 1980.
- Kristeva**, Julia (1986), "A new type of intellectual: the dissident". Teoksessa Toril Moi (toim.), *The Kristeva Reader*, 292-300. New York: Columbia University Press / Oxford: Blackwell 1986.
- Kristeva**, Julia (1988), *Muukalaisia itsellemme*. S.I. Oy Gaudeamus Ab 1992. Ranskankielinen alkuteos *Etrangers à nous-même*. S.I. Julia Kristeva & Librairie Arthème Fayard 1988.
- Liljeström**, Marianne (2004), "Feministinen metodologia – mitä se on?" Teoksessa Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*, 9-22. Jyväskylä: Osuuskunta Vastapaino 2004.
- Linker**, Kate (1995), "Representaatio ja seksuaalisuus". Teoksessa Leena-Maija Rossi (toim.), *Kuva ja vastakuvat: sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*, 208-244. Tampere: Gaudeamus 1995. Helsinki: Gaudeamus 1995.
- MacKinnon**, Catherine A. (1993), "Rape, Genocide, and Women's Human Rights". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 183-196. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.
- Matero**, Johanna (1996), "Tieto". Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, 245-270. Jyväskylä: Vastapaino 1996.
- Meaney**, Gerardine (1993), *(Un)like Subjects. Women, Theory and Fiction*. Cornwall: T. J. Press 1994 (2. painos).
- Miller**, Nancy K. (1988), *Subject to Change. Reading Feminist Writing*. New York: Columbia University Press 1988.
- Moi**, Toril (1985), *Sukupuoli, teksti, valta*. Tampere: Vastapaino 1990. Englanninkielinen alkuteos *Sexual/Textual Politics: Feminist Literature Theory*. S.I. Methuen & Co 1985.

Parin, Paul (1993), "Open Wounds: Ethnopschoanalytic Reflections on the Wars in the Former Yugoslavia". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 35-53. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Pettman, Jan Jindy (1996), *Worlding women. A Feminist International Politics*. Sydney: Allen & Unwin 1996.

Pettman, Jan Jindy (2000), "Sukupuoli ja väkivalta rauhantutkimuksessa". *Kosmopolis: Naiset ja väkivalta*, 30:1/2000, 7-17.

Peterson, V. Spike - Jacqui True (1998), "New Times and New Conversations". Teoksessa Marysia Zalewski & Jane Parpart (toim.), *The Man Question in International Relations*, 14-27. Boulder: Westview Press 1998.

Pulkkinen, Tuija (1998), *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Tammer-Paino Oy 1998. Englanninkielinen alkuteos *The Postmodern and the Political Agency*. Helsingin yliopisto, Filosofian laitos. S.I. Gaudeamus Kirja ja University Press Finland Ltd 1998.

Rojola, Sanna (2000), "Donna Haraway - Mieluummin kyborgi kuin jumalatar". Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.), *Feministejä - aikamme ajattelijoita*, 137-160. Tampere: Vastapaino 2000.

Rojola, Sanna (2004), "Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus" Teoksessa Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*, 25-43. Jyväskylä: Osuuskunta Vastapaino 2004.

Ronkainen, Suvi (2000), "Sandra Harding - Sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoreetikko". Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.), *Feministejä - aikamme ajattelijoita*, 161-186. Tampere: Vastapaino 2000.

Salzman, Todd A. (1998), *Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural and Ethnic Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia*. John Hopkins University Press 1998. Human Rights Quarterlyn internet-sivut. Luettu 28.10.2000. <http://muse.jhu.edu/journal_of_human_rights_quarterly/v020/20.2salzman.html>

Schöpflin, George (1997), "The rise and fall of Yugoslavia". Teoksessa John McGarry ja Brendan O'Leary (toim.), *The Politics of Ethnic Conflict Regulation*, 172-203. London: Routledge 1993.

Scott, Joan W. "Experience". Teoksessa Judith Butler & Joan W. Scott (toim.), *Feminists Theorize the Political*, 22-40. New York: Routledge 1992.

Seifert, Ruth (1993), "War and Rape: A Preliminary Analysis". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 54-72. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Smith, Anne-Marie (1998), *Julia Kristeva. Speaking the Unspeakable*. London: Pluto Press 1998.

Steans, Jill (1998), *Gender and International Relations*. Cambridge: Polity Press 1998.

Stiglmayer, Alexandra (1993), "The Rapes in Bosnia-Herzegovina". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 82-169. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Stiglmayer, Alexandra (1993), "The War in the Former Yugoslavia". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 1-34. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

Sylvester, Christine (1994), *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge: Cambridge University Press 1994. 2. painos 1995.

Sylvester, Christine (1998), "'Masculinity', 'Femininity', and 'International Relations': Or Who Goes to the 'Moon' with Bonaparte and the Adder?" Teoksessa Marysia Zalewski & Jane Parpart (toim.), *The Man Question in International Relations*, 185-198. Boulder, Colorado: Westview Press 1998.

Tickner, J. Ann (1992), *Gender in International Relations. Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press 1992.

Walker, R.B.J. (1992), "Gender and Critique in the Theory of International Relations". Teoksessa V. Spike Peterson (toim.), *Gendered States. Feminist (Re)visions of International Relations Theory*, 179-199. Boulder: Lynne Rienner Publishers 1992.

Woolf, Virginia (1938), *Three Guineas*. Lontoo: Hogarth Press 1938. 4. painos 1952.

Yuval-Davis, Nira (1997), *Gender and Nation*. Lontoo: Sage Publications Ltd 1997.

Zahilic-Kaurin, Azra (1993), "The Muslim Women". Teoksessa Alexandra Stiglmayer (toim.), *Mass Rape. The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, 170-173. Lincoln ja London: University of Nebraska Press 1994. Saksankielinen alkuteos *Massenvergewaltigung. Krieg gegen die Frauen*. S.I. Kore Verlag GmbH 1993.

SÄHKÖISET DOKUMENTIT

Armed Conflict Event Data (2000a), "Croatian War of Independence 1991-1995" internet-sivustolla *Wars of the World*. Päivitetty 16.12.2000. <http://www.onwar.com/aced/nation/cat/croatia/fcroatia1991.htm>

Armed Conflict Event Data (2000b), "The Bosnian Civil War 1992-1995" internet-sivustolla *Wars of the World*. Päivitetty 16.12.2000. <http://www.onwar.com/aced/nation/bat/bosnia/fbosnia1992.htm>

Niemi, Kaius (2000), *Slavenka Drakulic. Bosnian sodassa raiskatuista naisista vain joka kymmenes pystyy myöntämään tapahtuneen. Fiktiivinen kirja perustuu tositapahtumien kauhugalleriaan*. Helsingin Sanomat, Kulttuuri-sivut. Julkaistu 29.3.2000.
<http://www.hs.fi/kirjat/artikkeli/Slavenka+Drakulic/HS20000329SI1KU02yf4>